

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

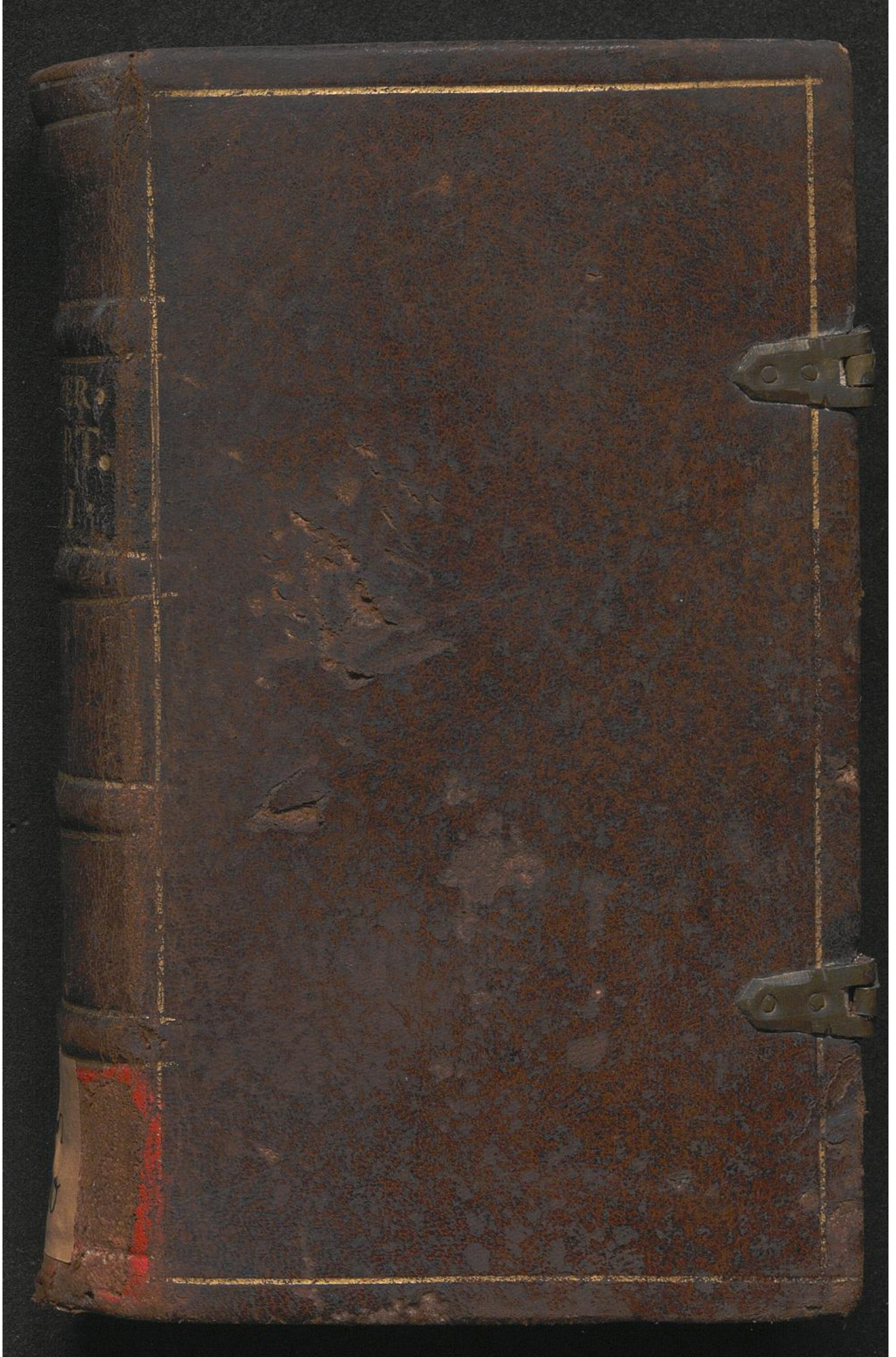
**Collatie van P. Cornelius Hazart Priester Der Societeyt
Jesv**

Hazart, Cornelius

Antwerpen, 1662

[urn:nbn:de:hbz:466:1-71405](https://nbn-resolving.org/urn:nbn:de:hbz:466:1-71405)

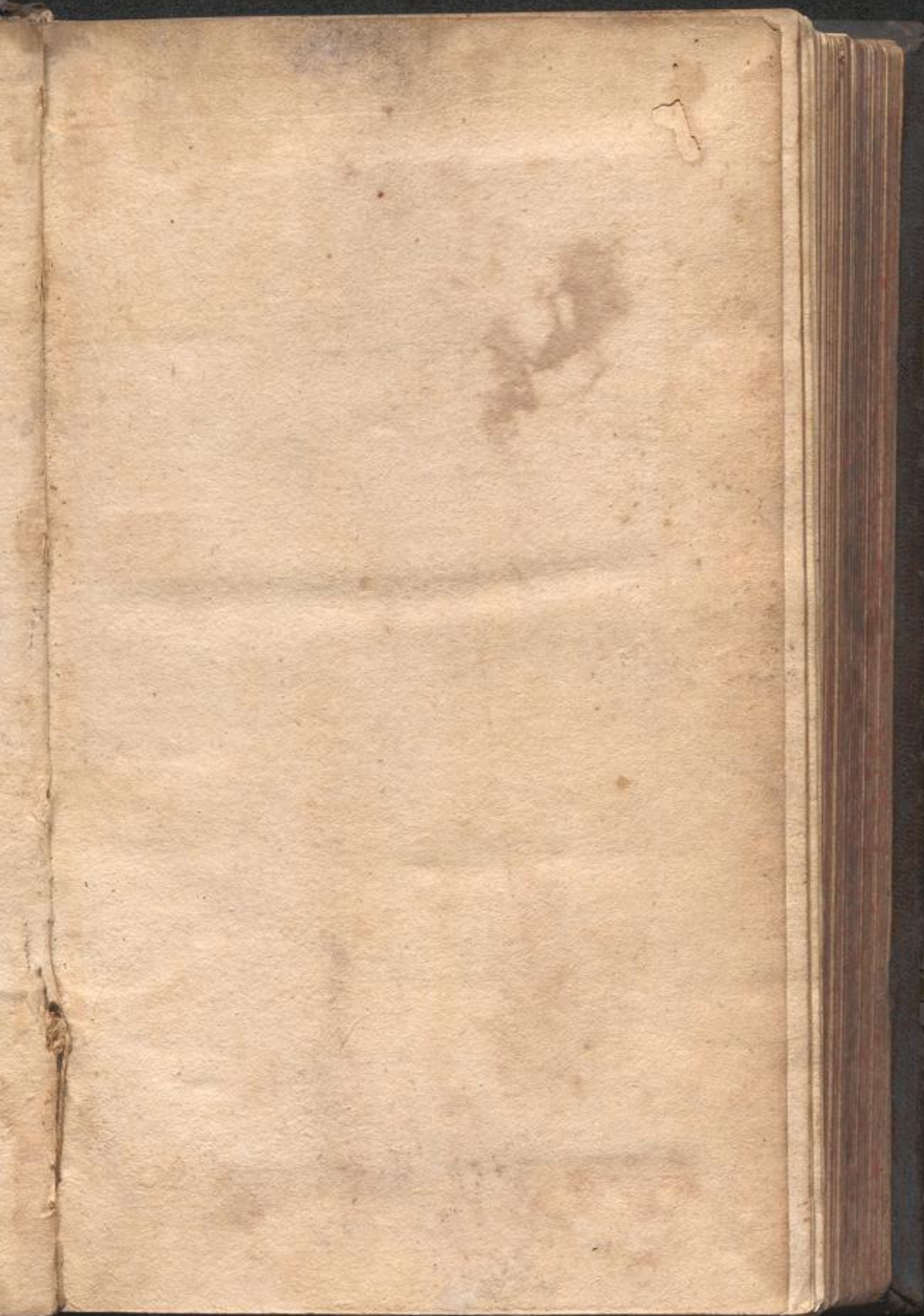

F. VI. 30. Th. 6190.

185

22.

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

COLLATIE
VAN
P. CORNELIUS HAZART

PRIESTER DER SOCIETEYT JESV

GEDAEN

Inde Kerckevan 't Professen-huys binnen

DE STADT VAN ANTWERPEN

OP DEN

IV. Iunij 1662.

IN DE WELCKE

UYT HET NAECKT EN ENKEL

GODS-VVOORT

Bewesen wort, dat de woorden Christi

RAKENDE HET H. SACRAMENT

DES AVTAERS

NIET

FIGVERLYCK

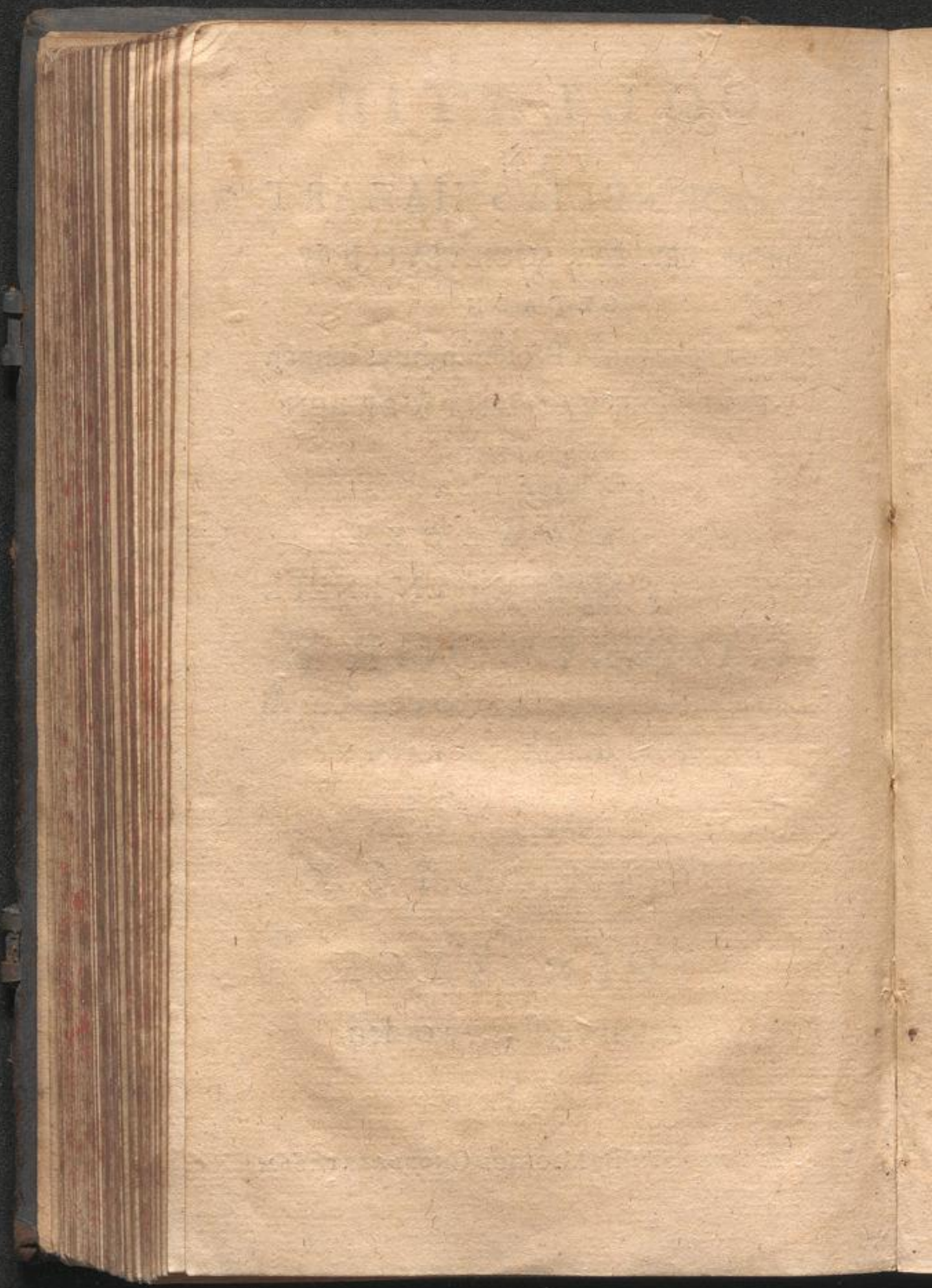
MAER

EYGENTLYCK

Moeten verstaen worden.

T'ANTWERPEN, By MICHEL GNOBBAERT. 1662.

3
COLLATIE

van

P. CORNELIVS HAZART

PRIESTER DER SOCIETEYT IESV

G H E D A E N

Op den 4. Junij 1662. in de Kercke van
t' Professien. Huys der selver Socie-
teyt binnen Antwerpen.

IN DE WELCKE

Bewesen wort uyt het naect, ende Enckel
woort Gods dat de Woorden onses Heeren
Jesu Christi raekende het gheven sijns lic-
haems, ende sijns bloedts niet.

FIGVERLYCK

Maer

EYGENTLYCK

Moeten verstaen Worden.

VOORREDEN.

 Do daer een groote menschte van
onse goede vrienden van Hollandt/
naemelijck Ghereformeerde, op den se-
sten ommeganck van Antwerpen/
ons waren oberghetomen / ende een groot deel
der selver tegenwoordich waren gheweest in
2 2 mijne

myne Collatie, die ick/nae de oude gewoonte/op den selven dach doen moest; in welke Collatie ick ghehandelt hadde van het H. Sacrament des Antaers/bewijfende ypt/ het enckel woort Godts/dat Christi woorden niet Figuerlijck,maer eygentlijk moeten verstaen worden; soo ben ick(van vele verscheyden Ghereformeerde trefselijcke personen/soo mondelinge / als naederhant dooz byteben versocht geweest / dat ick de selbe Collatie soude laten yptgaen in d'zuck: om dan aen den ypsch / ende begeerte van soo trefselijcke personen te holboen / hebbe de selbe in oorden ghestelt / ende in t'licht laten komen/ op dat de ghene die se ghehoort hebben in t'hoort/de selbe nu lesende in t'breedt/de waerheyt te beter fouden konnen vatten/ ende sien / hoe los dat hare fondamenten sijn op de welke sy bouwten ende hoe vast de H. Roomsche Kercke gaet in hare gheloosf stucken.

Wel is te bemercken / dat Alhoewel daer verscheyden verschillen vooz vallen tusschen ons/ ende Partije / ober het H. Sacrament des Antaers/ ofte het Nachtmael des Heeren: soo ist nochtans dat het fundament van alle de voozgaende verschillen hier in bestaet / te werten/ hoe de woorden Christi, moeten ghenomen worden/eygentlijk, ofte oneygentlijk; lichamelijcker, of gheestelijcker wyse; waerlijck, soo als sy legghen/en luyden/ ofte wel figuerlijck.

Het eerste/ verweert de H. Roomsche Kercke: Het tweede/ Partije. Ick hebbe dan goet ghebonden / dat ick van t'fondament selbe deser materie/soude beginnen/ ende Voor eerst de opte van Partije te niere doen/ daernaer het gheboelen hande Roomsche Kercke bebestighen/ alles ypt het naecht/ende enckel Godts woort; thoonende dat de woorden Christi, niet oneygentlijk, of geestelijcker wyse, of figuerlijck moeten verstaen worden / maer eygentlijk, lichaemelijcker wyse, ende vvaerlijck, soo als sy leggen/ en luyden.

Dit

Dit fundament / in dit tegentwoordich Tractaet /
wel gheleyt wesende / sal daer upt volghen / en-
de de substantie selve van dese materie / dat is / de
egghen / ware / ende wesentlijcke teghentwoor-
digheyt des lichaems / ende bloedts Christi in
t'alder H. Sacrament daer naer oock de Maniere,
dat is / de wesentlijcke veranderinge des broots /
ende wijns / in het boozsepde lichaem / en bloedt
Ec. Want te disputeren van de Maniere van
eenighe sake booz al eer de substantie vast is ge-
stelt / en is niet anders als een huys willen bou-
wen / sonder fundamenten / ende materialen.
Daerom en kan ick my niet genoegch verwon-
deren / hoe onse Partije durft verzoeken bewij-
sen van de Transsubstantiatic, eer sy ons toeghe-
stemt heeft / dat Christi lichaem ende bloedt we-
sentlijck teghentwoordich sijn in t'alder H. Sa-
crament. Want is het daer niet wesentlijck, soo
sy seght: wat noot te disputeren / of het broodt /
ende wijn wesentlijck verandert worden in
t'lichaem / en bloedt: is het daer wesentlijck: dat
my dan Partije dit eerst toestemme / ende
bekenne / dan sal sy recht hebben / ghelijck als
de Lutheranen hebben / om te vraghen / hoe / ofte
op wat maniere het daer is / ofte booz transsub-
stantiatic, ofte samen met t'broodt / dooz impanatic
Ec. Ick sal dan / van het fundament selve / soo
als boven gheseyt is / dat is / vande woorden
Christi selve / beghinnen: ende stelle den staet van
de questie in deser voegen:

Of de woorden Christi oneygentlijck, figuerlijck, of
geestelijcker wijze moeten verstaen worden, of ter
contrarien, eygentlijck, warachtelijck, ende lichamelijc-
ker wijze?

HET EERSTE DEEL.

De woorden Christi en moeten niet oneyghentlijck, of gheestelijcker wijze, of figuerlijck verstaen worden.

HET EERSTE CAPITTEL.

Raekende het Lichaem.

Voor fundament sal dienen/dese voorzetslinge:

Alle woorden vande H. Schrifture die in haren eyghen sijn connen waer sijn, moeten eygentlijck verstaen worden, t'en sy uyt Schrifture anders bethoont worde.

Maer dese woorden: Dit is mijn Lichaem, connen in haren eyghen sin waer sijn, ende nergens segt schrifture dat sy anders, dat is, oneygentlijck, ofte figuerlijck moeten verstaen worden:

Ergo dese woorden moeten eygentlijck verstaen worden, en niet oneygentlijck, ofte figuerlijck.

Partije: Het ghene Christus gegeven heeft wozt tot neghenmael toe / soo vooz / als nae de consecratie / vande Euaangelisten / ende van Paulus, Broodt ghenoeemt.

Ergo die woorden / dat is mijn lichaem, moeten oneygentlijck verstaen worden.

Catholijck. Ten volght niet/het wozt broodt ghenoeemt/ergo t'is broodt.

Ten eersten: Soo wozt Godt *Gen 32.* een Man ghenoeemt / ende Christus, *Apoc. 5.* Een Leeuw: Daerom nochtans en mach men niet besluyten/

ten/dat Godt / waerlijck een Man/ of Christus een Teentw is. Partije moet my een schysfure alleen aentwijfen/daer gheseyt wozt/T'is broodt; soo als de selve schysfure / tot ses mael toe seght. T'is mijn lichaem, t'is mijn vleesch, niet alleen den naem gebende van lichaem/ of vleesch/ soo als sy doet van het broodt/maer updruckelijck segghende: T'is lichaem, en vleesch.

Ten tweeden: T'is de ghetwoonte van de schysfure/den naem aen eenighe sake te gheben/van t'ghene sy te bozen gheweest is / ende niet van t'ghene sy inder daet is: alsoo wozt Exodi 7. De roede van Aaron, niet tegheustaeude sy nu bevandert was in een serpent / nochtans eene roede ghenoemt / hoerende noch den naem / van t'ghene sy te bozen gheweest was. Alsoo wozt. Gen. 2. Eva nu een mensch wesende / noch een Been ghenoemt / om dat sy te bozen een been van Adam gheweest was. Alsoo worden Matth. 11. de siende/blinden genoeemt/ ende de hoozenbe/dooven/om dat sy te bozen blindt / ende doof hadden gheweest. Ghelijck het dan niet en volghet:

Het serpent wozt vande schysfure een roede genoeemt/ ergo t'was een roede: Eva wozt een been genoeemt/Ergo sy was een been:

De siende worden blinde ghenoemt / ende de hoozende/dooven, Ergo sy waren blindt / ende doof: Alsoo en volghet het oock niet. T'ghene Christus ghegeben heeft/ wozt broodt genoeemt/ Ergo t'is broodt.

Maer ter contrarisen: Ghelijck het serpent, Eva, de blinde, ende de Doove, den naem boeten van t'ghene sy inder daet niet en waren/maer te bozen gheweest hadden / alsoo boert hier/t'ghene Christus ghegeben heeft/den naem/ niet van t'ghene het inder daet is / maer van t'ghene het te bozen gheweest is/ te weten/ van Broodt.

Ten derden: Dit woordteken / broodt, en beteckent

kent in de schrifture niet altyt waere/ende sub-
 stantteel broodt/maer is te segghen / Spijse: al-
 soo wozt Gen 37. ende Gen. 43. bande broeders
 van Ioseph gheseyt / dat sy broodt hebben ghe-
 eten/dat is/seght den Dortschen Bijbel haer maelyt
 houden, te weten / met allerley spijssen. Item.
 Exodi 18. van Aaron, ende de obersten van Isracl
 wozt gheseyt/dat sy samen ghekomen sijn/ om
 broodt te eten/waer op den Dortschen Bijbel seght
 Num. 15. Broodt eten, is hier te segghen een feestelijke
 maelyt houden. Alsoo wozt gheseyt Luc. 14. dat
 Christus op een Sabbath-dach by een Pharise is
 ghegaen om broodt te eten. Dit woordeken/
 Broodt, dan/en beteeckent niet altyt in schrifture/
 broodt in substantie / maer menschmael Spijse:
 schoon dan schrifture het Broot noemt / t'ghene
 Christus ghegeven heeft / hier upt en kan men
 niet besnyten / dat het broodt in substantie is/
 maer eben/ dat het / spijse is: wy en kunnen hier
 van gheen bestandigher verklaringe hebben/
 als die van Christus selve/ Ioannis 6. daer hy eerst
 gesept hebbende: T'broodt, dat ick u gheven sal, is
 mijn vleesch; verklaert datelich wat hy / dooz
 Broodt verstaet/te weten/spijse, segghende: Mijn
 vleesch is waerlich spijse. T'is dan een spijse / die
 hy ons gheeft / ende die spijse / is sijn vleesch/
 maer gheen broodt; verbolgens en moeten dese
 woorden / dat is mijn lichaem, niet oneyghentlijk
 ofte figuerlijck verstaen worden / om dat het de
 schrifture den naem gheeft van broodt: Maer
 schriftuer soude ergens moeten seggen: T'is broot,
 soo als sy tot segs mael toe seght: T'is lichaem, t'is
 vleesch: Dat en doet sy nergens / Ergo ten is
 gheen broodt in substantie gheweest / dat Chri-
 stus ghegeven heeft maer spijse, ende die spijse/
 soo hy self seght / is sijn vleesch. Dien volgens
 dan/ en moeten de woorden Christi niet oneygent-
 lijk verstaen worden.

Partije: Den Apostel Paulus 1. Cor. 10. seght dat
 het Broodt t'welck wy breken de ghemeenschap des
 lichaems Christi is.

Catholijck. **T**'is soo / volgens den Dordrecht-
schen Bijbel; maer andere / hebben in de plaetse
van dit woordbeken / Gemeenschap, ghestelt/
Mede-deylinge des lichaems, t'welck het Griekx
woort *κοινωνια*, oock beteekent. Nu dan: Paulus en
seght hier niet, dat het broodt is; maer hy seght/
volgens de boozgaende schryfturen / dat de spij-
se/ die wy ontfanghen / eene mededeylinghe, ofte
gemeenschap des lichaems Christi is: In dier voe-
ghen dat dese plaetse niet en is tot boozdeel van
Partije, maer tot bevestinge van ons gheboelen:
Want indien Partije, alsoo argumenteert: Paulus,
noemt de mede-deylinge des lichaems Christi/
broodt/ Ergo t'is broodt; **T**en volght wederom
niet/soo als blijkt upt t'ghene boven gesept is/
Ter contrarien/wy argumenteren alsoo: Paulus
seght / dat ons het lichaem Christi wort mede-
ghedept / ofte gemeen ghemacckt / soo wort
ons van het lichaem Christi ghegeven; Nu het
lichaem Christi en kan gheen broodt in substan-
tie sijn/als dan den H. Paulus seght / dat ons het
lichaem Christi medegedept / dat is / ghegeven
wort/soo en kan hy niet segghen/dat ons broodt
ghegeven wort in substantie.

Partije: Het broodt kan figuerlijck het lichaem
Christi wesen.

Catholijck. **S**upten twyffel / Christus kost het
broodt stellen/tot een figure sijnz lichaems. **D**e
queste is of hy t'ghedaen heeft? Partije en kan
dit niet bewyssen/upt het woordbeken/Broot, soo
als nu bethoont is / noch upt eenighe andere
schryfturen/ soo als hier nae blijken sal/ Ergo
te vergeefs wort hier gheseyt/dat het broodt si-
guerlijck kan wesen het lichaem Christi.

Partije. **D**e Evangelisten Matthæus, Marcus, en
de Lucas, met Paulus, segghen opentlijck dat Chri-
stus de Heere / broodt ghegeven heeft aen sijn
Discipelen: want sy seggen: Als sy aten, nam Iesus
het broodt ende ghesegent hebbende, brack het, ende
gaf het den discipelen: soo gaf hy van broodt.

Catholijck. Ten volghet niet/want segghende/
 gaf hy/of gevende seyde hy/Dat is mijn lichaem: Hy
 en seght niet: Neemt, ende eet, t'is broodt, maer hy
 seght/ 'Tis mijn lichaem. Ick bekenne dan / dat
 het waerlijck broodt was / t'ghene Christus in
 sijne handen nam; dat het oock broodt was/
 t'ghene hy segghende / ende brack; maer ick
 loochene dat het noch broodt was / als hy het
 gaf aen sijne discipelen: Begrijpt ghy't niet hoe
 dit wesen kan / ick sal het u thoonen met een
 ander Schrifsture Exodi 7. daer de torde van
 Aaron, is verandert gheveest in een serpent:
 Antwoorde my nu: Wat was het / t'ghene
 Aaron nam in de handen? blyuen twijffel/eenen
 stock. Wat was het t'ghene hy wterp npt sijne
 handen? t'was noch een stock. Wat was het/
 als het nu lagh op de aerde? wast noch een
 stock? neen: t'was een serpent: ghelijck het
 dan niet en volghet: t'was een stock / die Aaron
 nam in de handt / t'was een stock / dat hy wterp
 npt de handt: Ergo t'was een stock / dat lagh
 op de aerde: Alsoo en volghet het oock niet.
 'Twas broodt / t'ghene de Heere Christus nam in
 de handt / t'was broodt dat hy segghende / en
 brack: Ergo t'was noch broodt t'ghene hy gaf
 aen de Discipelen: Want ghelijck men saght
 booz de ooght / dat den stock van Aaron nu lig-
 ghende op de aerde / nu gheen stock meer en
 was/maer verandert was in een serpent / alsoo
 versekert ons de ewighe Waerhepdt seg-
 ghende: Dat is mijn lichaem, dat het gheen broodt
 meer en was / t'ghene hy gaf aen sijne Disci-
 pelen / maer dat het sijn lichaem was. Moeten
 wy niet meer ghelooben aen de woorden van
 de ewighe Waerhepdt / als aen onse ooghen:
 blyuen twijffel dat ja: Want de woorden vande
 ewighe Waerhepdt sijn onseplbaer / ende en
 konnen ons niet bedrieghen / maer de ooghen/
 soo blyekt by de daghelijckste experientie/
 konnen faelen/ende ons bedrieghen: Ergo veel
 meer

van't H. Sacrament des Autaers. 11
meer moeten wy gheloooven aen Christo, dat het
broodt/was gheworden sijn lichaem/ segghen-
de: Dat is mijn lichaem, als wy souden ghelooft
hebben aen onse ooghen (indien wy op die tij-
den gheleest hadden) dat den stock van Aaron,
gheworden was een serpent.

Partije. Van den staf Aaron wordt uytzucke-
lijck *Exodi. 4. 3.* gheseydt / dat hy in een slanghe ver-
andert was. Maer van't broodt wordt niet gheseydt
dat het in bleesch is verandert.

Catholijck. Ick hebbe u noch meer toeghes-
teint / want ick hebbe gheseydt / dat men booz-
de ooghen kost sien / dat den staf van Aaron in
eene slanghe verandert was. Niet te min blijve
daer by / dat men meer moet gheloooven de
woorden Christi, als de ooghen: Ergo meer/
dat het broodt in sijn lichaem verandert was/
als dat den staf in een slanghe verandert was.

Ten anderen. Hier en is gheen questie bande
veranderinghe, maer daer is alleen questie: of dit
wel volght; Christus nam / ende brack broodt:
Ergo hy gaf broodt: Ick hebbe niet het exem-
pel handen staf Aarons bewesen / dat dit gheen-
sijn en volght. Thoudt my contrarie / indien
ghy het machtigh zijt. Tot noch toe dan / en
heeft my Partije, niet konnen bewijzen / dat het
broodt is gheweest t'ghene Christus gaf aen sijne
Discipelen / oberfulcks en blyckt noch niet / dat
die woorden / Dat is mijn lichaem: figuerlijck, ofte
oneyghentlijck moeten verstaen worden.

HET II. CAPITTEL.

Raeckende den Beker.

Catholijck. Partije en is niet machtigh een
Schysure alleen aen te wijzen / daer gheseyt
wort dat het Wijn in substantie was / t'ghene
Christus gaf aen sijne Discipelen: Ergo ten is
gheen

gheen wijn gheveest/ verbolghens/ en moeten die woorzen/ Dat is mijn bloede, mede niet oneyghentlijck, ofte figuerlijck verstaen worden.

Partije. Christus seght dat het wijn is / als hy by den H. Matthæus sepd: Ick en sal niet meer drincken van dese vrucht des Wijnstocks,

Catholijck. Den H. Lucas Cap. 22. v. 18. sal ons dese woorzen Matthæi wat breeder verklaren/ ende met hem/den Dordrechtschen Bijbel Num. 18. Dese H. Evangelist spreekt dupdelijck van twee verscheyden Bekerz/ die Christus aen sijne Discipelen uyt-ghedeylt heeft: Den eersten gaf hy op het eynde van't eten des Paeschlams; dit is het eyghen segghen vanden Dordrechtschen Bijbel, met dese woorzen/Dese eerste Drink-beker schijnt van Christo ghegheven te zijn tot een besluyt van't Pascha, nae der Ioden ghewoonte: Wel ghesepdt / want 'twas de ghewoonte der Joden/ op't besluyt van't eten des Paeschlams / een beker vol wijn te laten roudt gaen. Van desen beker vol wijns / soo als klaerlijck blijkt uyt Lucas, heeft Christus ghesepdt: Ick en sal niet meer driacken vande vrucht des wijnstocks, wat wonder/ dat hy't seght Wijn te wesen/ghemerckt dat in dien eersten beker niet anders als wijn was; Maer wat is hier op ghevolght? Hoort wederom den hoorsepden Dordrechtschen Bijbel: Hier op / sepd hy / is terstondt ghevolght de instellinghe des Avondtmaels, in welcke nae het uyt-deelen des broodts oock de beker uyt-ghedeelt is: Dit was dan de tweede beker; want daer een eerste beker is/ moet oock een tweede wesen / de eerste / is ghegheven gheweest op het besluyt van't eten des Paeschlams (volghens de verklaringhe van de Dordrechtschen Bijbel, en de klare woorzen vanden H. Lucas) de tweede / in de instellinghe des Avondtmaels; Stet hier van Simplicium Verinum, teghen Hugon. Grotium. pag. 331. & seqq. Wat heeft Christus nu van desen tweeden beker ghesepdt? datter wijn in was;

was? gheensing niet: Wat dan? Drinckt alle daer uyt, want, dat is mijn bloede, ofte t'is den beker in mijnen bloede. Dese Schrifruer-plaerse dan/van Partije nu hoorgheselt: Ick en sal niet meer drincken vande vrucht des wijnstocks, en dient niet ter sake/om te bewijfen/dat Christus, in't H. Abontmael / wijn heeft ghegheben aen sijne Discipelen; want/dese hoorseyde woorden/past Christus op den eersten beker alleen die vol wijn was/ende niet op den tweeden / vanden welken hy seght / dat het den beker is, in sijnen bloede. Ofte den beker sijns bloedts.

Partije. T'was wijn 'rghene in desen beker gheschoncken wterdt / t'was oock wijn 'rghene Christus segende: Ergo t'was wijn / r'ghene hy gaf aen sijne Discipelen.

Catholijck. Dit en volght wederom niet. Ick thoone dat in een ander exempel vande Schrif-ture Ioan. 2. daer Christus het water heeft verandert in wijn. Want/ als de dienaers putteden/ het was water / als sy het schoncken in de krupken/ t'was noch water/als sy de krupken brachten in de Camer / t'was noch al water: hier npt en volght nochtang niet / dat het water was/wanneer het de Buploft-gasten hebben ghedroncken; want t'was nu wijn / niet teghenstaende dat het te horen water gheweest was: Alsoo oock/ ten volght niet dat het wijn was r'ghene Christus gaf aen sijne Discipelen/ al-hoe-wel het wijn was / wanneer het gheschoncken wterdt in den beker / ende gheseghent van Christo.

Partije. Dat het water was verandert in wijn/kost men smaken ende sien hoor de oogh. Soe en is hier dan gheene ghelichenisse.

Catholijck. Wat moet ghy meer ghelooben/de woorden Christi, ofte utwen smaeck? Ghemen / dat Christus (t'welck hy buyten twiffel/ hoor sijne almoghenhepdt doen kost) het water soo hadde verandert in wijn/dat den smaeck van't

water ghebleven hadde; ende dat de **Baſen** gheſeydt hadden / t'is water dat wy drincken / ter contrarie / Christus hier op gheſeydt hadde: **Drinckt** / want het is wijn: Sonden sy niet meer de **Woozden** Christi moeten gheloofst hebben / als haren ſmaeck: **Wie** twyffelt daer aen: **Alſoo** ſeyht Christus: **Drinckt**, want t'is mijn bloedt: **Ergo** al-hoe-wel wy den ſmaeck niet en hebben van bloedt / maer van wijn / wy moeten nochtan meer de woorden Christi ghelooben / ſegghende / dat het ſijn bloedt is / als onſen ſmaeck / die het ons hoor gheeft als wijn. **Tot** hier toe en heeft my Partije niet konnen npt ſchriſture bewyſen / dat Christus wijn heeft ghegheben aen ſijne **Discipelen** / dienbolghens / en moeten die woorden / **Dat** is mijn bloedt, niet ſiguerlyck / ofte onepghentlyck verſtaen worden.

HET III. CAPITTEL.

Raekende het Teecken des lichaems,
ende des bloedts.

Catholijck. In de heele gantſche **Schriſture** / en is niet te vinden / dat Christus ſoude gheſeydt hebben / dat hy aen ſijne **Discipelen** gaf / een teeken ſijns lichaems, ofte ſijns bloedts.

Partije. Hy heeft gheſeydt / doet dat tot mijnder ghedachteniſſe.

Catholijck. **Tis** waer: **Ergo** hy heeft gheſeydt / dat hy gaf een teeken ſijns lichaems / ende ſijns bloedts: ten volght niet: **Want** een **Bypdegou** / die een rinck gheeft aen ſijne **Bypdt** / ſegghende: **Betwaert** dit tot mijnder ghedachteniſſe / die en ſeyht daerom niet / dat hy haer gheeft een teeken van enen rinck; den rinck blijft rinck / al-hoe-wel hy ghegheben wordt tot eene ghedachteniſſe; alſoo kan het
lichaem

Lichaem Christi wel lichaem sijn/al-hoe-wel her ghegheben wordt tot cene ghedachtenisse van de doot / die hy gheslozven is / soo Paulus dat verklaert : upt dese woorden van : Doet dat tot mijnder ghedachtenisse , en kan men niet besnyten / dat Christus ghegheben heeft een tecken sijns lichaems, ofte sijns bloeds.

Partije. Ghelijck Christus gheseydt heeft / Dat is mijn lichaem, ende Dat is mijn bloed : Alsoo wozter van't Paeschlam gheseydt *Exodi 12. 11.* Dit is den doorganck des Heeren : ende vande besnijdenisse *Gen. 17. 10.* Dit is het verbondt : Het Paesch-lam nochtans / ende de besnijdenisse / en waeren den Doorganck , noch het verbondt selve niet / maer teekenen vanden doorganck, ende verbondt : Ergo als Christus gheseydt heeft / dat is mijn lichaem, ende / dat is mijn bloed, hy en heeft niet willen segghen / dat hy sijn lichaem selve gaf / maer een tecken sijns lichaems / ende sijns bloeds / want hy heeft ghesproken nae de maniere in de Sacramenten ghebruyckelijck, soo den Dordrechtschen Bijbel seydt op *Matth. 26. Num. 29.*

Catholijck. Wat de maniere belanght in de Sacramenten gebruyckelijck/niet wonder / dat de schrifture handelende van de Sacramenten des ouden testaments / figuerlijck soude ghesproken hebben/want soo Paulus seyt/die en waeren niet anders als schaduwē, ofte figuren, van de toekomende Waerheyt ; daerom en volght het niet/dat schriftuer mede figuerlijck spreckt vande Sacramenten des nieuwen testaments. Ter contrarien / om dat onse Sacramenten de waerheyt sijn/daerom moet sy vande selve/niet figuerlijck/maer waerlijck spreken.

Ten anderen / als de schrifture seyt / dat het Paeschlam / den doorganck was / sy en spreckt niet figuerlijck, ofte oneyghentlijck, maer eyghentlijck ; nae de maniere van spreken der Hebreuwen / want sy en wilt hier mede niet anders segghen / als dat het Paesch-lam een offerande was

was hooz den doozganck/tot danck-segglinge:
 Dat blijkt hooz eerst *Exodi 12, v. 27.* daer dese
 hoozgaende woorzden berklaert worden / in de-
 ser boeghen. Dit is den Heere een Paesch-offer, die
 voor der kinderen Israels huysen voor by ginck in A-
 gypten: Waer op den Dordrechtchen Bijbel seght
Num. 58. dat het Paeschlam/dese offerande was.
 Dit blijkt ten tweeden / nyr Ioannes Calvijn
 schrybende op *2. Corinth. 5, 21.* daer gheseyt wort:
 Dat Godt sijnen zone, voor ons de sonde ghemaect
 heeft. Hier op seght Calvijn: Paulus, ghebruyckt
 op dese plaetse / ende noch eldery meer/de ma-
 niere van spreken vande Hebreewen / als hy
 seyt / dat Christus hooz ons de sonde ghelworden
 is / want dat en is niet anders te segghen / als
 dat hy eene offerande hooz de sonde ghelworden
 is. Hiermede komt ober een / den Dordrechtchen
 Bijbel *Num. 53.* segghende: Godt heeft zijnen zone ge-
 maect eene offerande voor de sonde: Is het een
 maniere van spreken by de Hebreewen/soo als
 Calvijn ons leert/dit woorzden/offerande, achter
 te laten/ende de sake op te nemen/hooz de welc-
 ke offerande ghedaen wort: Wanneer dan de
 schryfture seght / dat het Paeschlam den deurganck
 des Heeren was, sy en wilt niet segghen / dat het
 een teecken des deurganckx was / maer een
 Offerande hooz den doozganck/soo als sy oock
 terstondt daer naer/haer selven *v. 27.* berklaert:
 Dit is het seker / dat het Paeschlam / niet figuer-
 lijk, maer eyghentlijk, een offerande / ofte
 Paesch-offer was hooz den deurganck: Ergo
 als de schryfture seyd / dat het Paeschlam den deur-
 ganck was, sy en spreekt niet figuerlijk, maer
 eyghentlijk, ende waerlijk: Otenbolghens kan
 dese schryfture / Partije in gheender manieren
 dienen / om te bewysen / dat Christus, segghende/
 dat is mijn lichaem, ende dat is mijn bloedt, figuer-
 lijk heeft ghesproken / ofte van een teecken sijns
 lichaems, ende sijns bloedts.

Doozders : Wat de besnijdensse aengact.

Nick bekenne / dat / soo wanneer Schyfture seght / dat sy het verbont was; dat sy hier den verstaet / een teecken des verbonds, want sy selve gheeft ons die verklaringhe. Siet den text Gen. 17. v. 10. daer sult ghy vinden / dat Godt eerst seydt van de besnijdenisse : Dit is mijn verbont; Maer siet voorders den volghenden Ders; daer sult ghy de verklaringhe vinden van dese voorgaende woorden / te weten: Op dat het een teecken des verbonds zy, tusschen my ende u lieden. Op dat nu hier dese schyfture sou gheliden / soo moet my Partije een schyftuer-plaetse alleen aen-wyssen / daer dese woorden : Dat is mijn lichaem, van schyfture selve soo verklaert worden; Dat is een teecken mijns lichaems : Want dat de besnijdenisse, een teecken des verbonds was / seght de Schyfture met klare woorden: Maer dat Christus dooz dit woordken / Lichaem, soude verstaen hebben een teecken des lichaems, en is in de heele schyftuer niet te vinden / maer heel contrarie / soo wy in tweede deel, upt alle de omstandigheden sullen bewyssen : Somma / dese twee schyftuer-plaetsen en konnen Partije geensing baten / om te betuyssen / dat Christus, dooz die woorden : Dat is mijn lichaem, ende / Dat is mijn bloedt, verstaen heeft een teecken sijns lichaems, ofte / sijns bloedts: Overfulckig en blijckte rot noch roe niet dat hy figuerlijck heeft ghesproken.

Partije. Christus heeft gheseydt dat hy een deure is / eenen Wyngaert &c. hier heeft hy figuerlijck ghesproken: Ergo oock / als hy gheseydt heeft: dat is mijn lichaem.

Carholijck. Dat is eben of ick seyde: Als Ioannes *Apo. 5.* seght dat Christus een Leent is / hy spreekt figuerlijck: Ergo als den hemelschen Vader *Matth. 3. 17.* roept upt den hemel: Dit is mijnen beminden zone: hy spreekt oock figuerlijck: Maer 't is seker dat den hemelschen Vader hier eyghentlijck spreekt / schoon Ioannes, signes

figuerlijck spzeckt : Ergo schoon Christus van sijn selven segghende / dat hy een deure / ofte wijngaert is / figuerlijck spzeckt / hier nyt en volght niet / dat hy oock figuerlijck spzack / als hy sepde : Dat is mijn lichaem. Want het eerste eyghentijck verstaen synde / is onmoghelijck dat het maer 3p : het tweede / niet alsoo.

Partije. Christus heeft ghesepdt Ioan. 6. Mijn vleesch en is niet nut.

Catholijck. Dat en heeft de Heere Christus noyt ghesepdt : Want 'tis eene groutwelijcke lasteringhe / te segghen / dat het vleesch Christi niet nut is : Leest dan den text wel by Ioannes ; ghy sult daer vinden / niet : MYN vleesch en is niet nut. Maer : HET vleesch en is niet nut. Christus en spzeckt bā sijn eygen vleesch niet / maer bā het vleeschelijck ghemoet / ende verstant der Capharnaiten ; de welke de woorden Christi soo opnamen / als of hy haer sepde / dat hy sijn vleesch / booz haere ooghē / in stucken sou kappen / ende dat nyt-deelen niet stucken / en brocken / soo als men de doode beesten doet in het vleesch hups : Dan soo een vleeschelijck / ende grof verstant / ende ghemoot seght Christus : Het vleesch en is niet nut. Alsoo sepdt hy oock aen Petro : Matth. 6. vleesch, ende bloedt en heeft het u niet gheopenbaert : Alsoo seght Paulus 1. Cor. 15. Vleesch, ende bloedt, en sullen't rijcke Godts niet besitten. Alsoo staeter Gen. 6. Mijnen gheest, en sal in den menschen niet blijven, om dat hy vleesch is. Hier woꝝdt dooz dit woꝝrdeken / vleesch, verstaen een vleeschelijck ghemoet / ofte / soo den Dordrechtschen Bijbel seght / de verdorven nature des menschs : alsoo van ghelijcken / als Christus seght : Het vleesch en is niet nut, de wijle hy dit van sijn eyghen vleesch niet en kan / noch en magh segghen / soo heeft hy dat ghesepdt / volghens de ghetwoonte der Schrijture / van het vleeschelijck ghemoet der Capharnaiten : Soe en doet van dese schrijtuer-plaerte niet een stercken ter saecke / om te bewijsen dat
Christi

Christi woorden figuerlijck moeten verstaen worden.

Partije. Christus wil segghen / dat sijn vleesch niet nut is / lichamelijcker wijze ghe-eten synde.

Catholijck. Waer staet dat gheschreven? bewijst my dat upt de Schrifsture / rhoont de plaetse / daer hy seght: *Mijn vleesch/ lichaemelijcker wijze ghe-eten zijnde / en is niet nut/ waer staet dat?*

Partije. Christus seght *Ioan. 6.* Mijne woorden sijn gheest, ende leven, dat is / seght onsen Dordrechtchen Bijbel: Sy moeten gheestelijck verstaen worden.

Catholijck. Dat Christus sepdt / dat sijn woorden gheest, ende leven sijn, blijkt klaer upt Schrifsture: Maer dat dit te segghen is (soo als den Dordrechtchen Bijbel dat verklaert) dat sy moeten gheestelijck verstaen worden; waer upt blijkt dat? Indien het niet en blijkt upt Schrifsture / die verklaringhe is te verghheef / en van gheender weerden: Indien het blijkt upt Schrifsture? waerom en hebben dan de obersetters vanden boozepden Bijbel / niet eene enckele Schrifsture hy gheboeght / om hare verklaringhe te bevestighen? Ick segge dan / dat den sin van dese woorden: Mijne woorden sijn gheest, ende leven niet en is (soo den Dordrechtchen Bijbel sepdt / sonder fundament / ende bewijs) sy moeten gheestelijck verstaen worden, dat en is gheensins den sin; maer dat is den sin: Mijne woorden sijn gheest, ende leven, dat is / hebben de kracht Gods: Ick en sal niet te vreden sijn / met dit enckelijck op mijne authozitept te segghen / ghelijck den booznoemden Bijbel doet / maer ick bewijse dat upt andere schrifsturen:

Ten eersten *Ezech. 20.* woort ghesepdt / dat de gheests des levens, in de raderen was, te weten / vanden waghen daer de goddelijcke Majestept op sat: Wat is dit te segghen / den Gheest des levens? dat is / seght den Dordrechtchen Bijbel op *Ezech. 1. 12.* *Num. 55.* de kracht Gods. **22 Ten**

Ten tweeden *Rom. 8. 2.* noemt Paulus de wet Christi, een wet van den gheest des levens; dat is / een wet soo krachtich, dat sy hem heeft kunnen vry maken (ghelijck by terstont daernaeg seght) vande wet der sonde, ende des doots.

Ten derden, *Luc. 4. 31.* Woort gheseyt / dat het Woort Christi met macht was, dat is / seght den Dordrechtchen Bijbel *Num. 31.* van groote kracht : **Wederom** *Luc. 24. 19.* Hy was krachtich in sijne woorden.

Doeght nu alle dese schyfturen / by dese woorden Christi: mijne woorden sijn gheest ende leven: Dit is by Ezechiel, ende Paulus te segghen / de kracht Godts hebben / ende op een ander woort geseyt dat de woordē Christi crachtich geweest sijn, als by dan seght : mijne woorden sijn geest, ende leven, dat is te segghen / sy hebben de kracht Godts, ende sijn krachtich: Hiermede te kennen gevende / dat de Joden gheen reden en hadden om onghe-loobich te sijn / ende te murmureren ober t'gene by gheseyt hadde van sijn blesch te geben / aengesien dat sijne woorden de kracht Godts hadden / aen de welcke alle dingh moghelijck is.

Dat my dan Partije boort aen met dese schyfture: Mijne woorden sijn geest, ende leven, by t' hups bljbe / want t'en is niet te segghen / dat sy gheestelijck moeten verstaen worden, maer dat sy crachtich sijn / ende de cracht Godts hebben : Tot noch toe dan / en is Partije niet machrich gheweest te bewijzen

Ten eersten, dat de schyfture ergens seyt / van t'ghene Christus ghegeven heeft aen sijne discipelen: T'is broodt, of t'is wijn.

Ten tweeden, en heeft se niet kunnen een schyftuer-plaetse alleen aenwijzen / daer geseyt woort: T'is een teeken, ofte figure des lichaems ofte des bloeds.

Ten derden: En heeft se niet een schyftner konnen by setten / daer geseyt woort : Dese woorden Christi: Dat is mijn lichaem, ende / dat is mijn bloed, moeten

moeten figuerlijck, of geestelijck verstaen worden: om van dit eerste deel te sluyten/ blijkt dat Par-tijc de woorden Christi, tot noch toe verkeerdelijck/ende qualijck opgenomen heeft/ als sy die figuerlijck, oneygentlijck, ende gheestelijker wijze verstaen heeft. Ick komme van tot het Tweede deel, ende gae bewijfen/ dat sy moeten eygentlijck/ende soo als sy leggen/ en luyden / verstaen worden/ dat is/ van het wesentlijck lichaem / ende bloedt Christi.

HET II. DEEL.

Dat de worden Christi eyghentlijck moeten verstaen worden:

HET I. CAPITTEL.

Raekende het lichaem.

De woorden Christi, volgens den H. Mat-thæus cap. 26. sijn dese: Neemt, ende eet, dat is mijn lichaem, de selve heeft Marcus cap. 14. dese leggen Lucas, ende Paulus wat breeder opt: Lucas seght Cap. 22. Hy nam broodt, ende als hy gedanckt hadde, brack, en gaf haer seggende: Dat is mijn lichaem, 'twelck voor u ghegeven wort, doet dat eet mijnder ghedachtenisse. Den H. Apostel Paulus sept 1. Cor. 11. Als hy ghedanckt hadde, brack, ende seyde: Neemt, Eet, dat is mijn lichaem, 'twelck voor ul. ghebroken wort, doet dat tot mijnder ghedachtenisse.

Laet ons nu elck deel in 'tbesonder gaen opweghen:

Voor eerst, seght Christus: Neemt, ende eedt: wat sullen wy nemen/ende eten: broodt dat en seg-

ge

ge ick niet/seght Christus: wat dan heere & mijn
 lichaem: soo belast ghy ons dan / heere / te ne-
 men/ende te eten uw' lichaem: Jae ick / mijn
 woorden sijn klaer: Ick hoorze wel / dat ghy
 plat upt seght/nemt, ende eet mijn lichaem, maer
 ober hondert ende eenighe jaren / isser opghe-
 komen een seker ghesintheit / die haer selven
 noemen / Ghereformeerde, dese willen ons wijs
 maeken/dat ghy dooz dat woordken/ Lichaem,
 soudt verstaen hebben / een teeken uws lichaems,
 ober sulcx dat de woorden niet eygentlyck/
 maer figuerlyck moeten verstaen worden: seght
 wy dan heere/wat lichaem moeten wy nemen/
 en eten? wat vzaeghe is dit? ick hebbe u niet
 klare woorden gheseyt dat ghy sout nemen/en-
 de eten/ dat lichaem, 'twelck voor u ghegeven wort.
 Het wel op elck woort: Eest op dese woorden:
 'twelck gegeven wort. Daernaec/op dese woorden:
 Voor ul, ende hier upt sult ghy sien / dat ick niet
 een teeken des lichaems, maer mijn eyghen / ende
 natuerlyck / ende mijn lichaem in substantie/
 'twelck gehangen heeft aen het kruys / belaste
 te nemen en te eten.

Ten tweeden dan/heeft de heere Christus gheseyt:
 'twelck ghegeven wort: Wat verstaet hy / dooz
 dese woorden? Den Dorechtlichen Bijbel seyt/dat
 dit te segghen is: 'twelck overgegeven wort in de
 doot: wel gheseyt: want hier op argumentere
 ick nu in deser voeghen:

'twelck moest overgegeven worden ter doot, en
 sterven aen t'kruys, was het eygen lichaem Christi in
 substantie:maer t'gene Christus aen sijne discipelen be-
 laste te nemen ende te eten, was t'selve dat moest over-
 gegeven worden ter doot, en sterven aen t'kruys, Ergo
 t'gene Christus sijne discipelen belaste te nemen, ende
 te eten was het eyghen lichaem Christi in substantie.
 Nu op een andere maniere:

T'gene aen t'kruys moest sterven en was noch broot,
 noch figure, ofre enckel teeken des lichaems:

Maer t'gene Christus gaf aen sijne discipelen, was,
 t'ghene

ghene moest sterven aen t'kruys:

Ergo t'gene Christus gaf aen sijne discipelen, en was noch broodt, noch figure, ofte enckel teeken des lichaems.

Partije: wy bekennen / dat Christus ons belast heeft / te nemen ende eten het lichaem / t'welck is ghestorven aen t'kruys, maer wy loochenen / dat hy ghesproken heeft van een lichaemlijck eten sijns lichaems.

Catholijck. Ick thoone u / dat hy gheseyt heeft / dat wy souden nemen ende eten / sijn eyghen lichaem in substantie, t'hoont my nu eens / waer hy seyt dat dit niet lichaemlijcker, maer geestelijcker wyse gheschieden moet. Ick sal u contrarie bewijzen;

Christus, soo nu gherhoont is / upt sijn eyghen woorden / en geeft gheen teeken / noch figure sijns lichaems / maer sijn lichaem / t'welck aen t'kruys heeft gehangen: dat en kan niet anders wesen als sijn eyghen / natuerlijck / ende wesentlijck lichaem / soo en gheeft hyt dan niet gheestelijck / maer lichaemlijck soo het aen het kruys heeft ghehangen.

Ten derden, moet ghy optoeghen dese twee woordekens: VOOR VL. want Christus seght dat wy dat lichaem souden nemen / ende eten / t'welck VOOR ONS soude sterben. Mercht wel / dat hy niet en seght / t'welck AEN VL. ghegeven wort / maer VOOR VL. Du t'gene dat VOOR EEN ANDER ghegeven wort / moet nootsakelijck wesen / of Rantzoen, of betalinghe van schulden, ofte eenighe andere Voldoeninge: Ergo t'ghene Christus in t'Abontmael ons heeft ghegeven / moet nootsakelijck wesen / of Rantzoen, of betalinghe van schulden, of eenighe andere Voldoeninge: Want hy seght / dat het VOOR ONS ghegeven wort: Du ist seker / dat noch broodt / noch een teeken / ofte figure des lichaems / ons kosten dienen tot Rantzoen, betalinge, of eenighe andere Voldoeninge, maer

alleen het epgen / ende wesentlijck lichaem Christi: Ergo als hy ons seght / dat wy souden nemen / ende eten / dat / t'welck VOOR ONS is gekrupst gheweest / hy belast ons te nemen / ende te eten / dat / t'welck ons heeft ghedient tot Rantzoen, betalinghe, ofte eenighe andeere Voldoeninghe: soo belast hy ons dan te nemen / ende te eten / niet Broodt / niet een teeken sijns lichaems / maer sijn epgen / ende wesentlijck lichaem / want niet anders en heeft ons ghedient tot rantzoen &c.

Partije dat moet alles verstaen worden van t'lichaem Christi t'welck voor ons is gekrupst gheweest / waer van wy deelachtigh worden als wy het broodt / een teeken wesende sijns lichaems / in t'Nachtmael / ontfangen.

Catholijck. T'is alrijt het out lieken dat ghy Ileden / singht: Wel aen: Ick thoone dat de woorden Christi soo niet en kunnen verstaen worden / ghelijck als ghy seght: Laet ons die noch eens herhalen:

Neemt, ende eet, dat is mijn lichaem, t'welck voor ul. gegeven, (dat is / overgegeven wort in den doot) soo als ghy self dat verklaert.

Ten eersten: Ghy komt hier wederom boort met Broodt, ende teeken des lichaems: Ick hebbe nu bewesen dat Christus nergens gheseyt heeft / dat hy Broodt gaf / ofte Teeken des lichaems. Dat hy dit niet en kan seggen / verhoone ick wederom upt sijne epgen woorden.

Hy belast ons te nemen ende te eten, dat lichaem, t'welck voor ons soude gecrupst worden. Dat en kont ghy niet loochenen / want / de woorden sijn klaer / ende t'is oock de epgen verklaringe van ulwen Dortschen Bijbel: Du seght ghy t'is waer / hy heeft ons belast te nemen / ende te eten / t'lichaem t'welck voor ons is gekrupst gheweest / doch niet lichamelijcker maer gheestelijcker wise. Breynght my dan een Schysure boort / daer de Heere Christus gheseyt heeft / dat hy
sijn

sijn lichaem wil alleen gheestelijcker, ende niet
 lichamelijcker wijze ontfanghen hebben: Ick en
 verespfeche niet meer als eene: Die en syt ghy
 niet machtich by te setten (want eene ofte twee/
 die ghy syt ghewoon boozt te brengen / hebbe
 ick boven gethoont hier geensins ter sake te
 dienen) soo blijven wy dan by de woorden Chris-
 ti met de welcke hy ons belast te nemen / ende
 te eten dat lichaem / t'welck voor ons is ghecruyst
 gheweest. Nu dat lichaem en was niet gheeste-
 lijck / maer lichaemelijck / ende in sijn natuer-
 lijck wesen; soo belast hy ons dan te nemen/en-
 de te eten / niet een gheestelijck / maer sijn lic-
 haemelijck lichaem soo het is in sijn natuerlijck
 wesen: Een lichaem in sijn natuerlijck wesen
 en konnen wy niet anders ontfanghen / dan
 het ons van Christo ghegeven wort: Het wort
 ons van hem gegeven lichamelijck / ende in sijn
 wesen (want soo is het booz ons ghekrupst ge-
 weest) ergo t'wordt van ons doek lichamelijck /
 ende in sijn wesen ontfanghen.

HET II. CAPITTEL.

Raekende het bloedt, ofte den
Beker.

CAtholijck. Ick hebbe boven bemerckt dat
 Christus, noch pmant bande Apostelen / ofte
 Euangelisten opt gheseyt hebben / dat ons / in
 t'H. Avontmael / wijn wort gegeven: Nu sal ick
 bewijfen dat het sijn bloedt in substantie / ende
 wesentlijck is / t'ghene hy gegeven heeft in den
 beker: Waer upt volghen moet dat sijne wooz-
 den eygentlijck moeten genomen worden. Laet
 ons diehooren / soo se den H. Mattheus, ons booz-
 stelt. Hy nam den drinck-beker, ende gedanckt hebben-
 de, gaf haer segghende drinckt alle daer uyt: Want
 dat is mijn bloedt, het welck voor vele vergoten
 wort

wort tot vergevinge der sonde. **De Heere Christus** dan belast uyt den beker te drincken: **Wat sul-**
len wy daer uyt drincken Heere? Wijn? ofte een
teeken van uw' bloedt? dat en hoort ghy niet
segghe / seyt Christus, waerom en ledt ghy op
mijne woorden niet? ick segghe: Drinkt uyt den
beker, want dat is mijn bloedt, ick en spreke noch
van wijn/ noch van teeken mijns bloeds; maer
ick segghe wydzuckelijck dat mijn bloedt in
den beker is: als ick u dan segghe / dat ghy uyt
den beker sout drincken / ick en segghe niet dat
ghy wijn, ofte een teeken mijns bloeds daer uyt
drincken sout/ maer mijn bloedt, ick en kan u dit
niet klaerder segghen: want genomen / daer
waer ymant die een glas in de handt hadde/ en-
de septe aen een ander / drinckt uyt dit glas/
want het is spaensche wijn: is dit niet klaer ge-
sept: daer is spaensche wijn in t'glas? alsoo
hebbe ick mede gesept: Drinkt uyt den beker, want
dat is mijn bloedt, dat woordken WANT, is de
reden/ waerom ghy drincken moet uyt den be-
ker/ te weten/ om dat mijn bloedt is in den be-
ker/ ofte soo Lucas seght/ om dat het den Beker
mijns bloets is.

Maer/ Heere/ ick moet u noch een woordken
braghen: onse Nieuwgesinde willen ons wijs
maeken/ datter uw' bloedt niet en is in wesen/
ende substantie; hoe sullen wy maeken? Wel/
antwoort Christus, of sy u wilden wijs maeken
dat wit/ swart is / sonder daerom moeten ghe-
loeben? Ledt wederom op mijne woorden:

Ick en hebbe niet alleen gesept/ dat ghy mijn
bloedt uyt den beker sout drincken / maer heb-
ber tot alle hebestinge / ende versekeringhe by
gevoeght / wat bloedt dat ghy daer uyt sout
drincken/ te weten / dat / t'welck vergoten soude
worden aen t'ker uys tot vergiffnisse der sonden. Des-
se woorden hebbe ick daer expresselijck by ghe-
voeght / om dat ghy sout seker sijn/ dat ghy niet
een figure/ ofte teeken mijns bloeds/ ofte wijn/
uyt

uyt den beker sout drincken / maer mijn bloedt in wesen/ende substantie : want t'ghene booz u is vergoten aen t'krupg tot vergiffenisse der sonden, ende is noch wijn / noch teeken mijns bloedts gheweest/maer mijn eegen bloedt in wesen/ende substantie/ als ick u dan segghe / drinckt uyt den beker, want t'is mijn bloedt, t'welck voor u vergoten wort tot vergiffenisse der sonden, ick en wille niet segghen dat ghy uyt den beker sout drincken wijn/of een teeken mijns bloedts / maer mijn eeghen bloedt in wesen / ende substantie : verholgens moeten mijne woorden niet figuerlijck, maer eygentlijck verstaen worden.

De woorden handt H. Lucas sullen ons meer lichtgheben: Cap. 22. seyt hy/volgheng den Griecyschen text: Dit is den beker het nieuwe testament in mijnen bloede, welcken beker voor ul. uytghestort wort: Noteert/dat/ volgens desen text/ Christus seyt / dat den beker selve booz ons uytghestort wort; soo besluyt ick dan in deser boeghen:

Al wat hier wort gheseyt vergoten te sijn tot vergiffenisse der sonden, is het warachtich bloedt Christi gheweest, ende niet wijn:

Maer t'ghene in den beker was, is dat gheweest t'welck vergoten wiert tot vergiffenisse der sonden:

Ergo t'ghene in den beker was, is gheweest het warachtich bloedt Christi, ende niet wijn.

De eerste boozstellinghe is ghewis / ende klaer / want niets en kost booz ons vergoten worden tot verghevinge der sonden, als het bloedt Christi, siet 1. Pet. 1. v. 19. Rom. 3. v. 19. Rom. 3. v. 14. Ioan. 1. v. 7. ende elders.

De tweede boozstellinghe / is mede soo klaer als den dagh/ uyt den Griecyschen text handt H. Lucas nu datelijck van my byghebracht/daer uytdruckelijck wort gheseydt / dat den Beker selve wiert uyt-ghestort tot vergiffenisse der sonden; dit en kan niet anders verstaen worden/ als/

als / dat upt den beker ghestoxt wierdt tot verghiffenisse der sonden, dat / t'welck in den beker was: Nu dan / dat / t'welck inden beker was / ende upt ghestoxt wierdt / of het was bloedt / of het was wijn: t'en kost gheuen wijn sijn / want t'is eene grove lasteringhe te segghen / dat Wijn hoor ons soude ghestoxt sijn tot verghiffenisse der sonden, soo is het dan waerachtigh / ende natuerlijck bloedt Christi gheweest / t'welck metter daet in den beker was / ende daer upt ghestoxt wierdt: daerom woxt oock byghetoeght: T'is den beker, in mijnen bloede, dat is / den beker van mijn bloedt: **Ick herhale nu noch eens mijn hoorgaende argument op een ander maniere: dooz eenen Syllogismus expositorius.**

Dat, t'welck vergoten is tot vergevinghe der sonden, is het bloedt Christi gheweest, ende niet wijn;

Dat, t'welck vergoten is gheweest, was in den beker:

Ergo, dat, t'welck in den beker was, was het bloedt Christi, ende niet wijn.

Dolght dan hier upt dat de woorzen Christi Dit is mijn bloedt, niet figuerlijck, ofte oneyghentlijck, maer eyghentlijck, soo als sy lupden / sonder bydoen van / teecken, moeten verstaen worden.

Partije. De woorzen ober den dzink-beker moeten figuerlijck verstaen worden / want de Heere Christus seght / dat den drinck-beker het nieuw testamentis; maer den dzinck-beker en is in het nieuw testament niet verandert gheweest / soo moeten dan de woorzen ober den dzinck-beker niet eyghentlijck maer figuerlijck verstaen worden.

Catholijck. Dit is / hoorwaer / een slauw reden / ende een seer arm bescheedt: want Christus heeft sijn selben verklaert / wat hy dooz dit woorzeken (Beker) wilde verstaen hebben / te weten / niet het vat / ofte kroeg van steen / tin / of silber ghemaecht / maer dat / t'welck in den beker was: Want als de Evangelisten verhaelt hebben / dat Christus den Beker nam in sijne han-

handen / sy voegghender hy / dat hy aen sijne Apostelen ghepdt heeft / Drinckt alle daer uyt, waer mede hy te kennen gheeft / dat hy sprack van't ghene in den beker was, want hy seyde: Drinckt het ghene in den beker is. Wanneer hy dan seght / den beker is het nieuw testament, hy en spreekt vanden beker selbe niet / maer volghens sijn eyghen verklaringhe / van't ghene in den beker was / ofte van dat / t'welck de Apostelen upt den beker moesten drincken : en van dit seght hy klaer / dat het sijn bloedt is / ende sijn bloedt is waerachtelijck het nieuw testament / soo Paulus seydt *Heb. 10. 29.* soo en spreekt van Christus hier niet figuerlijck, maer warachtelijck, niet oneyghentlijck, maer eyghentlijck. Want hy heeft selbe verklaert / dat hy niet en sprack vanden beker, maer van't ghene in den beker was.

Partije. Den Beker wordt ghenomen booz't ghene in den beker was : Ergo hy spreekt figuerlijck, ende oneyghentlijck.

Catholijck. Ten volghet niet dat hy daerom figuerlijck spreekt: want Partije selbe moet my bekennen dat den beker booz' soo deel als hy van steen / ofte eenighe andere materie was / gheen figure en was van't nieuw testament: Ergo niet figuerlijck.

Hi loochene te oock / dat hy hier oneyghentlijck spreekt / want voor eerst, die maniere van spreken / drinckt dat glas, of dien beker is goet, of dat vat is fransch, spaensch, &c. is soo ghemeen onder de menschen / ende van alle tijden soo ghebruyckelijck gheweest / dat se wel by magh passeren booz' een eyghene maniere van spreken / ofre immers booz' soodanighe / die oock een kindt soude verstaen.

Ten anderen / hoe volghet dit? Christus noemt den Beker, inde plaetse van't ghene in den beker was: Ergo hy spreekt oneyghentlijck van't ghene in den beker was? t'is eben of iemandt sittende op een maeltijdt / seyde: drinckt dit glas.

Hy

Hy noemt het glas, in de plaetse vanden wijn / die daer in is: Ergo hy spreekt oneyghentlijck vanden wijn / ofte seght / dat in't glas / maer een teeken van wijn is: wegh/wegh met sulcke monsters van consequentien.

Hoe dat ghy van dese woorden / den Beker is't nieuw testament, neemt / ofte niet; eyghentlijck / ofte oneyghentlijck / dit blijft vast / ende ghe- wis / dat dese woorden Christi, dit is mijn bloedt t'welck voor u lieden vergoten wordt tot vergevinghe der sonden, niet oneyghentlijck, of figuerlijck, maer eyghentlijck, ende warachtelijck moeten verstaen worden / van't eyghen / ende natuerlijck / substantieel bloedt Christi, t'welck hy ons belast te dinken.

HET III. DEEL.

HET I. CAPITTEL.

Het voorgaende wordt bevesticht met de woorden vanden H.

Paulus. 1. Cor. 11.

O ozdentlijck boort te gaen sullen wy het heel verhael vanden H. Paulus de- len in verscheyden deelen / ende rhoonen dat den selven Apostel nootzakelijck moet spreken van jet anders als broodt / ende wijn / ofte van een teeken ende figure des lichaems ende des bloedts.

§. I.

EERSTE DEEL.

Paulus: Ick hebbe vanden Heere ontfanghen, t'ghe-
ne ick u overghegeven hebbe.

Catholijck. Dese woorzden gheben te kennen/
dat Paulus vooz hadde te spreken / niet alleen
van een seer ghewichtighe / maer oock van een
inraculense / ende lastighe sake om ghelooben/
ende van eene groote verholentheydt. Want

Ten eersten, hy seght dat hy't van den Heere sel-
ve ontfanghen heeft: waerom dit: kuyten twijf-
fel / om dics te meerder ghewicht / ende autho-
riteyt te gheben aen sijne woorzden: 't'is eben/
of hy seide / ghy-lieben en moet niet dencken/
dat het mijne leere is / maer 't'is de leeringhe
van den Heere Christus: Wat leeringhe: indien
wy de Ghereformeerde ghelooben / 't'is dese / dat
Christus broodt, ende wijn heeft ghegeven tot een
teecken sijns lichaems, ende sijns bloedts. Wel hoe?
ist anders niet: wat noodt hier te ghebruycken
de authoziteyt vande eenwighe Waerheydt in
eene sake / die men kost sien vooz de ooghen / te
weten / dat het broodt ende wijn was: soud'et
niet belachelijck sijn / hy soo verre ick / met de
authoziteyt vande gheleerste mannen / wilde
bebestighen / dat de sonne licht in den middagh?
Wat noot doek / te ghebruycken de authoziteyt
vande eenwighe Waerheydt / om ons te doen
ghelooben / dat Christus het broodt / ende wijn/
heeft ghestelt tot teekene sijns lichaems / ende
sijns bloedts: wat isser lichter: wie sal hier de
minste swarigheyt binden om dit te ghelooben/
aenghesien namelijck dat wy wel weten / dat
hy de kopere slanghe heeft ghestelt tot een teec-
ken van sijn ghekrupst lichaem: &c. Te ver-
ghees

gheefs dan / en sonder reden / soude Paulus sijn segghen bevesticht hebben met de authoziteyt vanden Heere, ten waer saken dat hy niet van wat meer hadde willen spreken / als / van broodt / wijn / ende een teecken des lichaems / ende des bloeds : Ick en kan niet sien / wat dit anders kost wesen / als het epghen / ende wesentlijck lichaem / ende bloedt Christi, vooz soo veel als her ons in sijn epghen wesen ghegeven wordt (want hy spreekt van gheben) Ergo / als hy de authoziteyt vanden Heere selve ghebruyckt / om ons te doen ghelooven t'ghene hy vooz hadde te leeren / hy en spreekt van gheben van broodt, of / Wijn, of een teecken sijn lichaems, maer van 't gheben des wesentlijcken lichaems / ende bloeds Christi. Dit wordt bevesticht met de volghende woorden.

Ten tweeden dan / seght den H. Ap. Ick hebbe ontfanghen vanden Heere : Merck dat hy in alle sijne bysbeu niet meer als t. . . nael dese mantere van spreken ghebruyckt heeft: namelijk hier / ende noch eens / 1. Cor. Cap. 15. v. 3. daer hy seyd : Ick hebbe u lieden ten eersten overghegeven, het ghene ick oock ontfanghen hebbe, namelijk van Godt (soo den Dordrechtschen Bijbel dat verklaert Num. 10.) ende van onsen Heere Iesu Christo, soo dat niet en is een leere van my, ofte van eenighe menschen verfiert, maer van Godt ghekomen, &c. Waer van wilde Paulus handelen in dat 15. Cap. tot die van Corinthien, vooz upt stellende dese Dooz-reden : Ick hebbe vanden Heere ontfanghen? Doozt t'ghene daer volght : Want Christus is ghestorven voor onse sonden, hy is begraven, ende opgheveekt ten derden daghe. Hier hebt ghy d'z stucken bande Christelijcke Keltgie / welke wel de moepelijckste sijn om ghelooven / te weten / 1. dat Christus Godt wesende ghestorven is, en dat / voor onse sonden. 2. Dat hy is begraven gheweest / 3. Dat hy verresen is : om dan dese soo lastighe / ende wonderlijcke / sae teghen het natuerlijck ber-

verstandt / strydende stucken te bevestighen
 heeft den H. Paulus willen ghebruycken de au-
 thoziteyt van de eeuwige Waerheyt segghen-
 de / dat hy-se van Godt. ende v. n. Christo selve ge-
 leert hadde. Desghelijcks / willende handelen
 van het H. Sacrament / ofte van't Nachtmael
 hy beghint mede van dese woorden : Want ick
 hebbe vanden Heere ontfanghen : Wat hebt ghy
 ontfanghen H. Apostel ? te weten / dat hy het
 broodt heeft ghenomen. &c. segghende dat is mijn lich-
 haem : desghelijcks oock den beker, &c. ghelijck hy
 dan handelēde van de Doot, Begravenisse, ende Ver-
 rijssnisse des Heeren, met dese woorden: Ick hebbe 'et
 van den Heere ontfanghen ; thoont / dat hy wilt
 handelen van lastighe stucken / ende groote ver-
 holentheden ; alsoo van ghelijcken / ghebruyck-
 ken in die selve maniere van spreken / wanneer
 hy wilt handelen van't alder heylighste Sa-
 crament / gheeft opentlijck te kennen / dat hy
 wilt handelen van een stuck der Religie /
 t'welck niet min lastigh en is om ghelooven /
 niet min wonderbaer / gheen minder verhol-
 lenthepdt / als dat vande Doodt, begravenisse, ende
 Op-standighe Christi. Dat wy nu Partije eens seg-
 ghe / indien hare leringhe waer is / wat hier
 moeyelijck is om ghelooven / wat hier wonder-
 baer is / wat verholenthepdt ? was het lastigh
 om ghelooven / indien hy ons broodt / ende wijn
 gaf ? dat kost men sien vooz de oogh. Was het
 wonderbaer / dat hy dat broodt / ende wijn selde
 tot een tecken sijn lichaems / ende sijn bloedts ?
 wat wonderlijckhepdt in eene ghelijckenisse ?
 of was het misshien eene groote verholenthepdt /
 dat wy dooz het nutten van broodt / ende wijn /
 als teckenen sijn lichaems / ende sijn bloedts /
 dooz het gheloobe inghelijft worden, ende gheeste-
 lijk vereenicht met Christo : van dese inlijvinghe
 hadde Paulus ghesproken Rom. 11. v. 17. van ver-
 eeninghe hadde hy ghesproken 1. Cor. 10. 17. ende
 Ephes. 3. 17. nochtans dese maniere van spreken
 daer

daer niet ghebruyckt: Ick hebbe vanden Heere ontfanghen. Hier ghebruyckt hy de selbe / soo als hy die ghebruyckt hadde / om de swaerste / ende verholenste stucken der Heilige gheloofbaer te maken / dienbolghens dan spreekt hy van eene sake die wonderlijcker / ende lastigher is om gelooben / ende van eene meerder verholentheydt / dan de inlijvinghe, ende vereeninghe met Christo, dit en kan niet anders wesen als dat hy sijn wesentlijck / ende natuerlijck lichaem ende bloedt heeft ghestelt onder de ghedaenten van broodt / ende wijn / om ghenut te worden vande gheloofsighe : Ergo van dit heeft Paulus hier gesproken.

§. II.

TWEDE DEEL.

PAulus : In den nacht, in den welcken hy verraden wierdt, nam Jesus het broodt.

Catholijck. **T**is eene seer merckelijcke omstandigheyt / welke Paulus daer by boeght / dat Jesus dit H. Sacrament inghestelt heeft op dien NACHT als hy verraden wierdt. **T**is ghewijs / dat er niet een woordt in de schryfture te vinden en is / of t'heeft sijne reden / ende waerom : wat redenen dan dat Paulus seyd / dat Jesus dit ghedaen heeft op den nacht als hy verraden wierdt : buyten twijffel om te kennen te gheben de grootheyt des weldaets / ende sijnder liefde : want ghelijck hy *Rom. 5. N. 7. 8.* het weldaet t'welck ons Christus ghedaen heeft sterbende voor ons aen het kruys / verheft met die omstandigheyt / dat hy ghestorven is voor sijne vyanden : alsoo verheft hy het weldaet / t'welck hy ons heeft ghedaen in't leste Abontmael / met die omstandigheyt / dat hy het ghedaen heeft

op

op dien nacht als hy verraden wierdt, als hy ggele-
 bert wierdt in de handen der Joden/als hy ge-
 hanghen wierdt/als hy van sijne Apostelen
 verlaten wierdt / als hy van Petro gheloochent
 wierdt/ &c. Welcke omstandigheden soodanigh
 sijn/ dat hy meer moest dencken/ op straffe/ als
 wel op eenigh weldaet. Niet te min in dese soo-
 danighe omstandigheden heeft hy ghethoont
 niet sijne rechtvaardighedyt/ maer sijne up-
 ste liefde / soo Ioannes seght *Cap. 13.* ende sijne
 barmhertighedyt. Dese omstandighedyt dan/
 van dien nacht, thoont de grootte van een beson-
 der uytstekende weldaet. Wel aen: wat beson-
 derheyt isser in't geuen van broot, ende wijn? wat
 feldsaemheedyt in te gheuen een teecken sijns lic-
 haems? dit selue hadden de Joden ghehad in't
 Manna, ende in andere meer figuren / en booz-
 beelden: Wat gheeft hy ons dan meer beson-
 ders als aen de Joden? misschien dat sy beel-
 den/ ende teekenen hadden van het toekomen-
 de/ wy van het reghentwoordighedyt en kan aen
 Partije niet baten; want de wijle sy leert/ dat de
 Daders van't oude testament / oock booz de
 komste ende doodr Christi, sijn saligh ghewoz-
 den / ende in den hemel gheweest / soo sijn sy
 ebentwel deelachtigh gheweest van't bloedt/ en-
 de doodr Christi, sonder het welck niemant kost
 saligh worden; soo en heeft dan Christus, in dit
 opsticht / niet meer besonders aen ons gheghe-
 ven / als aen de Joden; maer upt de omstan-
 digheden die Paulus ghebympcht / blyckt dat hy
 ons wat meer besonders heeft ghegheuen als
 aen de Joden / dit en kan noch broodt / noch
 wijn/ noch teecken des lichaems sijn/ noch ghee-
 stelijcke mede deelinghe des lichaems / ende
 bloedts / want dit hebben de Joden mede ghe-
 hadt/ namelijk dooz het gheloobe / soo en kan
 ick niet sien / wat het anders kan wesen / als
 sijn eyghen / ende wesentlijck lichaem / en
 bloedt / het welck hy ons / als een up-
 C 2 terste/

terste/ ofte soo Paulus seydt *Ephes. 2. v. 4.* al te groote liefde; te bozen ghegheben heeft om te nutten/ eer het gheslaghen wierdt aen het kruys / op dien Nacht als hy verraden, ende ghebaughen wierdt.

Doorders / is hier in dese woorden: op dien Nacht als hy verraden wierdt, noch te bemercken/ dat Paulus segghen wil / t'ghent den H. Ioannes *Cap. 13. v. 1.* gheseydt hadde: te weten: Iesus wetende dat sijn ure ghekomen was, dat hy uyt dese wereldt soude overgaen tot den Vader, dat is / seght den Dordrechtschen Bijbel *N. 2.* door sijne doodt: soo dat Paulus, met die boozeyde omstandigheyt banden Nacht, op den welcken hy verraden wierdt, niet anders wil segghen/ als dat Christus dit is. Sacrament inghestelt heeft/ op dien nacht/ als hy moest sterben; verbolghens dat hy ons/ als een Ies-hebbende Vader t'selbe ghelaten heeft tot een testament, ghelijck Paulus oock / met den H. Lucas, t'selbe naderhandt noemt. Indien ick nu brage van Partije, wat hy ons booz een testament gemaecht heeft/ sy moet my antwoorden. Hy heeft ons achterghelaten / broodt / ende wijn / synde teekenen van sijn lichaem / ende sijn bloedt/ dooz weleke teekenen wy versekert wozden dat sijn lichaem booz ons is ghekrust / ende sijn bloedt vergoten. Merckt wel / dat de versekeringhen, ende verzeghelinghe, ende vereeninghe met Christo, het testament, ofte de gifte selve niet en sijn / want dit sijn dinghen / die uyt het testament spruyten/ en volghen: wat is dan eyghentlijck het testament, ofte gifte Christi, in sijn selven/ volghens de leeringhe van Partije? dat en is anders niet/ als broodt/ wijn/ ende teekenen van sijn lichaem/ en bloedt.

Du thoone ick / dat dit niet en kan wesen/ in deser boeghen: Het testament moet wesen nae de qualiteyt ende weerdigheyt vanden persoon die het maect: broodt / wijn / synde teekenen van't lichaem/ en bloedt/ en is gheen testament
nae

nae de qualiteyt/ende weerdicheyt Christi, dien-
volgens en heeft Christus soodanich een testa-
ment niet gemaect.

De eerste voorstellinge, dat / het testament moet
wesen nae de qualiteyt vande persoon die het maeckt,
mijns oordeels / en heeft gheene preube van
doen: want t'is gewis / dat men t' een Coninck
tot schande sou toeschrijven / indien hy aen sijn
nen sone niet anders achterliet voor een t'esta-
ment / als broodt / ende wijn / ofte sijn affersel /
met last van soo dickwils sinder ghedachtich-
te wesen / als hy soude eten / of dat affersel be-
ssen; ten is gheen testament nae de qualiteyt
van een Coninck. Jae indien een koopman die
hier of vijf hondert duxsent guldens rijk is /
niet meer en liet aen den armen / als eenen gul-
den / men soude mede spotten: waerom? alleen /
om dat dit niet en is nae sijn qualiteyt. T'is
dan ghewis / ende aen ghenomen van alle rede-
lycke menschen / dat een testament moet wesen, nae
de qualiteyt, ende weerdicheyt vande persoon, die het
maeckt.

Doorders dan / dat broodt, ende wijn, sijnde tee-
kenen van lichaem, ende bloedt, gheen testament en is,
nae de qualiteyt, ende weerdicheyt Christi, blyckt
mede: want Christus, is den Coninck der Coningen,
ende Heere der Heeren. *Apoec. 19.* Hy is / die alle macht
heeft in hemel, ende aerde. *Matth. 28.* Hy is maer een
met den vader, *Ioan. 10.* Wat is nu / broodt / ende
wijn / sijnde tekenen van sijn lichaem / en bloet /
ten opsichte van die opperste qualiteyt / ende
weerdicheyt? soo veel niet / als een druppel ten
opsichte van den heelen afgront der zee: Indien
dan Christus, volgens de leerlinge van Partije, ons
tot een testament / niet anders ghemaeckt heeft
als broodt, ende wijn, sijnde tekenen sijns lichaems,
ende sijns bloedts, soo en heeft hy geen testament
gemaect volgens sijne qualiteyt / ende weerdicheyt:
Dat is ongherpint: Ergo hy heeft ons
meer gemaect.

Partije: Wy worden in t' Nachtmael bermaet / ende versekert / dat wy aen de eenige offerhande Christi volbracht aen t'krups / ende aen alle sijn goet ghemeynschap hebben.

Catholijck. Van die versekeringe, en is hier geen questie / want die volghet alleen upt het testament / maer de questie is van het testament selve in sijn wesen / of het niet meer en is / als broodt / ende wijn / sijnde teekenen van t'lichaem / ende bloedt Christi? seght ghy dat het niet meer is? soo blijft dan / dat Christus gheen testament ghemaect en heeft volgens sijne qualiteyt / ende de weerdicheyt: Seght ghy dat het meer is? dat en kan niet anders wesen als sijn eyghen / ende wesentlijck lichaem / en bloedt / om te eten / ende te drincken (want ende de ghedachtenisse, ende de versekeringhe, ende de vereeninge, ende dat ons sijn lijden, ende ghehoorsaemheyt sekerlijck ons eygene sijn, ende meer dierghelycke / die den Catechismus van Partije boozstelt / sijn dingen / die upt het testament volghen / ende niet het testament selve maken) soo heeft ons dan Christus tot een testament niet broodt ende wijn / sijnde teekenen van sijn lichaem / ende bloedt t'eten / ende te drincken gegeven / maer sijn eyghen wesentlijck lichaem / ende bloedt.

Dit bewijse ick noch boozder met dese volgende redeninge.

De reden / ende ghemeene toestemminge der menschen / brenghen mede / dat alle testamenten moeten wesen nae de qualiteyt / ende weerdicheyt bande per soonen die se maken.

T'is seker / ende blijkt upt Lucas, en Paulus, dat Christus ons in t'leste Avontmael een testament heeft gemaeckt:

Ergo t'is seker / volgens de reden / dat hy dit testament heeft gemaeckt nae sijn qualiteyt / ende de weerdicheyt.

Wel aen dan: T'is seker / ende blijkt upt Schrifture / dat Christus in weerdicheyt te hoven gact

gaet alle de schepselen in hemel/ende op aerden;
 volght dan upt de reden / ende ghemeene toe-
 stemminge der menschen / dat hy ons booz een
 testament moest maeken/ pers/ t'welck in est-
 me/ ende weerde alleg te boben ginc: Ick en
 kan ufers binden naer Godt t'welck van soo
 hooge estime/ende weerde zy/als het wesentlijck
 lichaem/ende bloedt Christi: segghende dan: Neemt
 ende eet dat is mijn lichaem, drinckt dat is mijn bloedt,
 daer hy boegende/dat dit sijn testament was/hy
 heeft ons belast te nemen/ ende te eten/ sijn we-
 sentlijck lichaem/en bloedt.

Twijffelt ghy misschien / of sijn wesentlijck
 lichaem/en bloedt/ het kostelijckste is dat men
 bindt/sijt indachtich/t'ghene den H. Paulus seght
 Coloss. 1. 22. te weren/dat Christus ons versoent heeft
 door sijn lichaem des vleeschs: Item Ephes. 1. 7. dat
 wy verlossinghe hebben door sijn bloedt: waer upt
 volght/dat het lichaem/ende bloedt Christi, den
 prijs sijn/ ofte rantzoen / t'welck hy booz onse
 zielen beraelt heeft: stelt nu hier beneffens t'ge-
 ne Christus seyt Matth. 16. 26. ende siet / hoe groot
 dat hy een ziele alleen heeft ghewerdeert/ seg-
 ghende: Wat baet een mensch soo hy de heele werelt
 wint, ende sijne ziele verliese? of wat wisselinghe sal den
 mensch geven voor zijne ziele? hiermede klaer te
 kennen gebende/dat een ziele meer weert is/als
 de heele werelt; jae soo verre / datter niets en is/
 t'welck booz haer soude konnen ghegeven wor-
 den tot wisselinghe, is een ziele alleen soo veel
 weert: wat estime of werdeeringhe sal men dan
 konnen maeken van soo menighe hondert duy-
 sent millioenen van zielen/die Christus, dooz sijn
 wesentlijck lichaem / ende bloedt heeft verlost:
 wat sal men dan in de heele werelt konnen op-
 weghen teghen het wesentlijck lichaem / ende
 bloedt Christi, aenghesien dat dese sijn den prijs
 gheweest / dooz den welcken soo menighe hon-
 dert duyzent millioenen van zielen sijn verlost
 gheweest / waer van een alleen/meer moet ghe-
 wer:

werdeert worden/als de heele werelt?

Ick make dan myne slot-reden : De Heere Christus, om ons een testament te maken / volgens sijne weerdicheyt / die alles te boben gaet watter is in hemel/ ende op aerden : moest ons tot een testament laeten / pers / t'welck in estime/en werderinge alles te boben ginck: Maer daer en is niet dat alles in estime/ ende werderinge/soo als nu bewesen is/te boben gaet sijn we'entlijck lichaem/ende bloedt: Ergo dat heeft hy ons tot een testament gelaten / segghende Neemt ende eet, &c. daer by boegende : Dit is het nieuw testament.

De wyle ick nu besich ben / met te handelen van testament, sal/met dese occasie / daer by boeghen een reden/upt de welke boozders sal blijken/dat dese woorden Christi, dat is mijn lichaem, dat is mijn bloedt, e'ghentlijck/en soo sy luyden/ moeten verstaen worden / ende niet figurelijck.

De wetten/en Rechten / aengaende de testamenten, sijn klaer.

Eerst Wort geseyt: Dat de woorden vande ghenen die een testament maect, moeten eygentlijck verstaen worden, ende niet oneygentlijck. *De Legat. et fideicom. Tit 68. L. Non aliter* Vide Antonium de Rosellis de *Legisimat. Summar. de Legitim. effect. N 8.* Welcken Authour oock twee wetten citeert om te be-roonen dat de woorden vande ghenen, die een testament maect, moeten ghenomen worden, soo sy ghemeenlijck vande menschen ghebruyckt worden.

Hiu vraghet: dese boozgaende Rechten / en wetten/aegenomen wesende van alle menschen/sijn goet/ ofte niet? seght ghy dat se niet goet en sijn? soo veroordeelt ghy dan ten eersten, alle menschen / die de selve booz goet houden: Ten tweeden, ghy strijft teghen de reden: Want de wetten die het goet inbrenghen / ende het quaet afweiren / en konnen niet quaet sijn/ dit doen

doen de hoorzgaende wetten (want den onderlin-
ghen peijs onder de erfgenamen wort door de
selve bevesticht/ ende alle twist/ ende processen
voorzkomen) soo en kont ghy dan niet segghen/
dat die wetten quaer sijn.

Seght ghy dan dat se goet sijn/ende volgens
de rechte reden? soo thoone ick dan upt dese
hoorzgaende wetten/dar de woorden Christi, dat is
mijn lichaem, dat is mijn bloedt, moeten herstaen
worden eygentli ck, ende niet oneyghentli ck: soo sp
hy alle menschen ghebruyckt worden/ende niet
figuerlijck.

Ick bekenne dat Christus aen die hoorzgaende
wetten/noch ghehouden/noch onderwozpen en
was: Maer ghy moet my beken en dat hy de
eenwige wijsheyt / ende boorzichticheyt self
was; verbolgens dat hy niet en kost doen / als
t'ghene nae de rechte reden was / nu hebbe ick
datelijck bewesen/dar de boorzepde wetten goet
sijn/ende ghesondeert op de reden: Ergo schoon
hy aen de selve niet verbonden en was / soo
moest hy nochtans (upt kracht van sijne wijs-
heyt/ende boorzichticheyt) den inhou/ende sub-
stantie der selver onderhouden in t'geestelijck/
t'ghene de boorzepde wetten/ volgens de reden/
belasten in t'borzgerlijck: Dese segghen dat men
de woorden van een testament moet opnemen
eyghentlijck niet oneyghentlijck: So sy vande men-
schen gemeenlijck gebruyckt worden, niet figuerlijck,
ende dat namelijck/om alle twisten / ende pro-
cessen onder de erfgenamen te weeten: Ergo
de wijle Christus ons hier een testament heeft ge-
maecht/ende hy/als wesende een Godt des vrede,
moest alle twisten beletten / die op sijne wooz-
den soude konnen boorzballen hebben; heeft sy-
ne woorden/eygentlijck, ende in dien sin, inden wel-
ken sy ghemeenlijck vande menschen gebruyckt wor-
den, willen genomen hebben / niet oneygentlijck,
of te figuerlijck, want soo luyden de boorzghemel-
de wetten gesondeert op de reden: De woorden
vande

vanden ghenen die een testament maeckt moeten eyghentlijck ghenomen worden, niet oneyghentlijck. Item/ sy moeten ghenomen worden, in dien sin, in den welcken sy ghemeenlijck vande menschen ghebruyckt worden. Maer Partije neemt de woorden Christi, oneyghentlijck, ende niet in dien sin/ in den welcken sy vande menschen ghemeenlijck ghebruyckt worden: Ergo Partije en strijdt niet alleen tegen die wetten/maer oock tegen de rechte reden / jae tegen de wijsheyt ende boozsichtigheyt Christi, die niets en kost doen / als t'ghene was volghens de reden.

Partije. Christus heeft een maniere van spreken ghebruyckt/in de Sacramenten ghebruyckelijck.

Catholijck. Booz eerst: dit en was niet genoegh/ hy moest de woorden stellen in den sin, den welcken ghemeenlijck van de menschen ghebruyckt worde. Nu / soo als Luther seer wel bemerckt *Tom. 2. fol. 257.* Wie heeft oyt dit woorden (Lichaem) ghebruyckt voor een teecken des lichaems? Ergo als Christus seide: Neemt, ende eet dat is mijn lichaem: Hy en seide niet dat wy souden / nemen / ende eten een teecken sijns lichaems / maer sijn eyghen/ ende wesentlijck lichaem: want de woorden van een testament moeten ghenomen worden in dien sin, in den welcken sy ghemeenlijck van de menschen ghebruyckt worden. Dat woorden / Lichaem, wordt by alle menschen ghebruyckt booz een eygen/ende wesentlijck lichaem: Soo moet het dan in het testament Christi, op den selven sin ghenomen worden.

Ten tweeden. Ick hebbe boven bethoont/in't Paesclam, ende in de besnijdenisse, dat de figuerlijcke maniere van spreken niet ghebruyckelijck en is in de Sacramenten; of wel / soo daer per figuerlijcks gheseydt wordt; het wordt datelijck verclaert: Nu en heeft niemandt van de heylighe Schryvers / dit woorden / Lichaem, verclaert booz een teecken des lichaems:

haems:

haems : soo en moet het dan niet figuerlijck ghe-
 nomen worden/ ofte oneyghentlijck, maer eygent-
 lijck, ende warachtelijck.

Partije. **D**at men in de testamenten klaer
 spreekt/ is waer.

Catholijck. **S**oo heeft dan volghens uwe be-
 kentenisse/ Christus klaer ghesproken / segghen-
 de : Dat is mijn lichaem, dat is mijn bloedt. **M**aer
 indien hy doot/ Lichaem, of Bloedt, verstaen heeft
 een teecken sijns lichaems, ofte sijns bloeds, hy en
 heeft niet klaer ghesproken / maer dupster:
 (want t'ghene verklaert moet worden/ is hup-
 ten twijffel dupster) **D**u gy moet dit woordcken/
 Lichaem, verklaren niet daer hy te boeghen/ een
 teecken; soo moet ghy dan segghen / ofte dat
 men in de testamenten niet klaer en spreekt; of-
 te wel dat de Heere Christus, de redelycke con-
 dition van de testamenten niet en heeft onder-
 houden; dienvolghens dat hy heeft ghedaen te-
 ghen sijn wijshed/ ende voorzichtigheyt:
Dit is altemael onghehijnt: Ergo dan/ hy heeft
 klaer ghesproken / soo heeft hy dan dese woord-
 deken / Lichaem, ende Bloedt, willen verstaen
 hebben / soo spuyden/sonder verklaringhe/ of
 hyboeghen van teecken.

Partije. **I**t ist dat men klaer spreekt in de te-
 stamenten / daerom nochtans niet altijdt niet
 eyghentlijcke woorden.

Catholijck. **G**hy hebt de Rechten / ende wet-
 ten ghehoort / ghesondeert op de Reden / de
 welcke updruckelijck segghen; dat men de
 Woorden vanden ghenen die een testament maect,
 moet eyghentlijck nemen, ende niet oneyghentlijck.
Gheeft my nu de reden / waerom dit meer
 moet gheschieden in't bozghelijck / als in't
 ghesstelijck.

Ten anderen/hoe staet dit samen/klaer spreken,
 ende nochtans oneyghentlijck spreken? is niet alle
 oneygene manere van spreken/ dupster/ aenge-
 sien sy/ dooreen ander moet verklaert worden.

Partije,

Partije. **Jacob** *Genes. 49.* spreekt in sijn testament klaer al-hoe-wel oneyghentlijck,
Catholijck. Laet ons dat hoorzen.

Partije. Hy seght dat Iuda een jonghen leeuw is, dat is/ dat hy kloeckmoedigh sou sijn. Issachar seyd hy een ez-el te sijn / dat is / dat hy sou luy/ ende vaddigh sijn. Nephtali noemt hy een hert, dat is dat hy wacker sou wesen.

Catholijck. Maer goede man / siet ghy niet dat ghy hier strydt teghen u eyghen selven; want ghy seght dat Iacob klaer spreekt/en daer en tusschen ghy moet sijne woorden verklaren/en segghen/wat hy verstaet dooz een Leeuw, dooz een Ez-el, dooz een hert: wat noodt de woorden te verklaren/indien sy klaer sijn?

Doorders / ick loochene dat Iacob hier sijn testament maecht: wat dan? Hy Propheteert alleen/ wat sijne sonen sal overkomen / t'welck blyckt uyt de se sijne woorden: Ick sal u verkondighen t'ghene u in de volghende daghen wedervaren sal. Ende soo alle Propheten deurgaens met dupsere woorden/uyt gesproken wierden/niet wonder dan/dat Iacob hier mede dupsere ende oneyghene woorden ghebruyckt: Soo en komt dit hier niet te propooste/ om te thoonen/dat men in de testamenten/oneyghentlijck spreekt.

Partije. Men durft hier segghen dat men in testamenten gheen figuerlijcke maniere van spreken en ghebruyckt/ daer de Papijsten noch tang moeten bekennen/ dat dese woorden Christi: Dese drinck beker is het nieuwe testament, figuerlijck verstaen worden.

Catholijck. Hoyt Papijst / dat se weet / heeft dat beken: Want van den materialen Beker/en is gheene questie/de wyle/desen in sijn selven ghenomen / gheen figure en kost wesen van't nieuwen testament: Maer de questie is vanden beker in den bloede Christi, soo hem Lucas noemt/ ofte vanden beker sijns bloedts, vanden welcken Christus aen sijne Apostelen seyde / drinckt alle
daer

daet uyt, hier mede duydelyck sich selven ver-
klarende / dat hy niet en sprack banden mate-
rialen beker / maer van't ghene daer in was/
ende daer uyt moest ghedroncken worden;
t'welck hy by Mattheus, ende Marcus, seght te we-
sen/sijn bloede: van dit is de questie / of dit woort
dekken bloede, figuerlyck ofte oneyghentlyck
moet verstaen worden. Ick hebbe tot noch toe
betwefen dat neen. Blijckt dan dat hy niet oney-
ghentlyck ghesproken heeft van de sake sel-
be / die hy ons achterliet / want de materialen
beker en liet hy ons niet tot een testament /
maer / soo hy verclaert / t'ghene in den beker
was / ende van dit spreekt hy eyghentlyck / boort
soo veel het testament raecht / vervolgens heeft
hy ons tot een testament ghemaeckt het dynen-
ken van sijn eyghen / ende wesentlyck bloede.
Ick thoon dit in eene ghelyckenisse : ghenom-
men daer is een testamenteur de welke een
houten doose gheeft met een diamant daer in/
segghende : dese doose make ick u tot een testa-
ment. Daer en is gheene questie van de
doose selbe / want daer ober en sullen ghee-
ne twiffen vallen : Maer de questie is al-
leen van't ghene in de doose is : Schoon dan
de testateur seide : Ick ghebe u de doose / in de
plaets van te segghen : Ick ghebe u den dia-
mant die daer in is / daerom nochtans en moet
men niet segghen / dat desen testateur / in sijn te-
stament / oneyghentlyck spreekt / midts de sake
haer selven uytwijst / dat hy spreekt vanden
Diamant / of t'ghene in de doose is / verbol-
ghens dat hy van dit eyghentlyck spreekt.

Partije De Rechts-ghelcerde segghen / dat
men soo seer niet en moet sien op de uytterlycke
woorden / als wel op de meeninghe vanden te-
stateur.

Catholijck. Maer hoe sal ick de meeninghe
vanden testateur / namelijk als hy nu doort is /
konnen achterhaelen / ten sy boort de uytterlycke
woort.

den' saden nu die woorzen/ oneygene/ ende s'guerlycke sijn / wat middel om de echtige meeninghe vande testateur t'achterhalen? Om dan alle twisten/ processen/ ende klybagten te voorkomen/ en isser gheenen anderen middel / als de woorzen vande testateur (soo de wette oock/ volgens de reden/ hebben gestelt) te nemen eygentlyck, in dien sien in den welcken sy vaa alle menschen ghemeenlyck gebruyckt worden, ende niet oneygentlyck. Nu de heere Christus, volgens s'jne goddelijcke voorzichtschept/ moest alle moghelijcke middelen ghebruyken om alle twisten onder s'jne kinderen te voorkomen/ en te beletten: een van de sekerste middelen/ was/ in s'jn testament eygentlyck te spreken / en niet oneygentlyck: Ergo hy heeft in s'jn testament metter daet eygentlyck gesproken / ende niet oneygentlyck.

§. III.

DERDE DEEL.

PAulus: Christus nam het broot, ende als hy gedanckt hadde brack hyt, ende seyde, Neemt, Eer dat is mijn lichaem dat voor u gebroken wort, doet dat tot mijnder ghedachtenisse. Desgelijcx nam hy oock den Drinck beker, nae het eten des Auontmaels, ende seyde: Dese Drinck-beker, is het nieuwe testament in mijnen bloede, doet dat, soo dickwils als ghy sult drincken, tot mijner ghedachtenisse.

Catholijck. Van dese woorzen hebbe ick hier boven in t'breedt ghehandelt / in het tweede Deel, aen het eerste ende tweede Capittel.

§. IV.

§. I V.

VIERDE DEEL.

Paulus: Want soo dickwils, als ghy dit broodt sult eten, ende desen drinck-beker sult drincken, soo vercondicht de doot des Heeren, tot dat hy comt.

Partije, Christus heeft gesept: Doet dat tot mijner ghedachtenisse: men kan gheene ghedachtenisse houden van eene sake/ die selve teghenwoordich is: Moet men dan in het ontfangen van dit H. Sacrament ghedachtenisse houden van Christus, soo en is hy dan daer selve niet teghenwoordich.

Catholijck. Dit is noch de stoutste reden van alle: Want dat ghy wel ghelebt hadt op de voozgaende woorzen van Paulus; daer sout ghy gesien hebben/ hoe Paulus dese woorzen (Doet dat tot mijner ghedachtenisse) berklaert: te weten: Hout ghedachtenisse van mijne doot: leest hier op nwen Dordrechtschen Bijbel N. 69. soo belast hy ons dan ghedachtenisse te houden van eene sake/ die over sesshien hondert jaren gepasseert is. Wat schijn dan van reden/ om te sigghen dat wy ghedachtenisse houden van eene sake/ die self teghenwoordich is/ aengesien dat wy/ volgens het gebodt Pauli, ghedachtenisse houden van de doot Christi, die absent/ ende lanck gepasseert is?

Ten anderen: Maer staet dat gheschreven/ dat men gheene ghedachtenisse en kan houden van eene sake/ die self teghenwoordich is? Is Godt niet ober al wesentliick teghenwoordich (want soo Paulus seyt: Wy roeren, leven, ende sin in hem?) heeft nochtans David niet gheseyt Psalm. 77. v. 4. Ick ben Godt ghedachtich gheweest?

Dooz

Boozders/ghenomen ick hadde een Coninck
sien kloeckelijck Dichten: Ick kome eenighe
maenden daernaer in sijne teghentwoordicheyt/
waerom en kan ick van hem gheene gedachte-
nisse houden / booz soo veel als hy kloeckelijck
ghebochten heeft: van ghelijken; my woer ghe-
sept van Godts wege / in de Schrifture / dat
Christi lichaem booz my is ghekrupst geweest;
waerom en kan ick het lichaem Christi ontfan-
gende / van t' selve geen ghedachtenisse houden/
booz soo veel als het booz my is ghekrupst ge-
weest?

Partije: Paulus seght / dat wy moeten ghedachte-
nisse houden van Christi doot / tot dat hy comt;
soo en isser hy dan niet self teghentwooz-
dich.

Catholijck. Heest hier wederom utwen Dor-
d. echten Bijbel N. 70. daer sult ghy btuden / dat
dese woorden / tot dat hy comt, moeten verstaen
worden / van t' leste oordeel, als hy sal komen in
heerlyckheyt / en sichtbaer aen de heele werelt:
hoe volgt dit nu? Paulus sept dat mi gedachtenis-
se moet houden van Christi doot / tot dat hy komt
oordeelen in heerlyckheyt: Ergo hy en is in t' h.
Sacrament niet teghentwoozdich om genut te
worden vande gheloobigheyt: t' is eben of ick sep-
be van eenen Prince / die metter daer ghekomen
is in Nederlant / om publijckelijck onthaelt / ende
ghehult te worden als gouberneur van het lât:
hy onthout sich / by exempel / booz eenē tijt in het
hof van Brussel / ick segge: Alles moet ghereedt
gemaect worden tot dat hy cōt, te weten / in heer-
lyckheyt / om sijne Entree te doen / ende van die
van Brussel ontfanghen te worden publijck-
lijck: volgh hier up dat hy daerom te Brussel
niet teghentwoozdich en is: siet ghy wel dat al
uw' seggen / maer pdele praetjens en sijn?

§. V.

VIIFDE DEEL.

Paulus: soo dan wie onweerdelyck dit broodt eet, ofte den drinck-beker des Heeren drinckt, die sal schuldich sijn an het lichaem, ende bloedt des Heeren. Want die onweerdelyck eet, ende drinckt, die eet, ende drinckt hem selven het oordeel.

Catholijck. Indien Paulus ghelooft dat Christus selbe in persoon niet tegenwoordich was in't H. Sacrament/hoe komt het dan/dat hy de ghene / die hier onweerdelyck komen/ dreyghet met de eeuwige doot/ofte eeuwige straffen/seggende dat sy eenen misdaedigen aenslach doen/tegen den Sone Godts/ende het lichaem/ende bloedt Christi smaetheyt aendoen? souden die van Corinthien niet kunnen segghen hebben: Indien hier maer broodt/en wijn is/teekenen/van t' lichaem/ende bloedt des Heeren: hoe kont ghy die dreyghen met de eeuwighe straffen/die de selbe ont-eeren?

Partije. De smaetheyt / die men des Coninc seghel aendoet/wort gehouden als of se den Coninc selve aenghedaen ware.

Catholijck. 't is soo: Maer / ten eersten, die smaetheyt doet aen den zegel des Coninc/en verdient soo groote straffe niet/als die de welke smaetheyt doet aen den persoen van den Coninc selve; want byten twijffel met meerdere/ende swaerdere straffe sal hy by alle natiën ghestraft worden / die den persoen vande Coninc selve slaet / ofte doodt / als die de welke maer sijn beeldt bzeckt/ ofte zeghel: Du seght hier Paulus dat de gene / die dit H. Sacrament sullen ont-eeren/de hoogste ende swaerste straffe sullen onderstaen die daer is / dat is / de eeuwige

wighe verdoemenisse: Ergo hy en spreekt niet van het ont-ceren des beelts / ofte des zegels / maer van Christus selve in persoone.

Verhalben: Hy en seght niet / dat sy sullev schuldich sijn aen het tecken / ofte zegel des Heeren: Maer aen sijn lichaem, ende bloedt: Men mach niet segghen / dat hy schuldich is aen t' lichaem ende bloedt des Conincs / die alleen sijn beelt / ofte zeghel ghebroken heeft.

Partije: *Gen. 17. v. 14.* Wozt gesept: Wiens voorhuys vleesch niet en sal besneden worden, de selve ziele sal uyt den volcke uytgheroeyt worden, want hy heeft mijn verbondt verbroken. **Merckt wel / dat hy moet uytgheroeyt worden om dat hy alleen het tecken des verbonds heeft verbroken.**

Catholijck. **Merckt wel / dat men hier niet en spreekt van eene eenwige verdoemenisse / maer soo den Dordrechtschen Bijbel hemerckt N. 27. van eene lijf-straffe door de overigheyt uyt te voeren; *Exodi 31. 14. Levit. 17.***

Ten tweeden, ghenomen men sprack hier van eenwige straffen / t' is onwarachtich / dat die / de welke de besnijdenisse niet en ontsuck / alleen het tecken des verbonds brack / hy brack het verbondt selve: Want de ghene die de conditien breekt van eenich verbondt / die breekt het verbondt selve, Maer de ghene die de besnijdenisse niet en ontsuck / brack de conditien van het verbondt selve: Ergo hy brack het verbondt selve. Soo en komt dan dese voorgaende Schysmer-plaetse hier niet te propooste.

§. VI.

SESDE DEEL.

PAulus: De mensche beproeve hem selven, ende ete alsoo van t'broodt, ende drincke van den drinckbeker. Want die onweerdelyck eet, ende drinckt, die eet, ende drinckt hem selven het oordeel, niet onderscheydende het lichaem des Heeren.

Catholijck. **Merckt** / dat den **H. Apostel** tot tweemaal toe vermaent van het onweerdelyck eten / en drincken: in het eerste vermaen / wijst hy de schuld aen / in het tweede / wijst hy de straffe aen. de schuld, seyt hy / is hier in ghelegghen / dat men het lichaem / ende bloedt des Heeren smaet / heyt aen doet: de straffe, bestaet in de eeuwighe verdoemenisse. Om dese twee soo groote quaden / schuld ende straffe af te wenden / bereyscht Paulus eene groote / ende neerstighe bereydinghe: welke is dese? te weten / eene beproevinge sijns selfs, want hy seyt: De mensche beproeve hem selven, ende ete alsoo &c. **Du** / de wijle dit woordeken / beproeven, soo klaer niet en is / soo moeten wy weten hos dit moet verstaen worden: **Indien** ick het braghe vande Dordrechtlichen Bijbel, hy sal my antwoorden *Num. 73.* **Dat** Paulus hier mede ghebtedt / te ondersoeken het gemoet, ende consciencie, of hy oock in sijn herte ghevoelt een recht leedtwesen, ende droefheyt over sijne sonden, als oock een vast geloove, ende vertrouwen op de verdiensten Iesu Christi, en daer en boven een ongeveynst voornemen, om de sonden meer ende meer af te sterven, ende in een nieuw Godtsalich leven te wandelen. **Booz** waer eene groote bereydinghe! de welke Paulus nergens en bereyscht booz eenighe andere **Sacramenten** / ofte wel / indien hy se ergens mocht bereyschen / nergens en seyt hy / dat de gene die

sonder dese bereydinge komt / by exempel / tot den **D.** Doop / daerom sal schuldich wesen aen t'lichaem, ende bloedt des Heeren, nergens en seyt hy / dat hy schuldich sal sijn aen den **H.** Gheest / die het water des Doops ontweerdelijck handelt. Volghet dan / dat hter wat meer / ende wat anders moet wesen / als in den Doop : seght ny wat dit is : is het broodt, ende wijn in substantie? dese en sijn niet meer ten opsichte van t'Abontmael / als het water is in den Doop. Is het dan / de zegel, of het tecken des lichaems, ende des bloedts? dit selve hebt gy oock in den Doop. leest *Rom. 6. v. 3.* daer Paulus seyt: Weet gy niet dat soo vele als wy in Christu gedoopt sijn in sijn door gedoopt sijn? dat is / seght den Dordrechtchen Bijbel *N. 8.* dat wy door den Doop versckert worden, dat wy ghemeenschap hebben aen sijn door: het welck den selven Bijbel op *Coloss. 2. 12. N. 42.* noemt eene beteekeninge, ende verzegelinge: soo is den Doop / eben een teeken / ende verzegelinge van t'lichaem / ende bloedt Christ / door soo veel als het ghestorben / ende upghestort is aen het krups / als het Nachtmael: wat isser dan meer in t' Nachtmael als in den Doop / aengesien Paulus seyt / dat hy sal plichtich wesen / van t'lichaem / ende Bloedt Christi ont-eert t' hebben die het Nachtmael ontweerdelijck ontfanght; t' welck hy nergens en seght vande Doop: Verhalben / waer heeft Paulus den Doop opt genoemt / het lichaem, ende bloet des Heeren, daer hy nochtans / mede een teeken / ende verzegelinge is van t'gestorben lichaem / ende vergoten bloedt Christi: wat isser dan meer in t' Nachtmael als in den Doop: missheten dat wy in t' Nachtmael / inghelijst / ende vereenicht worden met Christo, door het gheloobe: dat selve hebben wy in den Doop: Want, soo vele als ghy in Christum gedoopt syt, hebt ghy Christum aengedaen. *Gal. 3. 27.* Wat isser dan meer in het Nachtmael / als in den Doop / aengesien dat Paulus eene bereydinge bereyset tot het Nachtmael / sonder

de

de welke men plichtich wort van t'lichaem/
 en bloedt Christi ontfeert t'hebben / t'welck hy
 nergens en seght vande Doop: wat isser dan
 meer: aengesten dat hy t'gene in t'Nachtmael
 ontfangen wort/ noemt het lichaem ende bloet
 Christi, t'welck hy nergens en doet van het wa-
 ter des doops/ of vande Doop/ niet tegenstaen-
 de dat den Doop mede een tecken is van t'ghe-
 storven lichaem / ende vergoten bloedt Christi,
 t'welck ons reynicht van alle sonde, welck dooz het
 water des Doops / dat ons uytwendichlyck
 repnicht/heteekent wort/ synde samen eene ver-
 zegelinge der belosten Christi, ende een inlyvinge in
 Christo, dooz het geloobe/ghelijck dit alles oock
 te binden is in het Nachtmael. Seght my dan
 wat datter meer is in de Doop/ als in t'Nacht-
 mael: seght ghy datter niet meer is? hoe stelt
 dan Paulus, eene besondere bereydinge tot het
 Nachtmael / ende eene besondere schuldt, ende
 straffe, die het onweerdelyck, dat is/ sonder die be-
 reydinge ontfangen; t'welck hy nergens en
 doet/ aengaende den Doop: seght ghy datter
 pers meer is? Ick hebbe nu bethoont / dat het
 noch het broot, noch den wijn is/ noch het teeken
 des lichaems, ende des bloedts, noch de verzegelinge,
 noch de inlyvinge, noch het geloove: daer en re-
 steert dan niet anders als Christi eygen, ende we-
 sentlyck lichaem, ende bloedt, wesentlyck in t'H.
 Sacrament tegenwoordich: Ergo als Paulus,
 eene bereydinge bereyecht / sonder de welke p-
 mant kan plichtich worden / van het lichaem/
 en bloedt ontfeert te hebben/ en vande eeuwighe
 verdoementisse / hy en spreekt noch van broodt,
 noch van wijn, noch van teeken des lichaems, ende
 des bloedts &c. maer van het eygen/ ende wesent-
 lyck lichaem/ ende bloedt Christi, daer wesent-
 lyck tegenwoordich.

§. VII.

SEVENSTE DEEL.

PAulus: Die onweerdelyck eet, ende drinckt, die eet, ende drinckt hem selven een oordeel, niet onderscheydende het lichaem des Heeren.

Catholijck. **Merckt wel dese leste woorzen:** Niet onderscheydende het lichaem des Heeren: **Laet ons hooren/hoe den Doordrechtchen Bijbel dit verstaet:** Dat is, seyd hy / Num. 78. de wijle hy gheen onderscheyt maectt tusschen het broodt des Avontmaels, het welck een heyligh teecken is van des Heeren lichaem, ende tusschen ghemeyne spijsse: Ende alsoo sonder beproevinghe, ende ende eerbiedigheyt, het selve eet, ghelijck ander ghemeen broodt.

Wat soherder aen-merckinghe is dit: Paulus en seyd niet / hy sal de verdoemenisse eten / om dat hy gheen onderscheyt en maectt tusschen het broodt, ofte teecken des lichaems, maer / om dat hy niet en onderscheyt het lichaem des Heeren.

Partije. **Door Lichaem, moet verstaen worden/** een teecken des lichaems, soo als men upt andere schriften bespeuren kan.

Catholijck. **Die schriften hebbe ick/hier boven, alle te niete ghedaen / ende betwefen / dat men door dat woorzeken Lichaem, niet verstaen moet / een teecken, maer het eyghen wesentlijck lichaem Christi: die bewijfen/moet ghy eerst te niete doen / eer ghy wederom boortkomt met uw teecken des lichaems. Hier bewijse ick wederupt de woorzen Pauli: Die onweerdelyck eet, sal sijne verdoemenisse eten, om dat hy niet en onderscheyt het lichaem des Heeren, dat hier ghesproken wort van het eyghen ende wesentlijck lichaem Christi, ende niet van broodt, ofte een teecken des lichaems:**
Want

Voo^t

Voor eerst, ick braghe / of de ghene die by Partije onweerdelijck eet / het lichaem Christi eet / met den Gheest / ende door het gheloobe / of niet? soo fae? soo en eet hy dan niet onweerdelijck, want volghens de leeringhe van Partije, die het Nachmael met een oprecht gheloobe ontfanght / die en eet niet onweerdelijck: Soo niet? soo en ontfanght hy dan anders niet / als enkel ghemeen broodt: soo en eet hy dan mede het Nachmael niet onweerdelijck, want enkel ghemeen broodt / en is hy Partije gheen Nachmael des Heeren: het moet af-ghesondert sijn van't ghemeen ghebruyck / ende ghestelt wesen tot een teecken des lichaems: Hoe ghy't dan neemt / ofte niet / indien Paulus maer en spreeckt van broodt, ende een teecken des lichaems, niemant en kan by Partije het Nachmael onweerdelijck ontfanghen: want indien het jemandt ontfanght met den gheest / ende gheloobe / als wesende een teecken des lichaems / ende verzeghelunghe der belofren Christi, hy ontfanght het weerdelijck: indien het jemandt ontfanght / sonder gheloobe als ghemeen broodt / &c. hy en ontfanght gheen Nachmael: Ergo hy en ontfanght het Nachmael niet onweerdelijck: Nochtans Paulus seght uytduckelijck tot tweemaal toe / dat men het Nachmael onweerdelijck kan ontfanghen / namenslyck wanneer men het lichaem des Heeren niet en onderscheyt: Ergo hy en verstaet / door dit woordeken Lichaem, noch broodt, noch teecken des lichaems, maer wat anders: dit en kan niet anders wesen als het eyghen / ende wesentlijck lichaem Christi, soo spreeckt dan den heylighen Apostel hier van't eyghen / ende wesentlijck lichaem Christi: het welck buyten twyffel onweerdelijck ghe-eten wordt / wanneer het sonder beproebinghe / dat is / sonder behoorlijcke vooz-berepinghe / ende eerbiedigheyt ghe-eten wordt.

Partije. Die worden ghesepdt het lichaem des Heeren onweerdelijck te eten / de welke / niet het wesentlijck lichaem sonder booz-berespdinghe eten / maer die het lichaem Christi niet waerlijck onfanghen / het welck hy haer offert onder die teekenen / t'welck soo veel is / als of sy het lichaem op de aerde wierpen / ende met hare voeten betreedden.

Catholijck. Ghenomen / het lichaem Christi wordt aen de menschen gheoffert onder het broodt / als representerende sijn lichaem / daer komt jemandt dat broodt eten / sonder ghelooft / ende sonder eerbiedigheyt / Partije moet my bekennen / dat die persoon / niet en ontfanght het tecken des lichaems / hoe kan hy dan insurte doen aen het tecken / dat metter daer gheen tecken en is?

Partije. De insurte is daer in ghelegghen / dat hy dooz sijne ontweerdigheyt maect / dat dat broodt booz hem gheen tecken en is; daer het nochtans van Christo in't Nachtmael daer toe gheschick is indier voegghen / beledt hy de schickinge Christi.

Catholijck. Soo halt dan de insurte alleen op het tecken, ende op de schickinge Christi, die dat broodt / tot een tecken sijns lichaems ghestelt heeft / ende daer onder sijn lichaem offert. Wel aen: Schysure / ende het prediken des Euangeliums representeren / en offeren aen ons mede Christum, ende Christus heeft se daer toe gheschickt: Haelt hy dan sijne verdoemenisse aen het Prediken des Euangeliums / die het selbe doet in den staet van doodt-sonde? oft woeter eene booz-berespdinghe berespcht / (op pene van verdoemenisse) tot het lesen van de Schysure?

HET II. CAPITTEL.

Bewijfen uyt het sefte Capittel
Ioannis.

EEr ick dit Capittel beple in verscheyden
deelen/tot meerdere verklaringhe soo moet
ick den leser waerschoonen / dat het meesten-
deel vāde Gereformeerde leeraers niet en wille
toestemmen / dat Christus in dit Capittel hādelt
vande Eucharistie, ofte vānt' alderh Sacrament/
maer alleen vān in hem te gelooven; indier ho-
gen/wanneer hy seyt: Die mijn vleesch niet en eet
&c. dat is/seggen sy/die in my niet en gheloof, siet
den Dordrechtchen Bijbel op het 54. vers, Num. 68.
Niet wonder dat sy dit Capittel niet soo een p-
dele upblucht soeken t'ontbluchten / de wijle
de woorden Christi soo klaer leggen/dat se oock
een blinde sou konnen sien.

Ter contrariten alle de oude leeraers / ofte
die op t'boorzende Capittel hebben geschreben/
ofte eenige spreken daer uyt hebben ghetroc-
ken/houden staende / dat de Heere Christus hier
spreekt vān het upterlijck eten sijn's vleesch/
en drincken sijn's bloeds in het H. Sacrament /
ofte in het Avontmael.

Dit is het ghevoelen vān Chrylostomus, Au-
gustinus, Cyrillus Alexandrinus, Theophylactus, Euthy-
mius, Rupertus, Thomas, Lyranus, Dionysius Carthu-
sianus, die allegaer op het Euangelle Ioannis heb-
ben geschreben. Item Origenes Hom. 7. in Num. A-
thanasius Hom. in illud. Qui dixerit &c. Basilus lib. 1. de
Bapt. Cap. 3. Cyrillus Hierosolymi: Catechesi 4. Mystagogi-
ca: Theophilus Alexandrinus lib. 2. Paschali. Epiphanius
Heres. 55. Theodoretus lib. 4. C. 11. Damascenus lib. 4. de
fide Cap. 14. Cyprianus serm. de orat. Dom. serm. de
Cena. lib. 1. contra Iudeos. Hilarius libr. 8. de Trinit.

Am-

Ambrosius lib. 6. de Sacrament. Cap. 1. Helychius lib. 6. in
 in Leuit. C. 22. Eusebius Hom. 5. de Paschate. Hieronymus
 Ep. ad Hedibiam. Q. 2. Augustinus serm. 2. de verbis Apost.
 9. 57. &c. Casiodorus in Psalm. 109. Leo serm. 6. de ie-
 un. 7. mensis. Haymo, Sedulius, Primasius in cap. 10. & 11.
 ad Corinth. Gregorius lib. 7. Moral. Cap. 4. Isidorus lib. 1.
 de officiis diuinis Cap. 18. Bernardus serm. 1. in Vigilia Na-
 tivit. &c.

Merckt wel een en dertich out-baders / schier
 van alle eenwen / sijn van gheboelen / dat men
 in t'se de Capittel Ioannis handelt van t'uyter-
 lijck eten des lichaems Christi. Lutherus, ende
 Calvijn met de hare / sijn van contrarie opinie.
 Reght dese in een weech-schale reghen malkan-
 deren: de baders in d'eene / Partije in de andere:
 Is het redelijck / dat Partije sal moeten kraepen
 hoben de oude Leeraers byhang van alle een-
 wen: is het betraemlyck / dat de auctoziteyt van
 byschien achterbolghende eenwen / sal moeten
 swichten / aen de praetses bande ghene / die eerst
 ober hondert jaren sijn ghekropen upt r'ey / en-
 de haer geboelen / deses Capittels aengaende /
 nergens en konnen opbouwen / als op haer ey-
 ghen vernuft / ende sin / niet op eenen leeraer al-
 leen / die in de oude tijden / ofte in de rechtsinnige
 Kercke gheleest heeft.

Partije. De Paepsche Schijbers / Biel, Cusanus,
 Caietanus, Tapperus, Hesselius, ende Iansenius, sijn
 mede van ons geboelen geweest.

Catholijck. Sijnder niet meer als dese? die sijn
 beel te wepnich / ende te licht om opgheweghen
 te worden / reghen alle de hoben-ghenoemde
 Out-baders. Waerom oock de Cardinael Tolet-
 us, niet sonder reden / verwondert staet / hoe dese
 mannen / sonder uoodt / ende sonder eenighen
 schijn van reden / soo hebben ghesproken / tegen
 het alghemeen gheboelen der Out-badere: re-
 ghen de alderkrachtichste argumenten van de-
 se waerheyt / tegen de updzukelijcke woorden /
 ende verbolgh der hystozie bande H. Ioannes. Am-
 mers

merg dese mannen hebben haere verklaringen onderwoopen aen het bonnisse der Kercke, Partije, en heeft hare opinie nergens toe versiert/ als om de waerheyt vande wesentijcke tegenwoordicheyt des lichaems / ende bloedts Christi in t' H. Sacrament (de welke in dit voornoemde Capittel / wozt dubbelijck vast ghestelt) om berre te stooten. Wel aen dan / om niet onredelijck / ende onbetaemlijck voozt te gaen : laetende haeren / ende de opinie van Partije, ende van die particulere segg Leeraers / Biel, Cusanus &c. Wp sullen ons houden aen het gemeen ghehoelen van 15. eentwen / ende upt dit Capittel Ioannis bewijzen / dat Christus spreekt van sijn eyghen ende wesentlijck lichaem te gheben om t' eten / ende niet van een teeken, ofte figure sijns lichaems.

Dit heel Capittel dan / sal ick deelen in vijf deelen : Het eerste van t' mirakel der vijf brooden : Het tweede van het gheloobe. Het derde, van het gheben des lichaems / ende des bloedts. Het vierde vande murmuratie / ende bleesschelijck verstant der Joden. Ende vande argumenten / ofte antwoorden die Christus daer teghen stelt.

§. I.

HET EERSTE DEEL.

Handelende van het mirakel der vijf brooden.

Nemant kan loochenen / of de Joden sijn van alle tijden / seer hart / ende stijf-halsich ghetweest in t' gheloooven : gheen ander preube
en

en is hier toe van noode/ als dit selve Capittel/ daer sy gheen sing en wilden aen nemen/ t'gene de heere Christus haer leerde. Hy dan dit wel wetende/ bykans dooz dagelijcx sich ondervindinge/ soo hy van dit groot Sacrament wilde gaen handelen/ heeft oock de krachtichste middelen willen te weghe brengen/ om hare hartnechticheyt te boozkomen/ ende haere herten te bereyden/ en te beweghen / om lichtelijck aen te nemen/ t'gene hy haer wilde leeren: wat sijn dit booz middelen geweest: Het eerste, het mirakel der brooden: Het tweede, een bermaen tot een oprecht geloobe: Het eerste diende booz de oogen/ ende uytwendige sinnen: Het tweede, booz het berstant/ ende den inwendighen mensch: Alle beyde / om den heelen mensch t'ober ruyghen/ dat Christus wel kost' ende wilde doen / t'ghene hy haer van het eten sijns lichaems/ ende drincken sijns bloedts soude leeren. Merckt dan ten eersten, dat Christus de vijf broode/ dooz de kracht van sijnen seggen/ en woorden / soo bermenighbuldicht heeft/ datter vijf dupsent mannen/ sonder vrouwen/ en kinders/ sijn van ghespijst geweest.

Ten tweeden, dat hy in dit mirakel de selve ceremonien heeft ghebruyckt/ die hy naederhant gebruyckt heeft in t' Nachtmael/ instellende het H. Sacrament/ want soo de andere Euangelisten verhalen. Hy heeft de brooden genomen: 2. Hy heeft gedanckt. 3. Hy heeft se geseget. 4. Hy heeft se gebroken. 5. Hy heeft se gegeven aen sijne discipelen. Stelt nu dese omstandigheden neffens die vande instellinge des H. Sacraments, ende sult bebinden dat sy de selve sijn.

Dooz het eerste, dat is/ dooz de vermenichvuldinge der brooden. heeft hy haer willen leeren/ dat gelijck hy dooz sijnen seggen / en woorden/ van vijf brooden/ soo menighe dupsent kost maect/ alsoo oock dooz den selven seggen / en woorden/ van broodt/ sijn lichaem kost maeken.

Dooz

Dooz het tweede, dat is/ door t'gebruyck vande selve omstandigheden, heeft hy willen te kennen gheben/ dat dit mirakel der hzooden / sagh op het leste Abontmael.

Dit was dan het eerste booz herepdsel/tot de leeringe van sijn vleesch te eten / de welke hy nu booz hadde ;ende tot de instellinge des H. Abontmaels/de welke naederhant is gheschiet/ten eersten / op dat hy de hartneckicheit der Joden soude boozkomen/ende/wanneer sy hem souden hoozen seggen : Ick sal u mijn vleesch t'eten gheben/ende mijn bloedt te dzincken/niet en souden vraghen : Hoe connen dese dinghen gheschieden? want dooz dat mirakel toonde hy haer booz de oogh/ dat het wel kost gheschieden/ende dat sijne macht/ende segen/ende woorden/ in het een niet swacker en waren als in het ander. Ten tweeden/op dat sijne Apostelen / hoorrende hem in t'leste Abontmael seggen : Dat is mijn lichaem, dat is mijn bloedt, ende siende de ceremonien die hy daer benessens ghebruyckte/sonden dit mirakel / met de selve ceremonien gedaen/ indachtich worden / en niet eens twijfselen van t'gene hy haer septe.

§. II.

TWEDE DEEL.

Handelende van het vermaen
Christi tot een oprecht
gheloove.

Het mirakel vande hys hzooden nu gedaen wesende/ en de menschen versact ; soo sijn de discipelen / seght Ioannes v. 17. overghe-
scheept naer Capharnaum, ende Christus is samen
in t

met haer derwaerts ghegaen wandelende oer de zee. Nu de menschen / die ghespist hadden ghetweest / sanderendaeghs siende dat Christus vercrooken was / sijn mede oberghescheept naer Capharnaum om Christum te soecken / ende hem ghebonden hebbende / hebben ghezaeght: Meester, wanneer zijt ghy hier ghekomen? Christus siende wat het gheslaghen was / te weten / dat sy meer den kost sochten / als hem / heeft hier beghinnen te spreken van eene gheestelijcke spijs / segghende: Dit is het werck Godts, dat ghy in hem gheloost, die den Vader ghesonden heeft. Dese menschen / ghehoort hebbende van in hem te gheloooven / sonder eens acht te nemen / op het mirakel dat sy daeghs te bozen ghesien hadden / braeghen van Christo: Wat teecken doet ghy, op dat wy sien, ende aen u gheloooven? Onse Vaders hebben het Manna ghe-eten in de woestijne: Als of sy wilden segghen (soo als klaer blijkt uyt de antwoorde Christi) wy gheloooven in Moysen, om dat hy aen onse Daders / broodt uyt den hemel ghegheven heeft / in de woestijne: wat teecken doet ghy / op dat wy meer gheloooven in u / als in Moysen? Christus heeft gheantwoort: Moyses en heeft aen uwe Daders gheen warachtigh broodt ghegheven / want t'en was maer eene figure, ofte schaduwe, (soo den Dortschen Bijbel dit verklaert Num. 38.) maer mijnen Vader sal u het waerachtigh hemelsch broodt gheven, want dat is het broodt Godts, twelck uyt den hemel ghedaelt is, ende het leven gheeft aende wereldt. Ende soo de Joden seuden: Gheeft ons dat broodt; Christus heeft gheantwoort: ick ben dat broodt, die tot my komt en sal noyt hongheren, die in my gheloost, en sal noyt dorsten; Doorders: Dit is den wille des Vaders, dat ghy in den sone gheloost. Wederom: Die in my gheloost, heeft het eeuwigh leven, &c.

Wie en siet hier niet / dat Christus, dese Joden socht te brengen tot een oprecht gheloooven Nu / soo de Joden / een teecken hadden ghe-
epscht

eyscht om in hem meer te ghelooben / als in
 Moyses, ende Christus haer gheseydt hadde: Ick
 sal u tot een teecken een ander broodt gheben
 als Moyses; soo is de braghe/ wat hy / dooz die
 broodt heeft verstaen? seght ghy / dat dit het
 gheloobe selbe is? hoe kan het gheloobe wesen
 een teecken van het gheloobe? seght ghy dat dit
 teecken om in hem te ghelooben/ is gheveest/
 sijn lichaem aen het kruys in de doot overghe-
 gheben? Dit teecken / was meer om de hart-
 neckighe Joden ongheloobigh te maecken/ als
 gheloobigh/ soo als wel ghebleken heeft upt de
 lasteringhen / die sy spraken wanneer Christus
 hinck aen het kruys spottende met hem / om
 dat hy sy selven niet en verlosse van't kruys/
 ende houdende hem vooz een lasteraer / om dat
 hy gheseydt hadde/ dat hy den sone Gods was/
 ende nu nochtans soo swack / ende ellendigh/
 dat hy hinck aen een kruys &c. Wat was dan
 dit vooz een broodt / dat hy aen haer sonde ghe-
 ben/ tot een teecken / dat sy meer in hem moe-
 sten ghelooben/ als in Moyses? was het hy selbe/
 soo hy daer stont onder de Joden? maer sy sa-
 ghen hem aen / vooz eenen slechten mensch na-
 melijck vooz den zone van den timmerman
 Joseph: Dit en kost haer dan gheen teecken we-
 sen / om in hem meer te ghelooben/ als in Moy-
 sen: Seght my dan / wat dit vooz een teecken
 geweest is/ ende vooz een ander broodt/ als dat
 van Moyses: Ick hebbe nu ghetoot/ dat het noch
 t'gheloobe selbe / noch hy selve, soo hy daer stont/
 noch sijn ghekruyt lichaem kost wesen: Soo moet
 het dan wesen/ die spijs, vande welke hy seght/
 dat het sijn vleesch is, niet sijn vleesch/vooz soo veel
 als het sichtbaerlijck ghekruyt is gheweest/ soo
 nu bewesen is: Ergo vooz soo veel als hy dat on-
 sichtbaer heeft in't Avontmael ghegeben aen de
 gheloovsge om t'eren/ samen met sijn bloedt om
 te drucken/ waer van hy in dit Capitrel/ belof-
 te doet: ofte indien het dit niet en is / gheeft my
 van

dan een ander tecken / r'welck hy aen de Joden ghegheben heeft om in hem meer te gheloo-
ben / als in Moysen. Dit vermaen dan tot het
gheloove / is eene booz-berespdinghe gheweest /
om allenskenz te komen tot de belofte van sijn
lichaem r'eten te gheben / ende sijn bloedt te
dzincken: Om de Joden te doen gheloo-
ben / ende aen te nemen r'ghene hy hier van datelijck
soude leeren / Soo stelt hy aen haer sp-
selben booz/als Godt: Want hy seght tot se-
venmael toe / dat Godt sijnen Vader is; hy seght r'ondt
upt / dat hy van den hemel afghedaelt is /
ende dat al de ghene / die in hem sullen
gheloo- ben / van hem sullen op-
gheweckt worden ren upter-
sten daghe. Dit waren de betweegh-
reden / met de welcke hy de Joden
wilde overstrijden / dat sy in hem
moesten gheloo- ben.

Mercht hier derhalven / dat hy booz dit
vermaen berespcht vande Joden eenen
oodmoed- ghen gheest / ende ghe-
vanghen verstandt / belof-
pente het ewigh leven aen de
ghene / die de ooghen sluyten
aen de menschelijcke reden /
om die open te doen / ende aen
te sien de au'hozstept Godt /
de welcke kan doen / r'ghene
den mensch niet bequaem en is
om te begrypen. Nu dan / in-
dien in het h. Sacrament niet
anderg metter daet teghentwooz-
digh en is / als broodt / ende
wijn afghesondert van't ghe-
meen ghebruyck / ende wesende
teckenien van't lichaem / ende
bloedt Christi, dese boozberesp-
dinghe is onnutigh / ende en was
niet noodigh mirakels te doen /
noch het ewigh leven te belo-
ben / aen de ghene die haer
verstaude souden onderwerpen
om te gheloo- ben / dat het
broodt bereckent het lichaem
Christi, ende den wijn sijn
bloedt; aenghesien dit Sacra-
ment soo ghenomen wesende /
gheene verholentheydt en is /
maer eene gemeene sake / die
lichtelijck vande menschen / son-
der teghen strijdt beg-
verstandt / kan ghelooft worden:
want de sin-
nen

nen self konnen t' batten / de ooghen sien / de
 handen tasten / den mont smacken / dat het
 broodt/ende wijn is: het verstant kan datelijck
 sien / dat het niet en is boven de macht van een
 mensche/eeuen diamant/ ofte stuck broodt ofte
 pet anders te stellen tot een teeken van t'ghene
 hem belieft. Verhalde/hy en soude niet nieuwt
 geseyt hebben de wijle in t'oude testament / het
 Manna, ende de brooden van Melchisedech, ende de
 brooden der voozstellinge / volgens de schriftuer
 de verklaringe vande Dordrechtchen Bijbel, na-
 melijck aengaende het Manna, ende volgens het
 ghemeen gevoelen der H. Oot-baderen/mede
 figuren waren van sijn lichaem.

En anderen: Christus moest nootsakelijck/in
 dit verheben vermaen tot het geloobe (t'welck
 hy dede tusschen het mirakel der brooden / ende
 belofte vande Eucharistie) te kenne n gegeven heb-
 ben/dat hy moest saken voozhouden/de welke
 souden stryden tegen de sinnen/ende het verstat/
 aenghesien dat de Joden een nieuwt mirakel
 van hem bereypten/ boven dat vande verme-
 nigghuldinge der brooden. Hy beloofte haer dat/
 van sijn lichaem/ en bloedt / daer hy voegende/
 dat het mirakel van t'Manna, ghedaen in t'oude
 testament maer een voozspel was/ van t'ghene
 hy wilde doen in t'nieuw testament. Dit soo
 wesende / oock den hartneckichsten onder de
 menschen sal nu moeren bekeunen / dat 1. dit
 verheben vermaen tot het geloobe/ 2. dese begeer-
 te van een nieuwt mirakel/ 3. de belofte van t'
 selbe te doen/ de gelijckenisse vande Eucharistie
 niet t'Manna, op de maniere als wy nu betwesen
 hebbe/niet en kan ober-een-kome mit een Sa-
 crament / het welck niet anders en heeft als
 broodt/ende wijn / afghesondert van t'gemeen
 ghebruyck/ en wesende reekenen des lichaems/
 en bloedts Christi: want/ volgens dese opinte der
 Gereformeerde, mi moet geen getwelt doen aen de
 reden/ende aen sijne sinnen/om dit Sacramt
 E geloogt

ghelooben / de wyle het min considerable sou wesen / als de vermenighvuldige der brooden / ende het Manna.

Doch om noch klaerder te thoonen / in t'exempel van t'Manna, hoe verre dat het gheboelen Christi was / van t'gheboelen der Ghereformeerde: Ick segge dat Christus, siende / dat de Joden hem praemde / als sy seiden: onse vaders hebben het Manna ge-eten; dat hy haer soude segghen / ofte dat / van t'gene hy haer hope gaf / wat beter is was / als het Manna, t'welck Godt upt den hemel hadde ghesonden aen haere baders in de woestijne: hy heeft haer gheantwoort: Datter gheene ghelijkenisse en was; ende dat de Eucharistie soo verre het Manna, te boven ginck / als t'gene / t'welck doet leven / edelder / ende uptnemender is / als t'ghene de doot niet beletten en kan: Dat hare baders / het Manna etende / waren gestorven / maer die dese spijse souden eten / die hy beloofde te gheben / eeuwelijck souden leven. Dit soo wesende / ick thoone / dat het onmogelijck is / dat de uptnemenheit van de spijse / die hy beloofde / boven het Manna niet en kan samen staen met d'opinie der Ghereformeerde. Want in dien hy niet anders beloofde als broodt / ende wijn / sijnde tekenen sijns lichaems / ende sijns bloedts / t'samen oock verzegelingen van sijne beloften / soo soud' het Manna kostelijcker gheveest hebben / als de spijse / die hy beloofde. Want het Manna was mirakuleus aengaende het maeken / als wesende gheformiert door de handen der Engelen. Het broodt / ende wijn / sijn booztgebracht vande aerde / gheformiert door de handen der menschen.

Het manna wederstont aen de hitte des byers / ende aen alle oorzaken van verderffelijckheit. Het broodt / ende wijn / sijn onderwoyden aen veranderinghe / ende corruptie. Het manna was mirakuleus in sijne uptwerkingen / want het hadde den smaect van alle spijsen. Het broodt / ende

ende wijn en hebben niet sulcx. Al dat g'hebben/
 is/te bereekenen het lichaem/ ende bloet Christi,
 dat hadde oock het Manna: Hier upt beslypte ick/
 dat het gheboelen der Ghereformeerde, niet be-
 staen kan: Want Christus verskert de Joden/
 dat de spijse/die hy haer geben sal/edelder/ ende
 upnemender is als het Manna: Maer indien de
 leere der Ghereformeerde warachtich is / de spij-
 se/die hy gegeven heeft/en is niet edelder / noch
 upnemender als het Manna, maer contrarte:
 Ergo het gheboelen der Ghereformeerde, en kan
 niet warachtich sijn. Wy moeten dan onderfoe-
 ken wat datter meer is/in de spijse/ die Christus
 hier belooft te geben/ als in het Manna gheweest
 is; welck spijse Christus wilde stellen / tot een
 meerder teeken van sijne macht/ als het teeken
 dat Moyles hadde ghegeben aen de vaders in de
 woestijne.

§. III.

DERDE DEEL.

Handelende van t'gheven des lic-
 haems, ende des bloedts.

OM dat Christus, soude thoonen/ dat hy de
 spijse / die hy beloofde/ stelde teghen het
 Manna, als een meerder teeken / dan het
 Manna gheweest hadde; oversulcx dat hy wilde
 boldoen aen den Eysch bande Joden / die hem
 een nienty teeken hadden ghebraght / soo be-
 gint hy sijnen discours met dese woorden:

V. 49. Vwe vaders hebben het Manna ghe-eten in de
 woestijne. ende sijn gestorven. Als willende seggen:
 Dit was het teeken dat Moyles gaf,

E 2

V. 50.

V. 50. Dit is het broodt uyt den hemel ghedaelt, op dat, soo ymant daer van sal ghe-eten hebben, hy niet en sterue.

V. 51. Ick ben het levende broodt, die uyt den hemel gedaelt ben.

V. 52. Soo wie van dit broodt sal ghe-eten hebben, sal in eeuwicheyt leven. Ende het broodt, dat ick gheven sal, is mijn vleesch voor het leven der werelt. **Als wissende segghen: Ghylieden hebt van my berepcht een nieuwt tecken: dat is mijn tecken/ het gheven mijns vleeschs.**

Hier op begosten de Joden te twisten onder malkanderen/ende te segghen: Hoe kan dese ons sijn vleesch geven om t'eten? wat doet Christus? hy en gheeft gheene antwoorde op dese vraghe: niet wonder: want sy hadden het mirakel gesien bande vermenichbuldinge der brooden, soo was het dan ongherpint te vraghen: Hoe kan hy dat doen? Christus dan/sonder hier op te antwoorden/om dat de sake haer selden uyt wees: hy gaet enckelijck boozt in sijnen discours / ende seght:

V. 54. Ten sy dat ghy sult ghe-eten hebben het vleesch vande sone des menschs, ende gedroncken sijn bloedt, ghy en sult gheen leven in u hebben.

V. 55. Die mijn vleesch eedt, ende mijn bloedt drinkt, heeft het eeuwich leven: ende ick sal hem opwecken ten uystersten daghe.

V. 56. Want mijn vleesch is waerlijck spijs, ende mijn bloedt is waerlijck dranck.

V. 57. Die mijn vleesch eedt, ende mijn bloedt drinkt, blijft in my, ende ick in hem.

Merckt hier ten eersten, hoe dickwils/ ende op hoe beelderley manieren/ dat Christus dit aen de Joden soeket in te stampen/ niet alleen om dat syt wel souden batten/maer oock om dat sy het baselijck souden gelooben.

**Judien hy nu / dooz vleesch, en bloedt, hadde willen verstaen hebben / broodt, ende wijn, sijnde teekenen sijns lichaems, ende bloedts, wat noot dit
soo**

soo dickwils r'herhalen? waer toe dat soo inges-
tampt in de herten der Joden? want dit was
heel licht om vatten/ende niet swaer om geloof-
ben. Dat broodt, ende wijn, tekenen sijn van sijn lie-
haem en bloedt.

Merckt ten tweeden, dat Christus niet en seyt:
De spijse/ die ick u gheven sal/ is broodt/ ende
den dranc is wijn; maer heel contrarie: De spij-
se, die ick u gheven sal, is mijn vleesch, en den dranc, is
mijn bloedt.

Seght ghy noch eens/ dit is figuerlijcker wij-
se te verstaen: Ick segghe noch eens/ dat yet fi-
guerlijcx/ noch swaer om verstaen/ noch moepe-
lijck om gelooben is/ ende soo Christus hier soo-
dantghe maniere gebuyekt/ dat men booz de
ooge kan sien/ dat hy spreeckt van eene sware/
ende moepelijcke sake/ soo en spreeckt hy niet
van yets figuerlijcx/ ofte oneegentlijcx.

§. I V.

VIERDE DEEL.

Handelende van het murmureren
der Ioden, ende der discipelen;
ende vande antwoorden Christi.

Niet teghenslaende dat Christus niet soo
klare woorzen hadde ghesproken/ ende
niet alleen sijn beste ghedaen/ om de Jo-
den (eensdeels met het mirakel der brooden/
eensdeels met te thoonen dat hy Gode was) wijs
te maeken / dat hy sijn vleesch / ende bloedt
kost gheben; maer oock dat hy r'metter daet
soude gheben: soo ist nochtans / dat sy seyden:

Dit is eene harte reden, wie kan se hooren?

Merckt hier wel / datter niemant onder de Joden / ofte discipelen is geweest / die ghetwiffelt heeft / of Christus klaer sprack / niemant die dit niet en verstont van een lichamelijck eten sijns lichaems / alleen was haer misverstant / aengaende de maniere / op de welke sy meyn den / dat Christus sijn lichaem sou toedienen: wát gelyck Augustinus seght *Tract. 27. in Ioan.* sy meyn den dat Iesus schickte sijn vleesch te gheven, in stucken ghekapt, soo als men een doot lichaem verscheurt, ofte verkoopt in het vleesch-huys: dat selve herhaelt hy meer op andere plaetsen.

Christus dan / siende hare hartneckschept / ende dat noch sijn mirakel der brooden / noch de pzenbe van sijne godrhept ghenoechsaem was / om haer t'obertuppen / dat hy sijn lichaem / ende de bloedt KOST geben: Item / dat sijn vermaen t'welck hy haer hadde gedaen van t'gheloobe / niet genoechsaem en was / om haer te doen gelooven / dat hy sijn lichaem / ende bloedt metter daet soude geben / soo stelt hy hem in posture om haer te beantwoozden.

Voor eerst, seyt hy / Ontficht dit ul? wat sult ghy dan segghen, indien ghy den sone des menschs siet op klimmen, daer hy te voren was?

De woorden die ick ul gesproken hebbe, sijn geest, ende leven.

Hier bzencht hy wederom een nieuwt mirakel boozt / ende een nieuwt reden / om haer t'obertuppen dat hy t' KOST doen.

Het mirakel / is sijn hemelvaert, de welke buyten twiffel een groot mirakel is gheweest / als een menschelijck lichaem / sonder eenich uytwendich behulpsel / is opgeheben gheweest van de aerde ten hemel waert: siende van Christus, dat het mirakel der brooden gheen vrucht en hadde ghedaen in de hertender Joden / dat sy eben sijnhal sich bleven / en bzaeghden: Hoe kan dese sijn lichaem ons t'eten gheven? soo heeft hy haer

ghe

ghebzaeght : Waerom syt ghylieden daer in
ontficht : wilt ghy preube hebben van mijne
MACHT, en dat ick het KAN doen : ghy moet
weten / dat ick dooz mijn eyghen macht / met
dit lichaem / dat ghy hier siet / sonder steunsel
ofte behulpsel de locht sal doozsnyden / ende van
de aerde klimmen ten hemel ; sommighe van
die hier teghentwoordich sijn / sullen t'sien booz
de ooggh : De wijle ick dat kan doen / met
mijn lichaem / het ghene dat boven de krachten
der menschen is / waerom en soude ick dat sel-
be lichaem niet konnen te eten gheven / alhoe-
wel ghylieden dat niet en kont vatten : En
bzaeght dan niet : Hoe kan hy dat doen? dat sult
ghy sien als ick met dit lichaem / dooz een be-
sonder mirakel / ten hemel sal opklimmen:
want kan ick dit mirakel doen met mijn lica-
haem / soo als ghy daernaer sult sien / en twyff-
felt oock niet / of ick kan oock een ander mira-
kel doen / namelijk / met dat selbe lichaem lende
saemen te sijn in den hemel / ende saemen op
d'aerde / om ul dat roe te dienen / ende t'eten te
geven. Om dese sijne macht noch meer te behe-
stigen / ende die bzaege te beantwoorden: Hoe kan
dese sijn vleesch t'eten geven? soo boeght hy by dit
mirakel bande Hemelvaert / noch een reben / seg-
gede: Mijne woorden sijn geest, en leven, dat is te seg-
gen (soo als ick boven in t'eerste deel aen het derde
Capittel hebbe upt andere Schrifsturen bevesen)
Mijne woorden hebben de kracht Godts. Willende
seggen: Ghy bzaeght hoe ick het kan doen : ick
antwoorde: Door mijne woorden, de welcke (soo ghy
oock booz de ooge gisteren hebt konnen sien in
de bermenighbuldinge der bzooden) de kracht
Godts hebben: Ende soo daer niets onmogelijck
is aen de kracht Godts; soo en moet ghy niet
twyffelen of ick ul mijn lichaem kan t'eten ge-
ven / want mijne woorden hebben de kracht Godts.
Christus nu gethoont hebbende / dat hy het kost
doen: soo gaet hy haer toonen dat hy het wilde
doen:

voen: Wat: wijn / ende broodt / tot teecken
 sijns lichaems / ende sijns bloedts: gheen sint
 niet: Wat dan: sijn eyghen vleesch ende bloedt /
 doch niet op de maniere / soo als de Joden / en
 de sommighe van sijne discipelen meenden / te
 weten (soo Augustinus op vele plaetsen dat ver-
 klaert) sicutbaerlijck, met stucken, en brocken, ghe-
 lijckmen een lichaem verscheurt, ofte vercoopt in het
 vleesch-huys: Niet alsoo / seght Christus; dat is een
 seer vleeschelijck verstandt / ende soo lanck
 ghylleden dit urent / t'en kan al niet baten;
 dat vleeschelijck verstant en is niet nut. T'is den gheest
 die levendigh maeckt: Daer sijnder sommighe onder u
 lieden die niet en ghelooven: **Daerom en gelooven**
sy niet om dat sy niet en hebben den gheest Godts,
 die levendigh maeckt, maer een vleeschelijck verstant.
Wat en ghelooven sy niet: dat ick mijn vleesch
kan gheven om t'eten / ende mijn bloedt om te
drincken; want sy braeghen opentlijck: Hoe kan
 dese ons sijn vleesch gheven om t'eten? andere seg-
 ghen: Dat is een harde reden, wie kan dese hooren? om
 die braeghe te booz komen / hebbe ick expresse-
 lyck het mirakel der broeden ghedaen: om de
 selve noch merre te wederlegghen / heb ick booz
 ooghen ghestelt mijne miraculeuse Hemelvaert,
 ende gheseydt / dat mijne woorden, de kracht
 Godts hebben; op dat ghylleden npt al dit soudt
 besuyten / dat ick de macht hebbe om u lieden
 mijn vleesch te gheven om t'eten / ende mijn
 bloedt om te drincken.

Wat nu die woorden aengaet: Dat is een
 harde reden, wie kan dese hooren, of wie kan-se
 ghelooven? hebbe ick u lieden gheseydt /
 niet wonder te wesen / dat ghy-se niet ghe-
 looven en kondt / om dat ghy-lieden al te
 vleeschelijck zijt / ende den levendigh-mac-
 kenden gheest Godts niet en hebt: **Daerom**
hebbe ick u lieden te bozen / soo sterck een ver-
maen ghedaen vaeckende het gheloobe / op
dat ghy mijne leeringhe; die ick u lieden wilde
 booz

voorzhouden / niet met uytwendighe sinnen /
ofte niet een al te bleesschelyck verstandt / sout
afmeten / maer met een oprecht / ende godde-
lyck gheloobe : gheloobende dat ick Godt
ken / verbolghens / dat ick dooz de kracht Godts
kan doen / t'ghene u lieden onmoghelyck
schijnt.

Seght my nu eens / beminde leser, indien Chri-
stus niet anders en wilde gheben / als t'ghene
Partije seght / te weten / broodt, ende wijn, sijnde
teecken van sijn lichaem, en bloedt : Ick segghe
(NIET ANDERS) want al wat Partije daer by
voeght / bande vereeninghe met Christo, ende verze-
ghelinghe sijnder beloften, &c. en sijn de saecke self
niet / maer sijn dinghen die uyt de saecke self / die
ons ghegheben is, alleenlyck volghen. Indien /
segghe ick, Christus niet anders heeft willen ghe-
ben / als t'ghene Partije seght ; wat noot te gaen
thoonen / dat hy het kost doen ? wat noot te
spreken van sijne macht / ende kracht Godts ?
want wat macht isser van noode / om broodt /
ende wijn te gheben / ende de selve te stellen tot
teecken sijn lichaems / ende sijn bloedts / sae
oock tot verzegelinghen van sijne beloften ? wat
noot sijne leeringhe te bevestighen met het mi-
rakel der brooden / ende met sijne mirakuleuse
Hemelbaert / de wijle daer / noch in het broodt,
noch in den wijn, noch in het teecken, sae oock self
niet in de verzegelinghe het minste mirakel is ?
sijn dit niet ooghblyckelycke teecken / dat hy
sprack van een mirakuleus gheben sijn lic-
haems / ende sijn bloedts / tot het welck / een
macht / ende kracht van doen was / boden die
van de menschen : ick en dan niet sien / wat dit
anders kost wesen / als het lichamelijck gheben
van sijn eyghen wesentlijck lichaem en bloedt /
het welck niet gheschieden en kost sonder mira-
kel / ende besondere kracht Godts : Ergo van
dit heeft Christus hier ghesproken / ende het selve
belooft.

Dooz

Doozbers: Indien hy niet anders wilde ghe-
 ben als t'ghene Partije seght: Hoe en heeft hy dan
 de Joden / ende sijne discipelen niet onderricht
 met klare woorzen / om hare twisten te siffen/
 ende hare ongheloobigheyt wegh te nemen: hy
 kost het doen met een woorzt: want als sy
 braegghden: Hoe kan dese ons sijn vleesch gheven om
 t'eten: hy en moest niet anders segghen: Hier en
 is gheene besondere macht toe van doen: Want
 ick en wille niet anders gheben om t'eren / als
 broodt / ende wijn / sijnde teekenen / ofte figu-
 ren mijns lichaems / ende mijns bloeds / welck
 broodt / ende wijn ghylieden ontfanghende / sult
 gheestelijcke ghemeenschap hebben met mijn
 warachtigh lichaem / ende bloedt. Daer mede
 was kupten twijffel den twist nederghelapt/
 want dat souden sy datelijck begrepen hebben/
 ende ghesien / dat dit lichtelijck kost ghesche-
 den: Soedanighe antwoorde en heeft Christus
 haer niet ghegheben / maer ter contrarie / heeft
 sijne macht verheben / ende haer voor ooghen
 gestelt sijn hemelvaert: is doort gegaen in sijnem
 discours / segghende dat het sijn vleesch, ende bloedt
 was, t'welck hy wilde gheven, ende / dat sy sijn vleesch
 moesten eten ende sijn bloet drincken om saligh te zijn,
 &c. soo ist een seker / ende onseplbaer teeken / dat
 hy niet en sprack / van broodt / of wijn / of teeke-
 nen sijns lichaems / ende sijns bloeds / maer / van
 sijn eyghen / wesentlijck lichaem te gheben op
 soo een maniere die mirakuleus soude sijn / en-
 de de besondere kracht Godts vereyschte.

Ten anderen / hoe heeft Christus sommighe
 van sijne discipelen laten denegaen: waerom en
 heeft hy se niet wederom gheropen / ende ghe-
 seydt: Ghy meent dat ick u lieden een harde re-
 den hebbe voorgehouden / als ick seyde / dat ghy
 mijn vleesch moest eten / ende mijn bloedt drin-
 ken: Weet ghylieden wel / wat ick hier door ver-
 staen: namelijk / dat ick u sal broodt t'eren ghe-
 ben / ende wijn te drincken / als teekenen van
 mijn

mijn lichaem/ende bloedt: is dese reden soo hart om verstaen: waerom verlaet ghy my dan? Niet sulckx en heeft Christus gheseyt/maer hy heeft se laten deurgaen / met die opinie / dat hy sijn vleesch / ende bloedt lichaemelijcker wyse sou gheben / ghelijck sy dat verstonde/haer noch tang onderwesen hebbende dat het niet en soude gheschieden/ op die maniere als sy meynden/ te weren/met stucken/ende brocken/sichtbaerlijck booz de ooghen: Wanneer hy dan haer/ met die opinie dat hy sijn vleesch lichaemelijcker wyse sou geben (t'welck hy niet wederlept heeft) heeft laten deurgaen/soo heeft hy haer dan laten steken in dwalinghe/daer hy klaer sprekende/met een woorde haer upt die dwalinghe kost recken/ segghende: **T** is broodt/ende wijn dat ick u gheben sal tot teekenen mijns lichaems / ende mijns bloedts: Was hy niet op de werelt ghekomen om de dupsternissen der dwalinghen te drijben upt de herren der menschen? hadde hy niet het mis-verstandt van Nicodemus wegghenomen / verklarende sijne dupstere woorden? hadde hy niet gheseydt aen sijne discipelen *Matth. 13. 11.* Aen u lieden is ghegheven te kennen de verholentheden des Rijcks, daer op aen haer uptlegghende sijne ghelijckenissen/oste Parabolenz: hoe laet hy dan nu sijne Discipelen weeg gaen/sonder sich te verklaren/wat hy dooz vleesch,ofte bloet verstant: of inden ghy seght dat hy't haer verklaert hadde/wijst my de woorden aen.

Partije: hy hadde haer gheseydt: Mijne woorden sijn gheest, en leven, dat is / moeten gheestelijck verstaen worden.

Catholijck. In wat schrifsture hebt ghy ghelesen/ dat / mijne woorden sijn gheest, ende leven, te segghen is / moeten gheestelijck verstaen worden? Waer staet dat? wijst my een plaetse aen: ter contrariten / Ick hebbe upt verscheyden schriften ghetooont / dat / mijne woorden sijn gheest ende leven, te segghen is / s' hebben de kracht Godts:

Soo

Soo en kont ghy my dan niet goet doen / dat Christus sich hadde verklaert. Blyckt dan uyt al t'gene tot noch toe gheseyt is / op dit seste Capittel Ioannis, dat Christus hier spreekt niet van een gheestelijck, maer van een lichamelijck eten sijn wesentlijcken lichaem / ende lichaemelijck drincken sijn bloeds / doch niet op die plumpe / ende bleesschelijcke maniere als de Joden haer inbeelden.

HET IV. CAPITTEL.

Sommighe opworinghen van Partije.

Partije : De Papssten willen dat men sal ghe-looben / daer van men het contracte siet / rieckt / smaect / en voelt dat broodt is / en dat men sal ghelooben / dat het gheen broodt en is / maer een lichaem : dat is met de menschen spotten / ende haer geloobe niet beproeft.

Catholijck: Een ruinstack soude oock soo konnen redenen: want wat apparente is dit? moeten wy dan ons gheloobe beproeben met de uytwendighe sinnen van reuck / smaect // ghesichte &c? Leest utwen Rivetus, die sal u vraeghen: Is het niet eene grouwelijcke blasphemie, dat de mensch de waerheyt Godts wilt afmeten met sijne sinnen, ende sijne goddelijcke nature wilt doen hangen van sijn vernuft?

Seght my: hoe ghelooft ghy datter een Godt is / die gy noyt gesien hebt? hoe ghelooft ghy dat ghy / eene onsterffelijcke ziele hebt / t'welck ghy noyt gesien hebt? Hoe geloofden de dyp wijsen uyt den doot / dat sy Godt aenbaden in den stal / daer sy niet anders en sagē als een arm / kleijn / sprakeloos kindt / in arme doerckens ghewonden / ende ghelept in eene kribbe / alles contracte aen de Maesstept Godt? Wech dan / met soo me

mechanique/ende plompe redeningen. Wy houdent met den H. Apostel Paulus, die seyt *Hebr. 11. v. 1.* dat men ghelooben moet / t'gene men niet en siet?

Partije. Het gheloobe en destrueert de nature niet.

Catholijck. Hoe geloofst ghy dan / dat een Maghet ghebaert heeft? isser yet meer srydich tegen den gemeenen loop bande nature? derhalben / so ist ontwarachtich / dat het geloobe / dat wy hebben van t' H. Sacrament / de nature destrueert: want alle de redenen / die Partije kan bybrengghen / uyt den Philosoph Aristoteles, de welke loochent dat t'selbe lichaem niet wesen kan op den selven tijt op beele plaetsen / ofte dat de toeballen niet en kunnen wesen sonder de substantie / met meer dierghelijcke heydensche redenen / die niet en begrepen de almogentheyt Gods / seggen wy niet te kunnen hinderen aen de klare woorden bande Schrifture.

Daer en hoven / is Godt niet meester bande Nature? waerom en soude hy ons dan niet kunnen doen ghelooben / het ghene de nature destrueert?

Partije. T'is onmoghelijck dat t'selbe lichaem samen / ende op den selven tijt zy op verscheyden plaetsen.

Catholijck. Dit laten wy hoor den heydenschen Philosoph Aristoteles, wiens redenen gheen regiel / noch maecte moeten wesen van ons gheloobe, anders sijn souden wy oock met hem moeten leeren dat de werelt is ghetweest bande eenwicheyt / ende meer andere ongherpyntheden. Ghelijck dan de redenen van Aristoteles dat de werelt bande eruwicheyt is ghetweest / worden wederlept bande Schrifture / al soo van ghelijken / woorden bande Schrifture om verre ghestooten / sijn redenen / met de welke hy tracht te bewijzen dat t'selbe lichaem niet samen kan wesen op verscheyden plaetsen.

Par-

Partije: den Apostel Paulus 1. Cor. 10. v. 4. seght dat Christus de steenrotse was, dit moet figuerlijck verstaen worden: Ergo oock dese woorzen: Dat is mijn lichaem.

Catholijck Dooz de steenrotze kan verstaen worden / ofte de onberoerlijcke Rotse, uyt de welke water ghebloeyt is / ofte Christus selve: Indien ghy daer dooz verstaet de Rotse / ofte den steen / uyt den welchen de wateren ghebloeyt sijn: ick loochene dat Paulus van die hier spreekt / als hy seght: De steenrotze was Christus: Wat dan hy segt selve / dat hy hier dooz verstaet / een geestelijcke steenrotze: want hy seght: sy droncken uyt de geestelijcke steenrotse, de steerote was Christus: Ergo Paulus segt dat de geestelijcke steerote Christus was en Christus de geestelijcke steenrotze: Maer Christus, was eygentlijck / ende substantijelick / ende waerlijck de gheestelijcke steenrotze: Ergo als Paulus seght / dat de gheestelijcke steenrotze Christus was, hy en spreekt niet oneygentlijck / ofte figuerlijck / maer eygentlijck / ende waerlijck: vervolgens en kan dese Schrijver-plaets niet dienen / om te bewyssen / dat dese woorzen: Dat is mijn lichaem, oneygentlijck moeten verstaen worden.

Partije. Wy houden staende / dat het broot niet wesentlijck verandert kan worden / in t' lichaem Christi.

Catholijck. Ick soude / dat ick in utwe plaetse waer / oock loochene / dat het water in wijn is verandert gheweest; want alhoewel men hier niet en siet of en smaect / dat het broodt is verandert in t' lichaem / wy moeten nochtans / soo hoven gesept is / meer de woorzen Christi ghelooven / als onse sinnen. Doch dit is buyten propoost.

Wat de wesentlijcke veranderinghe aengaet / die wy transsubstantiatie noemen / is vande Maniere willen disputeren / eer ghy my de sake selve toegestemt hebt, Bekent my eerst / t'welck

t'welck ick in dit Tractaet hebbe bewesen/ dat Christi lichaem naer sijn wesen/ ende in substantie/ ende epghentlyck/ ende lichaemelyck/ in't H. Sacrament teghenwoordigh is/ ober sulckx dat sijne woorden niet onepghentlyck/ noch figuerlyck/ noch gheestelycker wyse / maer epghentlyck / soo sy luyden/ ende lichaemelyck moeten verstaen worden; dan sal het tijdt wesen om te komen tot de maniere/ dat is/ tot de Transsubstantiatie.

HET V. CAPITTEL.

Beantwoordinghen van eenighe vraaghen, die my van verscheyden Ghereformeerde meermael sijn voor ghehouden.

PArtije. Hoe kan Christi lichaem ober al wesen?

Antwoorde. Al-hoe-wel Christus met sijne goddelijcke nature ober al is: Soo hebben wy nochtang noyt gheleert dat sijn lichaem ober al is/ maer wel op vele plaetsen / naemelyck daer gheconsacreerde Hostien sijn/ ende soo ghy die niet en vint ofte op opene belden / of stracten / of merckten / ofte huysen / soo en is dan sijn lichaem niet ober al: Hy bedyeght/ die contrarie aen de goede ghemeente van Hollandt wilt wijs maecken.

Partije. Sijnder dan soo vele verscheyden lichaemen/ alsser Hostien sijn?

Antwoorde. In gheender manieren: Want t'is een/ ende t' selve lichaem dat op vele plaetsen is.

Partije. Hoe kant t' selve lichaem sijn / ende nochtang op vele plaetsen sijn?

Antwoorde. Hoe kant de selve ziele sijn / ende noch

nochtans gheheel soo groot als zy is / in elck
deelken van't lichaem sijn?

Partije. De ziele is eenen gheest.

Catholijck. Die van steenen menschen kan
maecken / waerom en kan hy niet maecken/
dat sijn lichaem zy onder de accidenten/soo als
de ziele is in ons lichaem?

Partije. Hoe kan een groot lichaem wesen/on-
der soo klepne ghedaenten?

Antwoorde. Hoe kan de hooghde / de breedde/
ende lenghde van een grooten tozen wesen in
den appel van onse ooghe? kan dit natuerlijck
gheschieden / waerom het ander niet boven na-
tuerlijck.

Partije. Hoe kan het lichaem Christi vertetrt
worden?

Antwoorde. Ten wordt niet vertetrt: Maer
alleen de toeballen; welke dooz de hitte der
maghe ghecorrompeert wesende / soo en is
Christi lichaem niet meer op die plaetse/daer het
te vozen was/onder de toeballen.

Partije. Wie sal dit begrijpen?

Antwoorde. Die sal't wel begrijpen / de wele-
ke / het licht vande sonne uyt-slupt uyt sijne
Camer; dat licht laet te sijn/op die plaetse daer
het te vozen was: Want ghelijck het licht niet
strijdighs en heeft/dooz het welke t'selbe soude
konnen te niere ghedaen worden/alsoo en heeft
Christi lichaem/nae de verrijfeninge/niers t'ghe-
ne het selbe soude konnen hinderen/ofte vertei-
ren / want / Christus opstaende uyt den dooden, en
sterft niet meer.

Vraeght ghy my noch voorders/Hoe kan dit/
of dat gheschieden?

Ick antwoorde met den H. Cyrillus Alexandri-
nus in *Cap. 6. Ioannis* daer hy handelt van't H
Sacrament teghen dese vraeghe der Capharnai-
ten: Hoe kan dese sijn vleesch gheven om t'eten?

Sy moesten, seydt hy / de woorden des Heeren
ontfanghen, wiens goddelijcke kracht, ende onwin-
bare

bare macht, sy in veele reekenen te voren hadden verwondert: En nu komen sy wederom voort, met dese vraghe: Hoe kan dat gheschieden? als of sy niet en wisten dat dese maniere van spreken vol is van lasteringhe, Want Godt kan alles doen sonder arbeyt: Maer sy waren sinnelijck, soo Paulus seyt, ende meynden dat alderwijste mysterie, sotticheyt te si n, Wy moeten hier ny ons profijt trecken, ende in het ontfanghen vande goddelijcke mysterien, een ghelooft hebben vry van alle curiosheyt, ende niet vraeghen: Hoe kan dit gheschieden? want dat is een goodloos woort, weerdich op'tuyterste ghestraft te worden. Hoe en sullen sy niet plichtich wesen van grove misdaden, die Godt den konfenaer van alle sacken, door hare ongelooovicheyt durven vraegen: Hoe kan dat gheschieden? daer sy wel weten, dat hy is den ghever van alle wijsheyt, ende uyt de Schrifture geleert hebben, dat hy almachtich is? Indien ghy, O Iode blijft vraegen: Hoe kan dat gheschieden? Ick sal van mijnen kant, uwe onwetentheyte naervolgende, vraeghen: Hoe sijt ghy uytgegaen uyt het landt van Egypten? Hoe is de roede van Moyses verandert gheveest in een serpent? Hoe is het water verandert in bloed? Hoe sijt ghy droogs voets gepasseert door de roode zee? Hoe is het bitter water van Mara verandert in soet? Ghy hebt veele mirakelen die u hebben verbaest ghemaect, wilt ghy hier voortkomen, en wederom vragen: Hoe kan dat gheschieden? soo sult ghy alle ghe-loof ontrecken aen de H. Schrifture, ende te niete doen alle de Schriften der Propheten, ende voor al, de heylige boeken van Moyses.

Tot hier toe den H. Cynillus, die ober-derthfen hondert jaren geleest heeft: Als ghy dan vzaegt van t' H. Sacrament: Hoe kan dit, of dat gheschieden? waerom en vzaeght ghy oock niet met eenen: Hoe kan Godt ghetweest zijn vande eenwicheyt? Hoe kan de werelt van niet gemaect sijn? hoe kan een maeght baren? hoe kan Godt mensch sijn? hoe kan een lichaem dat in aerde verandert is / ofte verteert in de maeght van een visch / namelijk van de gene die vergaen in de

zee wederom opstaen? &c. sijn dit niet allegaer
stukken/die ghy niet kont begripen / noch anders
moet gelooben?

Partije. Is het niet eene groote smaetheyt vooz
Christo, dat hy dagelijcx ghehandelt wort / oock
van groote sondaers?

Antwoorde : Seght my eerst / of het eene
smaetheyt getweest is / dat Christus ghedraghen
wiert vande dupbel? Wat isser grouwelijcker/
een dupbel/ofte een sondaer?

Partije, seght de Schrifure niet klaer dat
Christus opgheklommen is ten hemel / ende sit
aen de rechte handt sijns vaders? soo en is hy
hier dan niet meer op de werelt.

Catholijck. Seght Christus oock niet aen sijne
Apostelen/nae dat hy dit h. Sacrament inghe-
stelt hadde / ende nu verresen was / Siet ick ben
met ul tot de voleyndinge des werelts? Soo is hy
dan hier noch op de werelt/ alhoewel hy opge-
klommen is ten hemel.

Partije. Hy is hier wel met sijne godthept/ma-
jesteyt/genade/ ende geest / maer niet met sijn
lichaem.

Catholijck. Waer uyt bewijst ghy my / dat
Christus, seggende aen sijne Apostelen, Siet ick
ben met ul tot de voleyndinghe des werelts, dit ver-
staet alleen nae den gheest / ende niet naer het
lichaem.

Partije: Dyt Matth. 26. v. 11. daer hy seyt: De arme
hebt ghy alijt met u, maer my en hebt ghy niet
alijt.

Catholijck. Leest dese plaetse by Marcus cap. 14.
v. 7. die salder de reden hy hoegen/seggende : De
arme hebt ghy alijt met u, en wanneer ghy wilt, kont
ghy die wel doen : leest daer beneffens de achtste
aenmerckinghe van uwen Dortschen Bijbel op het
12. Cap. Ioan. v. 8. op dese woorden: De arme hebt ghy
alijt met u, te weten / seght den Bijbel, om aen haer
weldadicheyt te bethoonen: Als dan Christus seght:
my en hebt ghy niet alijt, dat is/namelijck om my
wel

wel te doen/om my te salven ghelijck Magdalena hier doet:lact se dan getwozden / ende en berispt se niet / want sy heeft dit gedaen tot mijne begravenisse: waer uyt volghet/dat Christus alleen wilt seggen/dat hy niet altyt met ons sal wesen sichtbaerlijck, soo dat hy niet meer ghesalft sal kunnen wozen/ende soo voorz: maer hier uyt en volghet niet/dat hy by ons niet altyt lichamelijck wesen en sal/hy kan hier wel lichamelijck wesen/alhoewel op eene onzichtbare maniere: Want indien hy noch sterffelijck wesende / met sijn lichaem / teghen de nature der lichamen/ heeft konnē wandelen ober de wateren/waerom en kan hy nu onsterffelijck wesende / met sijn lichaem niet wesen by ons/ op eene onzichtbare maniere? of meynt ghy misschien dat het hem lichter is/ een swaer lichaem / licht te maken/ als een lichtbaer lichaem, onzichtbaer te maken? strijt dan de onzichtbaerheyt meer tegen de sichtbaerheyt, als de lichticheyt teghen de swaerheyt?

Partije: Wy en disputeren niet / of hy het kan doen/maer of hyt' heeft willen doen.

Catholijck: kan hy t'doen; soo segghe ick / dat hyt' heeft willen doen / want hy en kost sijnen wille dies aengaende niet dupdelijcker / ende openlijcker verklaren/ als met die woorden/ de welke ick in dit heel Tractaet uyt de vier H. Evangelisten / ende uyt Paulo hebbe voozghe stelt.

Partije: Wat noot/dat Christus hier gheduerich met ons zy lichamelijck? kan hy niet eben alleg doen geestelijck met ons sijnde?

Catholijck: Wat noot dat Christus, mensch ghewozden zy? gegeeffelt/ ghekrupst/ ghestozven zy? wat noot soo beele sportingen/ versmaetheden/ lasteringen/ verbolgingen/ inturien t'onderstaē bande menschen? kost hy ons niet verlossen met een woort/sae met sijnen wille alleen? wat noot van alle de reste?

Partije: De rechte heeft hy gedaen npt loutere liefde/ want hy heeft sijne discipelen / ende alle menschen lief gehad/ tot den eynde toe/ met een overcollige liefde.

Catholijck: Soo ist mede van dit h. Sacrament: Cis de liefde gelveest/die hem dit soo heeft doen in stellen / dat hy alreht lichamelijck met ons soude blijven / daerom seght oock Ioannes, eet dit Sacrament ingestelt wiert/ dat hy sijne discipelen lief heeft gehad tot ten eynde toe.

Partije: De Turcken / ende Heydenen selve hebben eenen schroom van sodanige leere.

Catholijck: Ter contrarien / de Heydenen van Sina, van Japan, ende bykans van alle gewesten van Indien, aenbeerden die selve leere met sulck eenen peber/ende debotte des herten/datter niet alleen menighe duyfenden / maer menighe mislioenen in de selve nu ter tijt noch bosherden/de selve noeh dagelijck aen nemen / ende booz deses/in die leere ghestorven sijn/sae/booz de selve haer bloede hebben ghestort : Is dit eenen schroom hebben daer van?

Boozders. De Turcken/hebben eenen schroom vande godtheit Christi, Ergo men moeten dat niet gelooben / wat duickt u: is dat niet wat schoons?

Partije: Men moet de almogentheyt Godts niet gebuycken om de stucken des geloofs om te stooren/maer om de selve te bebestigen.

Catholijck: Soo doen wy/want als wy npt de klare woorden Christi verhoont hebben / dat hy ons sijn eegen wesentlijck lichaem t'eten gegeven heeft: Ende dat ons Partije eben wel niet de ongheloobige Capharnaiten, komt vzaeghen: Hoe can hy sijn vleesch geven om t'eten? ofte: Hoe can dit, of dat gheschieden: wy stellen haer booz ooghen sijne almogentheyt/ (soo als Christus selve oock gedaen heeft aen de Capharnaiten Ioan. 6.) om onse bewijfen npt Schrifture/ daer mede te bebestigen/ende t'ontdecken de ongherijntheyt vande boozsejden vzaegen. Par.

Partije: **K**ander pet swaerder om verstaen sijn/
als dat de Heere Christus hem selven sou gege-
ten hebben?

Catholijck: **E**r ghy dit vzaeght: bewijst eerst/
waer de Schifture seyt / dat Christus in t'leste
Abontmael ghecommunteert heeft.

Partije: **K**ander pet swaerder om verstaen sijn/
als da. een mensch Godt kan maeken.

Catholijck: **D**asterighen mont! toont my een
Catholijck schryber/die seyt/dat wy Godt ma-
ken: wy seggen / dat wy dooz de kracht vande
woorden Christi, het vzoedt veranderen in sijn
lichaem / ende den wijn / in sijn bloed: is dat te
segghen/dat wy Godt maken? vzaeght dan lieber/
offer set swaerder can sijn om verstaen / dat een
mensch ghelijck Moyses was / met een roede
heeft konnen den dagh veranderen in tastelijc-
ke dupsteruiffen / alle de ribieren in bloedt / het
stof vande aerde in muggen / het slyck in bur-
sen / &c.

Partije. **T**was Godt die dat dede / Moyses was
alleen / sijn instrument.

Catholijck. **A**lsoo segghe ick mede van onse
Priesters / wat hebt ghy hier teghen?

Partije. Christus seyd *Ioan. 6.* Die mijn vleesch eet,
ende mijn bloedt drinckt die heeft t'euwigh leven:
Soo moest dan Judas niet verdoemt sijn / aen-
ghesien / by den Heere / volghens u lieden seg-
ghen / heeft ghegheren.

Catholijck. **I**ck antwoorde met den H. Paulus:
Die onweerdelijck eet, ende drinckt, eet, en drinckt
voor sich selven een oordeel, dat is / volghens het
segghen van uwen Bijbel / de eeuwighe verdoe-
mentisse: **M**aer Judas heeft onweerdelijck het
lichaem des Heeren ghegheren: **E**rgo hy heeft
sijne eeuwighe verdoementisse ghegheren.

Partije. **D**e Papisten wenden ons veele mira-
kelen booz / om te doen ghelooven / dat Christi
lichaem eghentelijck / ende wesentlijck in't H.
Sacrament is: **D**och ten sijn maer leughens.

Catholijck. **Maerom en isser niemandt die het boeck vande hoogh-gheleerden Marius wederlepdt / om te thoonen dat het Mirakel vande Heylighe stede, binnen Amsterdam, mede een leughen is? dat jemandt te niere doe / indien hy can / de ghemecne ghetuyghenissen der Magistra-ten / ende andere gheloofbare personen / die den boorzepden Marius boorzstelt.**

Partije. **Men moet hem houden aen de waer- schouwinghe des Heeren *Matth. 24. v. 24.* Daer hy sepdt : Daer sullen valsche Propheten opstaen : Indien sy dan tot u segghen : hy is in de woestijne, of in de binne-kameren, en ghelooft het niet.**

Catholijck. **Ten can niet slechter : Want Christus, soo de woorden claer legghen / spreekt hier van personen / die haer eyghen selven sul- len uprghenven booz Christus, soo als men booz desen in Polen heeft ghesien / ende nu seer on- lanckx in Enghelandt / die / upt de Secte van Calvinus, ofte Lutherus ghesproten zijnde / haer booz sulckx hebben uptghegheven : van dese en dierghelijcke heeft ons Christus gewaerschoutwt / dat wy haer niet en souden ghelooben ; wan- neer sy souden segghen : Ick ben Christus : Wat doet dit nu teghen ons?**

Wy segghen : Christus is in de Kercke : **Maer wy en spreken van geene goddeloose menschen / die haer selven npt-gheven booz Christus.**

Partije. **Den Apostel sepdt *2. Cor. 16* Wy en kennen van nu aen niemandt na den vleesche : Ende in- dien wy oock Christum na den vleesche ghekent heb- ben, nochtans en kennen wy hem nu niet meer na den vleesche.**

Catholijck. **Dit is noch slechter als het booz- gaende. Hadt ghy de bemerkinghen van ulwen Dordrechtschen Bijbel ghelesen daer soudt ghy de- se verklaringhe ghevonden hebben *Num. 39.* op die woorden : Wy en kennen van nu aen niemandt na den vleesche. Dat is / seght den Bijbel : Na het uyterlijck aensien, &c. Ende al-hoe-wel wy Chri- stum**

sum booz desen ghesten hebben. 1. *Corinth.* 9. 1. soo ist nochtans dat wy hem nu niet en kennen na het uyerlijck aensien, op dat wy over dierghelijckhe openbaringhe niet en roemen, ofte onse achttinghe daer door soecken, ghelijck sommighe doen. Siet de 41. *Bemercinghe.* Hoe volght hier nu uyt/ dat Christus selve in persoon niet teghenwoordigh en is in't H. Sacrament; want hoe slyt dit: Wy en kennen Christum niet meer naer het uyerlijck aensien: Ergo hy en is in't H. Sacrament niet teghenwoordigh? Wie heeft opt gheseydt dat hy in't H. Sacrament teghenwoordigh is/ naer het uyerlijck aensien? Wy bekennen dan niet Paulus, dat wy Christum niet meer en kennen naer het uyerlijck aensien, soo als hy hier plocht om te wandelen onder de menschen / of sich verthoont heeft aen Paulo: Maer dit en beledt gheensing niet / dat wy ghelooven/dat hy selfs in persooone/ op eene onzichtbare mantere/ teghenwoordigh is in't H. Sacrament/ onder de ghedaenten van broodt ende wijn;

Partije. De Sacramenten van't oude testament quamen niet met de onse oter een in de beteckende saecke/ dat is Christus.

Ergo ghelijck die van't oude testament Christum gheestelijcker wijze hebben ghe-eten by exempel in't Manna alsoo oock die van't nieuwe testament/in het Nachtmael.

Catholijck. Ick antwoorde niet den H. Apostel. 1. *Cor.* 10. v. 11. Alle dinghen waren voor die van't oude testament, tot figuren; Juden van onse Sacramenten mede figuren sijn / soo sijn van de oude Sacramenten/figuren van figuren geweest.

Partije. Die woorden / dat is mijn lichaem, en konnen u lieden in't minste niet baten: want in de Sacramenten draeght het teeken de naem vande beteckende saecke.

Catholijck. Wat wat schyfture bewijst ghy mi dat? ofte uyt wat exempel?

Partije. **Wt de besnijdenisse** *Gen. 17. v. 10.* de
welcke het verbont wort ghenoecht/om dat t'een
teecken was.

Catholijck. **Ick hebbe** boven vooz de ooght npt
dat selve Capittel *Gen. 17. v. 11.* ghehoont: dat
de schyfture haer daetelich met opene wooz-
den verclaert / wat sy verstaet vooz dit wooz-
deken / verbont, te weten / een teecken des ver-
bonts: **Au / wilt ghy hier wat op doen / soo**
moet ghy wv nootzakelijck aenwijfen / waer
de schyfture dese woorden / dat is mijn lichaem, al-
soo verclaert heeft: **Dat is een teecken mijns lic-**
haems.

Partije. **Sy heeft** het verclaert / als sy gheseyt
heeft / dat het een ghedachtenisse is: **Ergo een**
teecken.

Catholijck. **De schyfture en seght niet / dat**
het een ghedachtenisse des lichaems is / maer soo
Paulus dat verclaert / een ghedachtenisse vande
doodt Christi.

Ten anderen / sy en seght niet: **T'is een ghe-**
dachtenisse, maer doet dat tot mijnder ghedachtenis-
se: **wat moeten wy doen? het eyghen wesentlijck**
lichaem des Heeren eten / ende t'selbe etende/
ghedachtenisse houden / namelijk van sijne
doodt.

Gheeft wy dan een ander exempel / want dat
vande besnijdenisse, en comt hier gheen sing te pas.

Partije. *Exodi 12. v. 11.* **Wozt het lam het Pascha,** of
te Deurganck ghenoecht/om dat het een teecken was
vanden deurganck der Israeliten npt Egypten.

Catholijck. **Niet om dat het een teecken was,**
soo ick mede / hopen betwefen hebbe / maer om
dat het ene offerande was vooz den deurganck /
t'welck eyghentlijck moet verstaen worden /
want het was eyghentlijck een offerande:
Maer henen mi goede man / om npt Schyft-
tuer te verhoonen / dat in de Sacramenten het
teecken den naem draecht vande beteckende
sacche: in die van't oude testament / en bindt ghy
ghen

gheen kans; bewijst in'het dan eens/indien ghy kont/uyt die van't nieuw testament.

Ghy en cont my dat niet berhoonen uyt het Abondmael / want dat is hier in de questie/ ooversulckis waer dit proberen het selve/door het selve. Soo moet ghy my dan dit bewijzen alleen uyt den Doop / want behalven dese twee en kent ghy gheene andere Sacramenten : bewijst my dan uyt den Doop / dat in de Sacramenten / het reecten den naem draeghi bande beteckende saecke : dat en zijt ghy niet machtigh te doen / soo zijt ghy dan van alle kanten berlegghen / ende utw' segghen sonder eenighe preube/ blijft in de hooft.

Partije. Seght Christus utet Ioan. 2. v. 3. sprekende van den Doop / ten zy dat jeman wederom gheboren worde, hy en kan het Coninck-rijk Gods niet sien ? die woorden / wederom gheboren worde, worden immers hier onepghentlijck ghenomen.

Catholick. Maer / voor eerst, heeft Christus sich hier niet wederom dupdelijck verclaert v. 5. wat hy door die woorden verstant ? te weten/ Soo jeman niet geboren worde uyt water, ende gheest, &c. rhoont my nu waer dese woorden / dat is mijn lichaem, alsoo verclaert worden : Dat is een tecken mijns lichaems

Ten tweeden : Maer seght Christus hier / den Doop / oft het water / is den H. Gheest / ofte / indien ghy't soo wilt hebben / t'is mijne doodt / ende begravenisse ? dat soude hy moeten segghen / op dat het tecken den naem soude draeghen bande beteckende saecke : want hupten alle twijffel / den H. Gheest is hier de beteckende saecke / ofte wel / de Doodt / ende begravenisse Christi ; ende / naer utw' segghen / het water / ofte den Doop is het reecten daer van : Christus en heeft niet gheseydt : het water / of den Doop / is den H. Gheest / of / mijne doodt / ende begravenisse.

Soo

Soo en kont ghy dan mede uyt den Doop niet betwijfen / dat / in de Sacramenten / het reecken den naem dzaeght van de beteeckende saccke : Ergo uyt niet eene Schrifture / noch van het oude / noch van't nieuwe testament. Soo is dan al uw' segghen / niet anders / als ydele praetjes / ende verlozen slaghen teghen den windt.

Partije. Seght my dan eens : Als de Priester de Hostie in stucken breekt / wat breekt hy dan ? Is dan Christi lichaem in elck stuck ? soo maect hy dan van een lichaem / verscheyden lichaemen.

Catholijck. Ick antwoorde / dat in elck stuck Christi lichaem is / ende nochtans gheene verscheyde lichaemen / want t'is in alle de stucken een ende het selbe lichaem / maer t'is alleen op vele plaetsen ; cont ghy dat niet begripen ? breekt eenen spieghel in thien stucken / in elck stuck sult ghy binden uw' aensicht / de stucken sullen wel verscheyden sijn / maer het aensicht dat ghy siet / sal het selbe sijn : derhalven de accidenten en veranderen de substantie niet : De verscheydenheit der plaetsen / en is niet meer als een accident / al hoe wel van Christi lichaem op thien verscheyden plaetsen ghestelt wordt : soo blijft nochtans de substantie sijn lichaem / een ende de selbe / vervolgens het selbe lichaem op thien plaetsen.

TOE-

T O E M A T E

De Argumenten van Luther ende
van Flaccus Illyricus teghen
Calvijn en de Sacra-
mentarisen.

Dese toemate hebbe ick hier willen by-
voeghen/op dat de Ghereformeerde souden
moghen sien / dat sy niet alleen in dit
stuck ('twelck ick nu hebbe verhoont) vande
Roomsche Catholijke Kercke bestreden wo-
den/maer oock noch vinnigher / ende bitterder
han Martinus Lutherus , ende de ghene die sijne
teeringe / sonder veranderinghe / hebben ghe-
volght. Ick sal sijne eyghen woorden / sonder
bydoen/of afdoen/ citeren nyt een seker Tra-
taet / 'twelck hy namelijck tegen Calvijn, ende
zuinglius heeft gemaect/ mer dit opschyft : Be-
scherminge vande woorden des Nachmaels, teghen de
uytsinnige geeste der Sacramentarisen. Ghedruckt in
t'jaer 1527. ende in de liyste vande Boeken Lutheri
gestelt by Gesnerum in Bibliotheca Ed Tigur. 1572.

Den Duyvel/ seyt hy / bevecht ons hedens-
daechs door uyt sinnige menschen/de welke la-
stren het Nachmael des Heeren/ en raesen/dat
ons niet anders gegeven is/ als broodt / ende
wijn tot een teeken vande belijdenisse der Chri-
stelijcke Kestige / ende en willen niet bekennen
dat het lichaem / ende bloedt Christi daer in be-
grepen is/ alhoewel dese woorden/dat is mijn lic-
haem klaer/ende duydelijck sijn.

Gode rhoont dat hy vergramt is op sijne
Kercke / toelatende dese Ketterije / de welke
gheneen

gheenen anderen booztgancck en heeft/ als dooz hare nientwichept/ ick gheloobe nochtang/ dat sy niet lanck dueren en sal/om dat sy grof/ ende sonder gheest is/ende om dat sy bestrijt niet eenige texen der Schrifsture / die duyfster sijn/ maer woorden/soo klaer als den dach. **T**is eene wondere sake/ dat den duyfel niet eene doellinge ingheeft/ofte sy heeft hare boozstaenders/ die se dareljck staende houden/alleen om dat sy sot/ende impertinent is.

Ick sal Godt / ende de heele werelt tot ghetuyghe nemen/ protesterende / dat ick noch nu en houde/ noch opt ghehouden hebbe/ noch opt sal houden met de Sacramentarisen; ende ick begheere dat mijne handen supber sijn van t'bloedt der gene/die dooz di benijn worden verleyt/ghedoodt/ ende verbrzent van Iesus Christus: **I**ck en lese noyt hare schriften/ofte ick sie dareljck de raserije des duyfels tegen Godt:maer tegen alle dese ghesichten der hellen / en hebbe niet anders te stellen/als dese vier woorden:Dat is mijn lichaem.

Sy sijn obertollich in woorden/ende noemen onsen Godt/een Woot-Godt/een Godt die men eet/een Godt die men drinct: om aen dit volck den mont te stoppen/en is niet anders van noodde als het Euangelie open te doen/ende haer te seggen:Leest/dat is mijn lichaem, dat is mijn bloedt: Ende ten zy dat sy gantschelijck wysinnich sijn/sy sullen obertuygt worden/dooz de klaerheyt der woorden.

Men kan niet bewijfen/dat in eenige plaetse bande schrifsture/dit woordcken/IS, ghebruyckt wort dooz **BETEKENENT**. dat staet haer nochtang toe te bewijfen.

Sy stellen my booz de plaetse Pauli, daer hy seyt: **D**e Steenrotze was Christus, daer/seggen sy/ wort dit woordcken/ **WAS**, genomen / booz **BETEKENENDE**, de Steenrotze betekende Christum: **E**n is niet soo: want Paulus selve seyt / dat hy

hy hier spreekt van eene geestelijke steenrotze ende die gheestelijke steenrotze en beteekende Christum niet/maer sy was Christus selbe/niet alleen by de Joden / maer doek by de Christenen: De steenrotze selbe / die in de woestijne stont / en was Christus niet / maer de steenrotze / gheestelijck ghenomen was waerlijck / ende metter daer Christus selbe / ende niet in beteckeninge.

Sy stellen ny hooz/die plaetse / daer geseyt wort: Eet haestelijck, want t'is het Paeschen des Heeren, daer wort dit woordcken IS, ghenomen hooz/ BETEEKENT. Dit is seer licht om beantwoorden: Want als Moyses seght / Eet haestelijck, want t'is het Paeschen des Heeren, hy spreekt eben eens of ick seyde: Eet vleesch want t'is sondach / ofte visch / want t'is vrydach; den sondach en beteekent daerom het vleesch niet/noch doek den vrydach beteekent den visch: alsoo doek en berekende den Paesschen het lam niet: en daerom en wort hier dit woordcken IS, niet ghenomen hooz BETEEKENT, maer soo als het lupt.

Siet eens hoe dit volck met ons handelt: sy herooen de Schyfture van haer eyghen woorden/ ende bande warachtighen sy / ende dzaepen die naer haer eygen vernuft/soo sy begeeren/ en dan komen sy tegen ons roepen/dat wy gheene schyfturen en hebben / om te bewyssen/dat Christi eyghen lichaem in 't Sacrament is: Ende indien wy eenighe schyfturen konnen by bzenghen / sy beloben ons te volgen. Wel/wat mantere dan doen is dit: sy ontnemen / ende ontweldigen ons onse schyfturen/ ende sy stellen andere in de plaetse/en dan komē sy tegen ons roepen: Waer sijn nwe schyfturen / met de welke gholleden bewijst/dat het eygen lichaem Christi in 't Nachtnael is: vzaegt hy waer dat sy sijn: Ja daer: Dat is mijn lichaem, dat is mijn bloede: Dit sijn immer de eyghen

eyggen woorzen bande Schyfture / ist niet soo
 hzengt ghy my nu uwe Schyfturen boozt / om
 te bewyzen dat het lichaem / ende bloedt daer
 niet en is. Ghy komt / ende seght : Dat broodt
 beteekent het lichaem Christi, ende dien wijn be-
 teekent het bloet Christi : Is dat Schyfture?
 waer staet dat? Ghy seght my : Die woorzen /
 dat is mijn lichaem, dat is mijn bloedt, moeten soo
 uptgelept worden. Wel aen / ick hebbe haest met
 ul gedaen:

Ghenomen ick leerde met Aristoteles, ende
 met Plinius, dat de werelt is ghetweest vande
 Eeuwicheyt / ende loochende / dat sy van Godt
 is geschapen getweest: ende ymant my boozstel-
 de die woorzen *Gen. 1.* In den beginne heeft Godt, he-
 mel, ende aerde gheschaepen: waert saken / dat ick /
 om dit argument te wederleggen / die woorzen
 alsoo ginck uptleggen : Dooz Godt, verstaet ick
 eenen Kouck-kouck / dooz gheschapen, verstaet ick
 verflonden / ende dooz Hemel ende aerde, verstaet
 ick een mussche met plupmen en beenen; wat
 is dan te seggen : Godt heeft hemel, ende aerde ghe-
 schapen? dat is te segghen : Een kouck-kouc-
 heeft eene mussche verflonden met plupmen en
 beenen.

Oste wel genomen ick leerde met de Marcio-
 nisten, dat den sone Godts niet warachtelyck
 mensch geworden is / en datter ymant om my
 van contrarte t'obertuyghen / dese woorzen
Joan. 1. booztbracht: Het woort is vleesch geworden:
 Indien ick die woorzen alsoo begost upt te leg-
 ghen? Dooz het Woort, verstaet ick eenen krom-
 men stock / dooz vleesch, verstaet ick eenen Wolf /
 soo dat den sin soude wesen : Een krommen
 stock is een wolf geworden. Wat dunckt u? sou-
 de dat niet een grootkonste wesen: sae 't booz-
 waert / te weten booz een Camerspeelder / ende
 eenen grooten gupchelaer : soo doet ghyliden /
 seght Luther: Ghy leert dat het eygen lichaem /
 ende bloedt Christi in t'Nachtmael niet en is: om
 con.

contrarte te rhoonen, ick stelle u vooz die woor-
den Christi: Dat is mijn lichaem, dat is mijn bloedt:
Wat doet ghy? ghy stelt die woorzen van kant/
ende seght my: Dooz het woorzeken DAT, bet-
stae ick hzoodt: dooz het woorzeken IS, betstae
ick/beteekent/ dooz LICHAEM, betstae ick een
teeken des lichaems: wat is dan te seggen: Dat
is mijn lichaem? Dat is te seggen/seght ghy: Dat
broodt is een teeken mijns lichaems.

En dan gaet gy roepen: De Lutheranen/
noch de Papiſten/ en konnen gheen Schrifsture
hy hzenghen om te verhoonen / dat het eyghe
lichaem/ ende bloedt Christi in t' Nachtmael is.
Siet ghy niet/ dat ick/ soo wel als ghy/ sou kon-
nen roepen: De Christenen en hebbe gheen
Schrifsture om te bewijſen / dat de werelt van
Godt gheschapen is / noch oock / dat de zone
Godts waerachtelijck mensch is ghetworden/
want die woorzen:

Het vleesch is mensch gheworden, moeten soo ver-
staen worden: Eenem krommen stock / is een
wolf ghetworden. Hier teghen roept gy/ dat en
is maer gupchelrje/ en camer spel: Alsoo roepe
ick oock teghen u: Dat ghylieden / die klare
woorzen: Dat is mijn lichaem, verstaet / dat hzoot
is een teeken mijns lichaems/ en is niet anders
als gupchelrje/ en camer spel: Want wie heeft
opt in de Schrifsture gelesen/ dat/ Lichaem, te seg-
ghen is/ een teeken des lichaems: ende dat/ IS, te seg-
gen is/ Beteekent: of waer isser opt in werelt een
natie gheweest/ die soo ghesproken heeft? Inder
waerheyt / ick en kan anders niet bonnissen/
als dat den dubbel/ dooz dese uytſinnighe men-
schen/ met ons spodt/ ende gheckt / in soo eene
ghewichtige sake / als hy haer doet segghen:
Ick sal ghelooven dat Christi lichaem in t'
Nachtmael is/ als my dat uyt Schrifsture sal
verhoont worden: s' hebben schoon seggen/ als
sy te vozen de klare/ ende eyghe woorzen van
de Schrifsture hebben ontweldicht/ ende andere

in de plaetse s bestelt / die sy nae hart eyghen verstant / ende sin hebben ghesmeedt / ende verdræpt.

Somma. Daer mede isft uyt. Wy hebben van onse kant klare / ende duydelycke Schryfturen / de welke aldus luyden : Neemt, ende eet, dat is mijn lichaem, t'en is niet van noode / dat ymant van ons vrage / dat wy desen text / met andere rexten / souden bevestighen (alhoewel wy dat wel souden kunnen doen) maer het staet de Sacramentarisen toe een Schryfture alleen by te hengen / die alsoo luyt : Dat bereekent mijn lichaem / of / dat is een teeken myns lichaems etc.

Tot noch toe sijn t de eygen woorzen getweest van Martinus Lutherus.

Dolgen nu de argumenten van Flaccus Illyricus ; die mede niet Roomsch Catholijck is geweest / maer anders gesint : dese dā in sijn boeck / welck hy noemt : Trondelijcke bewijsinge dat het 6. Capittel Ioannis, tot der Calvinisten meyninghe van het Nachmael gantschelijck niet en dient &c. gedruckt Anno 1567. spreect aldus :

Christus, en wil in dese woorzen Ioan. 6. Den gheest is die levendich maect, het vleesch en is niet nut, niet sijn lichaem / maer ons quaet vleesch / ende verdozben nature / dat het niet nut en sy / veracht hebben / want hy hadde te voren in dat gantsch Capittel sijn vleesch seer grootelijck geprefen / ende des selfs nutticheyt dickmaels en veel voozghestelt / hoe soude hy dan nu segghen dat het niet nut is / dat en waer niet anders / als t'gene hy te voren geseyt hadde / om verre stooten / ende sy selven tegenspreken.

Het waer een groote verschickelijcke Godts lasteringe / wanneer men seggen wilde / dat het vleesch Christi niet nut is / want het is immer / door het welck wy niet alleen verlost / maer Godts eere verbyept / ende sijn rijk opgherecht is.

Bullingerus berstaet het soo dat het vleesch Christi niet nut is/te weten / wanneer het vleessche-lijcker wijze ghegheten wordt.

Doch dese bediedinghe en is niet alleenlijck nientw/maer oock ongheschickt / verre gesocht / ende gansch ghedwonghen / want wie konde sulck een verstant soo haest inde woorden vinden? Lutherus heeft oock wel teghen haer bewesen/dat wanneer Christus, van sijn eegen vleesch op een ander ghesproken heeft / soo placht hy dat woordken MYN daer by te setten/en te segghen: Mijn vleesch, mijn lichaem, op dat men't selve van een ander vleesch / of lichaem niet verstaen en soude. Dat heeft hy oock in dit Capitel dicsmaels ghedaen: daerom / de wijle Christus, hier spreekt van't vleesch in't gemeen / sonder daer by te boeghen / dat woordken MYN, soo en konnen dese woorden / Het vleesch en is niet nut, niet van sijn vleesch in't besonder / maer van het sondigh/ende ongeloobigh vleesch van alle menschen verstaen worden.

Doorders seght Illyricus *Capite 3.* Sp verkeerden den text van het testament Christi: want daer Christus seght: Dat is mijn lichaem/daer segghen sy / dat is een teeken mijns lichaems.

Ten anderen / soo nemen sy de lichaemelijcke nuttinghe des lichaems wech / t'welck de woorden klaer in haer batten/ende verklaren: Neemt ende eet, dat is mijn lichaem.

Doorders soo nemen sy wegh alle de nuttigheyt/ende hucht van dit Sacrament / want sy leeren / dat de vergevinghe der sonden daer sine niet ontfanghen en wert.

Ten lesten / soo leeren sy noch daer toe niet noodigh te zijn/dat men nu boort aen de woorden Christi over het broode spreke / ofte t'selbe daer-medesegghene/ende ghebenedijde: Wat laten sy dan ten lesten dit alderheplighste Sacrament meer zijn/dan recht een banket van eten en drincken?

Hy segghen/dat alsulcke consecratie een tooberij is: dese lasteringe is te boze genoech beantwoort / namelijk dat het gheen tooberij en zy / als men Godts woort na syn bebel gebzupekt: Nu/soo heeft Christus bevolen/dat men sijne eeghen woorden ober-t'bzoodt soude ghebzupeken / ghelijck hy selfs gedaen heeft / want hy heeft gesept: Doet dirtot mijnder ghedachrenisse: soo en ghebleet hy dan niet alleen het bzoodt te eten / maer dat men oock de woorden alsoo spreken soude ghelijck hy se ghesproken heeft / Iesus Christus nam het bzoodt etc. ende seyde: Nec int, ende eet, dat is mijn lichaem: Daer tegen setten de Calvinisten, het teeken booz die woorden. Mijn lichaem, ende legghen dese woorden: Dat is mijn lichaem, soo upt / dat is een teeken mijns lichaems. Ooz deelt nu hier Chyristelijcke leser / welcke upt legginge als de warachtichste ghy volghen moet / Christi, of Calvini.

Cor hier toe zijn't de eeghen woorden geweest van Flaccus Illyricus:

Hier upt kunnen de Gereformeerde nu sien / dat sy in hare leere des Abontmaels / niet alleen bande Catholijcken bestreden worden / maer oock van oncatholijcke / ende anders ghesinde.

B E S L V Y T.

Niemant bande Ghereformeerde, kan toonen / dat de schyfture / van t'gene Christus, in t'leste Abontmael / heeft ghegeven aen sijne discipelen / erghens sept / dat het BROOT was / of WYN: maer seght meermael dat het lichaem, vlesch, ende bloet was.

Niemant bande Ghereformeerde is machtich een schyfture alleen hy te setten / daer gheseyt wort / dat Christus aen sijne discipelen / gaf een teeken des lichaems, of dat hy gheseyt heeft: Neeme
ende

ende eer, dat is broot, een teekē mijns lichaems, **Maer** ter contrarie: de schryfture segt dat hy gaf/ t'selve lichaem dat voor ons soude ghelevert worden aen t'kruys: t'selve vleesch, dat gegeven sou worden voor t'leven des werelts. T'selve bloet, dat aen t'kruys vergoren sou worden, tot vergiffenisse van onse sonden. **Dit en was noch broodt/ noch wijn/ noch teeken/ maer t'egge wesentlijck lichaem/ en bloet; soo hebben wy dan t'egghen wesentlijck lichaem/ en bloet.**

Ten tweeden, **Niemand** bande Ghereformeerde mach loochenen/ dat Christus in sijn leste Aboutmael ons ghemaect heeft sijn testament: de woorden bande schryfture sijn klaer: **Niemand** en kan oock loochenen / 'ten zy dat hy strijden wil tegen de Reden/ en Rechten/ dat de woorden van testamenten in haer egghen/ ende naturlijcken sin moeten ghenomen worden: **Ander** sing dooz een Huys, soude men kunnen verstaen een kasteel &c. **Siet** wat twisten/ ende processen/ hier upt niet en souden opstaen; volght dan nootzakelijck / dat de woorden des testaments Christi niet oneygentlijck, maer eygentlijck, moeten verstaen worden.

Ten derden **Niemand** bande Ghereformeerde, kan toonen/ wat mirakel, ofte wat groote verholentheyte zy in haer Nachtmael: **By** den H. Ioannes nochtans wort het vooz soo een groot mirakel gheacht/ dat het Christus met twee mirakelen/ het een bāde vermenichvuldige der brooden/ het ander/ van sijne Hemelbaert/ heeft willen bevestighen / ende gheseyt / dat de kracht Gods/ daer toe van noode was. **By** den H. Paulus, wort het voozgestelt/ als eene Verholentheyte, soo groot als die bande Doodt, ende Verrijsenisse, Christi: **Soo** spreken dan Ioannes, en Paulus van een ander Nachtmael als Partije heeft.

Ten vierden: **Niemandt** bande Ghereformeerde, kan my bewijzen/ hoe iemandt in haer Nachtmael/ kan plichtigh worden het lichaem ende bloede
des

des Heeren: want / of hy ontfanght het weerdelijck,
 ofte onweerdelijck, Ontfanght hy t'weerdelijck? soo
 en heeft hy gheen schult. Ontfanght hy t'on-
 weerdelijck; soo en ontfanght hy gheen Nach-
 mael / want hy en ontfanght gheen teeken des
 lichaems. Soo en kan hy dan mede gheen schult
 hebben van't lichaem Christi onteert hebben.
 Maer Paulus seght / dat men in t'Nachtmael het
 lichaem Christi onteeren kan / soo spreekt hy
 dan van een ander Nachtmael als Partije heeft.

OCH OF SY WYS WIERDEN, ENDE
 VERSTONDEN.

Deuterom. 32. v. 29.

Tot meerder eere des Alderh. Sacraments.

APPROBATIO.

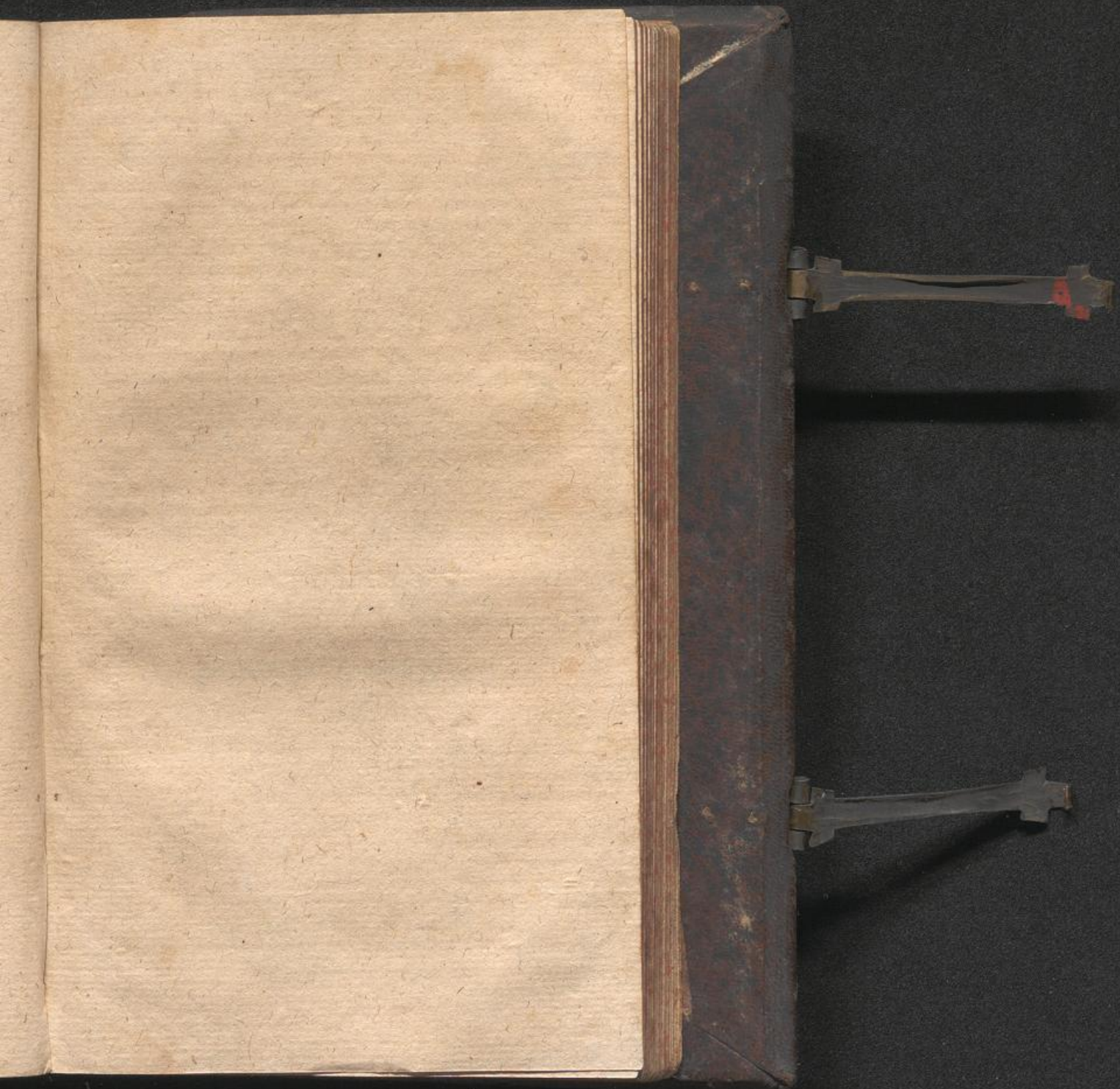
DEse Collatie van Pater Cornelius Hazart
Priester &c. mach comen in druck, op
dat door het lesen ende herlesen der selve, in-
de herten der Catholijcken, ende vande An-
ders-ghesinden mach ingedruckt worden het
oprecht verstandt, ende den waeren sin vande
heylige woorden, met de welcke Christus onsen
salichmaker heeft ingestelt dat alderheyligste
Sacrament, ende dat grootste ende alderlaerste
Testament Der Christenen. Datum Antuer-
piæ 19. Augusti 1662.

Ioannes de Capua Can. Ant. L. G.

APPENDIX

The Collation of the Bible
is a work of great importance, and
one which has been neglected
in the history of the Church.
The present edition is a
new and complete one, and
is the result of the labors
of several eminent scholars.
It is published by the
University of Cambridge,
at the University Press,
in the year 1833.

Printed by the University Press, Cambridge.

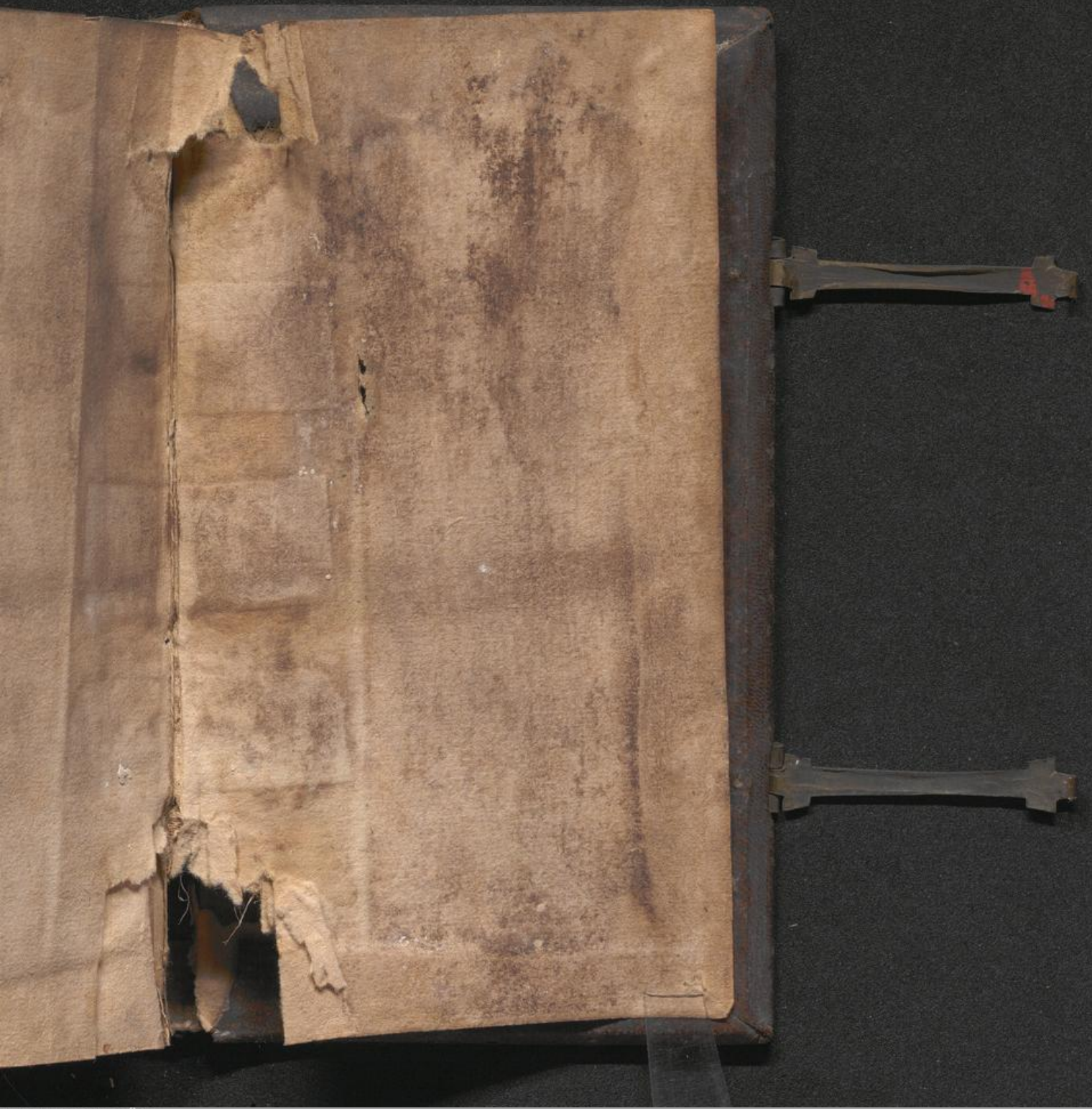

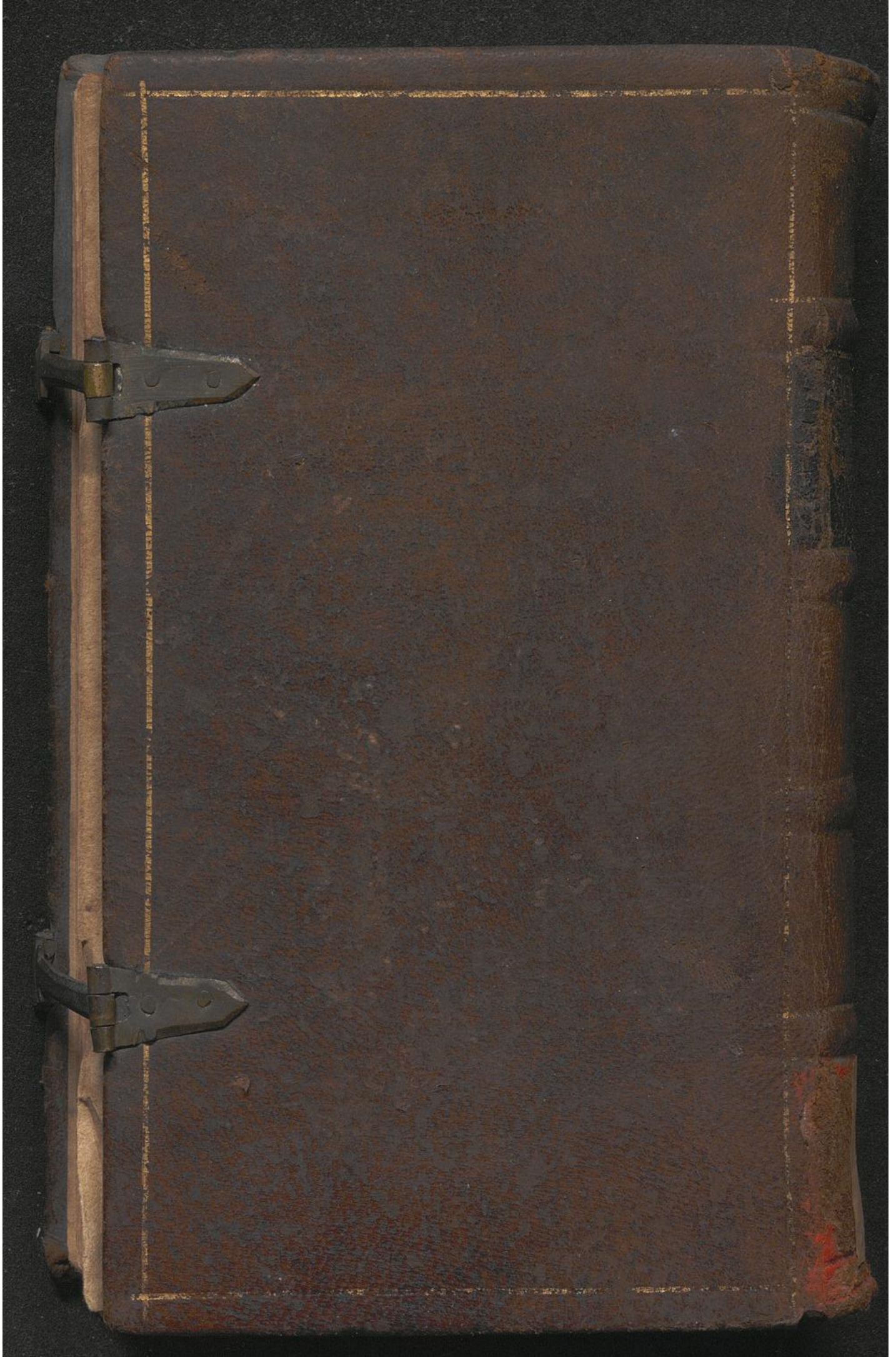
UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

CON TROVER.
DE PLACART.
PARIS. I.

Th
6190